

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARININ ULAŞTIRILMASINDA
TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Mehmet Burak İZGİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Celalettin YAVUZ

Ankara–2010

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARININ ULAŞTIRILMASINDA
TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Mehmet Burak İZGİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Celalettin YAVUZ

Ankara–2010

ONAY

Mehmet Burak İZGİ tarafından hazırlanan “Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Ulaştırılmasında Türkiye'nin Rolü” başlıklı bu çalışma, 05 Nisan 2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Celalettin YAVUZ (Danışman)

Üye : Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Cenk AYGÜL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Şeref ÜNAL
Sos. Bil. Enstitüsü Müd.

ÖNSÖZ

Enerji hammaddeleri, ilk kullanımından ve keşfinden itibaren uluslararası alanda hep ön planda olmuş ve son derece etkili rol oynamıştır. Ülkelerin birbirlerine karşı yürüttükleri stratejilerde, enerji kaynakları hep ön planda olmuştur.

Bu rekabet ve çıkar çatışması ortamında, Orta Doğu ve Hazar havzası çok önemli coğrafyalar haline gelmişler ve bu özellikleri itibariyle de büyük küresel güçler arasında yaşanan çıkar savaşlarının merkezi konumuna yerleşmişlerdir.

Bu bölgelerde son derece önemli rol oynayan ve bölgenin enerji tekeli konumundaki Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, Amerika Birleşik Devletlerinin bölge üzerindeki etkisi artmış; ancak bu güce karşı bölgede Sovyetlerin yerini alan Rusya'nın artan gücü de hissedildi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ve bölgedeki ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, Hazar havzası enerji kaynaklarının kontrolü konusu, büyük küresel ve bölgesel güçler arasında bir yarış haline geldi. Çünkü bu kaynakların kontrolü diğer ülkeleri de kontrol etmeyi kolaylaştırıyordu.

Geçmişte ve günümüzde Hazar havzası enerji kaynaklarının bu kadar ilgi çekmesinin altındaki sebepler; Hazar havzası enerji kaynaklarının günümüzde dünya enerji kaynaklarının içinde son derece önemli bir yere sahip olması, sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri ile adeta dünya'nın enerji ve üretim üslerinden biri haline gelmiş olmasıdır.

Hazar havzasına sahip olma konusunun dışında, bu bölgede bulunan enerji kaynaklarının özellikle büyük tüketim merkezlerine ulaştırılması konusu da, aynı kaynakların kontrolü açısından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye, gerek bölgedeki coğrafi konumu ve gerek bölge ülkeleri ile olan tarihsel ve kültürel ilişkileri, gerekse bahsettiğimiz Hazar enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında ekonomik açıdan olduğu kadar alternatif tedarik açısından kolaylıklar sağlamaktadır.

Bu tez çalışması ile öncelikle dünya enerji hammaddelerinin üretimi ve tüketimi üzerinde durulmuş, ardından Hazar havzası enerji kaynaklarının durumu incelenmiş, sonrasında ve esas olarak ise Türkiye'nin bu büyük enerji kaynaklarının taşınmasında ve kullanımında bugünkü ve gelecekteki rolü vurgulanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma kapsamında; bu bölge ile ilgili olarak yürütülen çalışmalar, projeler ve bunların gerçekleşmesinde rol oynayan büyük ülkelerin takip ettikleri enerji politikaları ve stratejileri de incelenmiştir.

Ayrıca bu uzun soluklu ve yorucu çalışmamda bana destek olan; başta Sayın hocam Doç. Dr. Celalettin Yavuz olmak üzere emeği geçen tüm öğretim üyelerim ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Mehmet Burak İZGİ

Ankara, Mart 2010

ÖZET

Günümüzde ekonominin temel yapı taşı enerji kaynakları oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarının nihai kullanımına kadar olan her safhada söz sahibi olma ve her aşamayı kontrol edebilme hırsı insanlık tarihi kadar eski olsa da, kömür ve özellikle de petrolün enerji hammaddesi olarak kullanılmaya başlanmasından bu yana daha da şiddetlenmiştir.

Bu çalışmada öncelikle Hazar Denizi'nin enerji açısından özelliklerinden ve zenginliklerinden bahsedilmiş, devamında ise bu zenginliklerin ortaya çıkardığı küresel boyutlardaki paylaşım sorunlarından ve bu bölge üzerinde söz sahibi olmak isteyen büyük güçlerin bölgeye yönelik stratejilerinden bahsedilmiştir. Çalışma içerisinde en büyük ağırlık, Hazar petrolerini ve doğalgazının kullanıcı ülkelere ulaştırılmasında Türkiye'nin rolü ve izlediği politikalara verilmiştir.

Hazar bölgesinin zengin petrol ve doğalgazının uluslararası piyasalara taşınması için yapılan ve yapılması düşünülen boru hatlarının esas amacı, büyük tüketici konumunda olan Batı'nın özellikle Orta Doğu enerji kaynaklarına olan bağımlılığının azaltılması olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca, enerji hammaddelerinin nakledilmesinde ve güvenliğinin sağlanmasında Avrasya'daki enerji kaynakları üzerinde Rusya'nın tekelinin kırılması da diğer bir önemli meseledir. Bu maksatla Türkiye üzerinden alternatif boru hatları, Hazar havzası petrol ve doğalgazını Avrupa'ya nakledilmeye başlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hazar Havzası, Enerji, Petrol, Doğalgaz, Boru Hattı

SUMMARY

Today, the energy resources of the economy constituted the basic building blocks. Final use of energy resources up to the promise at every stage and every stage of having the ambition to control is as old as human history, though, especially coal and oil to be used as raw material for energy initiation has been exacerbated since.

In this study of the Caspian Sea energy properties and wealth are mentioned, continuation, this wealth reveals that the global dimension in the share issues and across the region have a voice to the great power of the regional strategies are discussed. Working within the largest weight, the Caspian oil and natural gas users access to countries and monitoring Turkey's role has been given to the policy.

Caspian's rich oil and natural gas to international markets for the carriage made and no thought of pipelines main purpose of the large consumer in the position that the West, particularly the Middle East energy sources and the dependence of the reduction as can be shown. In addition, energy and raw materials transported ensuring security on the Eurasian energy resources to break the monopoly of Russia is another important issue. For this purpose, an alternative pipeline through Turkey, the Caspian basin oil and gas has been transported to Europe.

Keywords: Caspian basin, Energy, Petroleum, Natural Gas, Pipeline

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Özet.....	iii
Summary.....	iv
İçindekiler.....	v
Simgeler ve Kısaltmalar.....	viii
Ekler.....	x

I. BÖLÜM

1. Giriş.....	1
2. Enerjinin Önemi, Dünya ve Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Durumu.....	3
2.1. Enerji Hakkında Genel Bilgiler.....	3
2.2. Dünya Enerji Kaynakları.....	5
2.2.1. Dünya Enerji Tüketimi İçinde Enerji Kaynaklarının Payları.....	5
2.2.2. Enerji Kaynaklarına Göre Dünya Birincil Enerji Tüketimi.....	6
2.3. Dünya Ham Petrol ve Doğalgaz Rezervleri, Üretim ve Tüketim Verileri.....	6
3. Hazar Havzası'nın Genel Özellikleri İle Petrol ve Doğalgaz Kaynakları.....	7
3.1. Hazar Denizi'nin Özellikleri ve Statüsü.....	7
3.2. Hazar Bölgesi Petrolünün Tarihi.....	8
3.3. Hazar Havzası Petrol ve Doğalgaz Rezervleri ile Üretim Miktarları.....	9
3.3.1. Hazar Havzası Petrol Rezervleri ve Üretim Miktarları.....	10
3.3.2. Hazar Havzası Doğalgaz Rezervleri ve Üretim Miktarları.....	11
3.4. Hazar Havzası Ülkelerinin Petrol ve Doğalgaz Kaynaklarının Yerleri ve Değerlendirilmesi.....	13
3.4.1. Azerbaycan.....	13
3.4.2. Kazakistan.....	14
3.4.3. Türkmenistan.....	15

II. BÖLÜM

HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARININ TÜKETİCİ ÜLKELERE ULAŞTIRILMASI

2.1. Genel Hususlar.....	17
2.2. Hazar Havzası Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları.....	18
2.2.1. Bakü-Supsa Boru Hattı.....	19
2.2.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi.....	20
2.2.2.1. Projenin Gelişimi.....	20
2.2.2.2. Projenin Finansmanı.....	23
2.2.2.3. BTC Boru Hattı Projesinin Türkiye'ye Kattığı Önem.....	23
2.2.3. Hazar Geçişli Ham Petrol Boru Hattı.....	24
2.2.4. Bakü-Tiflis-Erzurum (Azerbaycan-Türkiye) Doğalgaz Boru Hattı.....	24
2.2.5. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı.....	25
2.2.6. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi.....	26
2.2.7. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi.....	28
2.2.8. Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi.....	33
2.2.9. Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi.....	35
2.3. Boru Hatlarının Nihai Değerlendirilmesi.....	37

III. BÖLÜM

DOĞU-BATI ENERJİ KORİDORUNDA TÜRKİYE'NİN GELECEKTEKİ ROLÜ

3.1. Genel Hususlar.....	40
3.2. İran-ABD, İran-AB İlişkilerinin Türkiye Geçişli Enerji Koridorlarına Etkisi.....	41
3.2.1. İran-ABD İlişkilerinin Etkisi.....	41
3.2.2. İran-AB İlişkilerinin Etkisi.....	44

3.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları.....	45
3.4. Avrupa Doğalgaz Pazarı ve Türkiye'nin Stratejisi.....	46
3.5. Kafkaslarda 2008 Yılında Yaşanan Gelişmelerin Hazar Havzasına Etkileri.....	49
3.5.1 Genel.....	49
3.5.2. Kafkasya'da Değişen Dengeler ve Tarafları.....	50
3.5.2.1. Rusya'nın Kafkaslarda Son Gelişmelerdeki Rolü ve Beklentileri.....	51
3.5.2.2. ABD'nin Kafkaslarda Son Gelişmelerdeki Rolü.....	51
3.5.2.3. AB'nin Kafkaslarda Son Gelişmelerdeki Rolü.....	52
3.5.2.4. Türkiye'nin Güney Osetya Krizi Sırasındaki Rolü ve Politikası.....	53
3.5.2.5. Karadeniz'in Krizdeki Yeri ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi.....	55

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç.....	59
4.2. Öneriler.....	64
Tablo-Grafik-Şekiller.....	68
Kaynakça.....	86
Ekler Listesi.....	99

KISALTMALAR VE EŞDEĞERLER

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
a.g.y.	: Adı Geçen Yazı
AB	: Avrupa Birliği
ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIOC	: Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi
BCG	: Boston Consulting Group
BLACKSEAFOR	: Karadeniz İşbirliği Görev Grubu
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTC HPBH	: Bakû- Tiflis- Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BÜSAM	: Bahçeşehir Üni. Uluslararası Güvenlik Ve Stratejik Araştırmalar Merkezi
BYEGM	: Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü
DGBH	: Doğalgaz Boru Hattı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EIA	: Energy Information Administration (ABD Enerji Bakanlığı'na Bağlı Enerji Bilgi Merkezi)
IEA	: International Energy Agency (Uluslararası Enerji Ajansı)
INOATE	: Intersate Oil and Gas Transport to Europe (Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Gaz Taşıma)
MEB	: Münhasır Ekonomik Bölge
MEP	: Ana İhraç Boru Hattı
NATO	: Kuzey Atlantik İttifakı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PİGM	: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SOCAR	: Azerbaycan Millî Petrol Şirketi
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TAPCO	: Trans Anadolu Petrol Boru Hattı Şirketi
TİKA	: Türk İşbirliği Kalkınma Ajansı
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TPAO	: Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPIC	: Turkish Petroleum International Company
TPOC	: Turkish Petroleum Overseas Company
TRACECA	: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru-İpek Yolu Projesi)

BİRİM KISALTMALARI

BCM	: Milyar Metre Küp
BTEP	: Bin Ton Eşdeğer Petrol
BTU	: British Termal Unit (İngiliz Isı Birimi)
KEP	: Kilogram Eşdeğer Petrol
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
MB/D	: Milyon Varil/Gün
MT	: Milyon Ton
MTEP	: Milyon Ton Eşdeğer Petrol
TCF	: Trilyon Cubic Feet (1 Cubic Feet= 28.3168466 Litre)
TEP	: Ton Eşdeğer Petrol

EŞ DEĞERLER

1 TEP	
(Ton Eşdeğer Petrol)	: 1000 KEP (Kiloya Eşdeğer Petrol)
1 Ton	: 7,3 varil/günde 0,02 varil
1 varil	: 0,137 ton
1 yıl boyunca	
günde 1 varil	: 50 ton (yıllık)
1 milyon m³	: 932 tep
1 CF (cubic feet)	: 0,02832 m ³
1 m³	: 35,31 cf
1 km	: 0,6214 mil

EKLER

Ek-A : Dünya Birincil Enerji Tüketimi (Ülkelere Göre).....	68
Ek-B : Dünya Ham Petrol Rezervleri (Ülkelere Göre).....	69
Ek-C : Dünya Doğalgaz Rezervleri (Ülkelere Göre).....	71
Ek-D : Dünya Doğalgaz Üretimi (Ülkelere Göre).....	74
Ek-E : Dünya Ham Petrol Üretimi (Ülkelere Göre).....	76
Ek-F : Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Güzergahı.....	78
Ek-G : BTC Proje Aşamaları Kronolojisi.....	79
Ek-H : Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi Güzergahı.....	80
Ek-I : Mavi Akım Hattıyla Yıllara Göre Türkiye'ye Verilecek Gaz Miktarları.....	81
Ek-İ : Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi Güzergahı.....	82
Ek-J : Nabucco DGBH ile Taşınacak Milyar Metreküp Gaz Miktarları.....	83
Ek-K : Dünya Enerji Tüketiminin Dağılımı (2000-2030 arası milyon tpe).....	84
Ek-L : AB Enerji Tüketiminin Dağılımı (2000-2030 arası).....	85

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

Günümüzde, gerek sanayileşme ve gerekse teknolojik alandaki hızlı gelişmeler, enerji kaynaklarına olan ihtiyacı her geçen gün arttırmakta; teknolojik gelişmeler ve daha çağdaş yaşama arzusu ise enerji kaynaklarının insanoğlu tarafından hızla tüketilmesini sağlamaktadır. Buna bağlı olarak, gerek Dünya’da gerekse Türkiye’de enerji kaynaklarına olan talep her geçen gün artmakta ve bu durum ise, yeni kaynak ve çözüm yolları arayışlarını hızlandırmaktadır.¹

1991’li yıllarda Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, mevcut kaynaklara ilaveler sağlamak amacıyla yapılan araştırmalarda; Hazar havzasında, mevcut kaynaklara ilave zengin petrol ve doğalgaz kaynakları olduğu anlaşıldı. Bulunan bu zengin kaynaklar, Hazar havzası’nı, enerji kaynakları bakımından çok zengin olan Ortadoğu yanında, enerjinin bir diğer ilgi odağı haline getirdi. ABD, Rusya, Çin ve AB gibi küresel ve bölgesel güçler için ise, Hazar bölgesi enerji kaynaklarının zenginliği ve bu kaynakların kontrolü konusu çok önemliydi.

Hazar havzası, coğrafi konum olarak Avrasya’nın merkezi konumundadır. ABD Başkanlarının bir dönem Ulusal Güvenlik Başdanışmanı olan Zbigniew Brzezinski’nin sözleriyle; “Avrasya yalnızca yerkürenin en büyük kıtası ve jeopolitik bir eksen değil, aynı zamanda küresel öncelik mücadelesinin sürdürüleceği bir satranç tahtasıdır. ABD’nin küresel önceliği, bu gücün Avrasya’daki hâkimiyetine bağlanarak açıklanabilir. ABD’nin

¹ M. Suat Delibalta, “Yakın Gelecekte Türkiye’de Ve Dünya’da Enerji Sorunu Ve Çözüm Önerileri”, **Madencilik Bülteni**, (Erişim) http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/3f44623dd8686ab_ek.pdf, 6 Kasım 2009, s. 20.

Avrasya'daki hâkimiyeti sadece kendi iyiliği için değil, milletler arası barış için de gereklidir..."²

Mevcut koşullarda, zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip Türk Cumhuriyetleri'nin sahip oldukları enerji kaynaklarını kullanma ve değerlendirmede, 1990'larda yaşanan bazı güçlükler halen devam ettiği gibi, günümüzde bu sorunlara yenileri de eklenmiştir. Bunları kısaca şöyle sıralamak mümkündür: (1) Enerji kaynaklarının tüketim pazarlarına nakli sorunu, (2) Hazar Denizi'nin statüsü sorunu,³ (3) Rusya Federasyonu'nun bölgede enerji kaynakları üzerinde teknelci yaklaşım ve uygulamaları, (4) Milli sermaye yokluğu, (5) Hantal ve yetersiz teknoloji, (6) Sovyet sisteminin çöküşünden sonra bilim adamları ve araştırmacıların Rusya'ya ya da daha iyi imkân buldukları hür dünyaya göçleri ile beyin göçü'nün getirdiği eksikliklerdir.⁴

Hazar havzasında var olan enerji kaynaklarının çıkarılması ve bölgenin kontrolü dışında, diğer bir önemli konu da bölgede mevcut olan zengin kaynakların dünya piyasalarına nasıl ve ne şekilde ulaştırılacağı ve pazarlanacağı konusudur. Çünkü bu kaynakların tüketici ülkelere ulaştırılması, bir yandan ülkelere ekonomik katkı sağlarken, diğer yandan da aynı kaynakların kontrolünü elinde bulundurarak önemli ölçüde siyasi güç elde etmektedirler.

Hazar havzası enerji kaynaklarının tüketim oranı çok fazla olan Avrupa ve diğer bölgelere ulaştırılması konusunda değişik projeler planlanırken;

² İbrahim S. Canbolat, **Küreselleşen Dünya ve Türkiye**, Bursa, Vipaş Yayınları, 2002, s. 83-84.

³ Aghai Bahman Diba, **The Caspian Sea in the Twenty-First Century**, Maryland USA, IBEX Publishers, 2003, s. 39.

⁴ DPT, Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti, Kitap 5, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ağustos 1995, s. 8. Ayrıca bkz: Celalettin Yavuz, "Avrasya Jeopolitiğinde Türk Merkezli Gelişmeler: Enerji Sinerjiye Dönüşür mü?", **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, Ankara, TOBB Yayınları, 2007, s. 215.

Türkiye'nin de bu projelerin gerçekleşmesi aşamasında son derece önemli bir coğrafya'ya sahip olduğu ortaya çıkmıştır.

Tez içinde, Hazar havzasındaki Türk Cumhuriyetleri'nin sahip olduğu petrol ve doğalgazın Batı'ya ulaştırılmasında Türkiye'nin rolü ön plana alınmaya çalışıldı. Bu sebeple Rusya ve İran doğrudan incelemek yerine, Türkiye merkezli enerji hatlarını ilgilendirdiği ölçüde incelendi.

2. ENERJİNİN ÖNEMİ, DÜNYA VE HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARININ DURUMU

2. 1. Enerji Hakkında Genel Bilgiler

İnsanlığın en önemli ve vazgeçilmez gereksinimlerinden birisi enerjidir. Günümüzde, kişi başına enerji tüketimi kalkınmışlığın ölçüsü olarak kullanılmaktadır.⁵ Ülkelerin toplumsal gelişimlerinin sürükleyici unsurlarının başında enerji kullanımı gelmektedir. Konunun uzmanlarına göre, “enerji kaynakları günlük yaşamımızın, enerji ve sanayi ürünleri ise üretimimizin en önemli ve yaşamsal girdileridir”.⁶

Stratejik bir yaşam kaynağı olan enerji, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomik kalkınmayı da büyük oranda etkilemek suretiyle yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.⁷ Bu özelliğiyle paralel

⁵ DPT, “Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu: **Petrol ve Doğal gaz Çalışma Grubu Raporu**, (Erişim) <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup96/o504/o504-oku.html>, 16 Eylül 2008, s. 5.

⁶ Necdet Pamir, “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz Dergisi**, cilt 6, Aralık, 2005, s. 68.

⁷ Zeliha Vural, **Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri Ve Türkiye'ye Etkisi**, Yayınlanmamış Master Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2006, s. 4.

olarak, sürekli olarak artış gösteren enerji ihtiyacının gelecekte nasıl karşılanacağı konusu ülkeleri yeni enerji kaynak arayışlarına itmiştir.⁸

Enerji çeşitleri denildiğinde petrol, doğalgaz, kömür, bio enerji gibi değişik enerji türleri anlaşılrsa da, günümüzde enerji kaynağı denildiğinde akla ilk olarak petrolün geldiği görülmektedir. Çünkü petrol, “insan hayatının her safhasında ve her derecesinde tesirini, hem de ezici surette ortaya koymuş bir hammaddedir.”⁹ Yaşadığımız yüzyıl, yaşamın her alanında petrolün modern ve ipnotize edici yapısıyla değişime uğradığı bir yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Dünyanın bugünkü birincil enerji tüketiminde petrol, %40’lık pay ile ilk sırayı alırken, onu %28’lik payla kömür ve bunu da %23’lük payla doğalgaz izlemektedir.¹¹ Ancak kullanım payı %40’larda da olsa, dünyadaki petrol rezervleri, doğalgaz ve diğer fosil enerji kaynaklarına nazaran daha azdır. Bundan dolayı da, petrol’ün, günümüzün ve geleceğin en önemli hammaddesi ve enerji kaynağı olmayı sürdüreceği açıktır.

Bugün çeşitli kaynaklarda, insanlığın petrolle tanışıklığının ve çeşitli amaçlarla kullanımının binlerce yıl öncesine kadar uzandığı, M.Ö. 3200 yıllarında Mezopotamya’da inşaatçılıkta harç katkı maddesi, gemicilikte ise yalıtım ve kalafatlama malzemesi olarak kullanıldığı, M.Ö. 300 yıllarında ise Mısır’da mumyalama işlerinde asfaltın kullanıldığı ifade edilmektedir.¹²

Bazı kaynaklara göre, M.Ö. Çin’de, M.S. Roma, İran, Yunanistan, Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinde ham petrolden aydınlanma malzemesi olarak da oldukça yaygın bir şekilde yararlanıldığına ilişkin kayıtlar bulunduğu iddia

⁸ Özge Avcı, **Türkiye-Avrupa Birliği Enerji Üretim ve Tüketiminin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi**, Yayınlanmış Master Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Maden Mühendisliği Anabilim Dalı, Adana, 2009, s.61.

⁹ Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, İstanbul, Truva Yayınları, 2008, s. 1.

¹⁰ Daniel Yergin, **Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, İstanbul, T.İş Bankası Yayınları, 2007, s. 736.

¹¹ DPT, **a.g.m.**, s. 5.

¹² PİGM, “Dünya’da Petrol”, (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunyada_petrol.php, 16 Eylül 2008.

edilmektedir.¹³ Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nün resmi internet sitesinde, XIII. yüzyılın sonlarına doğru Ortadoğu üzerinden uzak doğuya seyahati sırasında Marco Polo'nun, Bakû'de sıvı asfaltı tasvir ettiği, uzak doğuda petrolün ufak ölçüde de olsa ticari bir mal gibi muamele gördüğü, hatta bu petrolün hayvan derisinden yapılmış tulumlarda taşındığı gibi bilgiler de yer almıştır.¹⁴

Konunun uzmanlarına göre, petrolün dünyada belirli miktarda rezervinin bulunması ve bu rezervlerinde sınırlı olması, ülkeleri gelecek yıllarda yeni enerji hammaddeleri bulmaya yöneltecektir. Çünkü kaynaklar sınırlı olmasına rağmen, tüketim her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle de, önümüzdeki yıllarda ülkelerin ekonomi ve sosyal gelişmelerinde yine enerjinin ön planda olacağı açıktır.¹⁵

2.2. Dünya Enerji Kaynakları

2.2.1. Dünya Enerji Tüketimi İçinde Enerji Kaynaklarının Payları

2007 yılı sonu verilerine göre, genel enerji tüketimi 11,1 milyar ton petrol eşdeğeri olarak gerçekleştirilmiştir. Bunun 3,95 milyar tonu petrol, 2,64 milyar ton petrol eşdeğeri doğalgaz, 3,18 milyar ton petrol eşdeğeri kömür, 622 milyon ton petrol eşdeğeri nükleer ve 709 milyon ton petrol eşdeğeri de hidroelektrikle karşılanmıştır.¹⁶

¹³ Sol Platform, "Enerji kaynakları", (Erişim) <http://64.223.183.104/search?q=cache:KPz8dGmcyJ:solplatform.org>, 09 Ekim 2008.

¹⁴ PİGM, a.g.m.

¹⁵ Thomas Prugh, Christopher Flavin ve Janet L.Sawin, **Dünyanın 2005 Durumu-Petrol Ekonomisini Değiştirmek**, İstanbul, Tema Yayınları, 2005, s. 125.

¹⁶ TOBB, "Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi 2007–2008 Türkiye Enerji Raporu", (Erişim) <http://www.tobb.org.tr/organizasyon/sanayi/kalitecevre/mevzuat/enerji%20raporu.pdf>, 21 Ekim 2009, s. 17.

2.2.2. Enerji Kaynaklarına Göre Dünya Birincil Enerji Tüketimi

Yaşamın her geçen gün modernleşmesi ve gelişen teknoloji nedeniyle gün geçtikçe enerjiye olan bağımlılığımız artmakta; bu durum ise enerji tüketim oranlarının artmasına sebep olmaktadır. Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi verilerine göre halen en çok tüketilen petrolü, kömür ve doğalgaz izlemektedir. Yakıt cinslerine göre dünya birincil enerji tüketim miktarlarını ayrı ayrı gösteren tablo, EK-A'da sunulmaktadır.

Tablo incelendiğinde görüleceği üzere, doğalgazın diğer enerji çeşitleri içerisindeki payı her yıl artmaya devam etmiştir. Doğalgazın, gerek sanayileşme ve gerekse artan petrol fiyatları karşısında artacağı da hiç şüphesiz olup, EK-A'da yer alan tabloda da görüleceği üzere; doğalgaz kullanımı özellikle 1990'lı yılların ardından hızlı bir artış kaydetmektedir.

2.3. Dünya Ham Petrol ve Doğalgaz Rezervleri, Üretim ve Tüketim Verileri

Dünya ham petrol rezervlerinin en fazla bulunduğu Orta Doğu ve Hazar bölgesi'nde, petrolün ülkelere göre dağılımını gösteren tablo EK-B'de yer almaktadır. British Petroleum'un (BP) 2008 ve daha önceki yıllara ait dünya ham petrol ve doğalgaz rezervlerini içeren 2009 yılı istatistiklerine göre; dünya ham petrol rezervleri içerisinde en büyük pay Orta Doğu'nundur. Bu bölgede özellikle Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler önemli ölçüde rezerve sahip ülkelerdir. Orta Doğu'dan sonra dünyada en büyük rezervler ise Venezüella, İtalya, Amerika ve Libya'ya aittir.¹⁷

Dünya enerji tüketimi içinde halen tüketimi en çok olan petrol ve kömür gibi kaynaklara alternatif olarak düşünülen doğalgazın, yaşanan petrol

¹⁷ BP, "BP Statistical Review of World Energy, 2009", (Erişim) www.bp.com/productlanding.do, 21 Ekim 2009, s. 8.

krizlerinin ardından üretimi sürekli olarak artmıştır.¹⁸ EK-C'de yer alan ve dünya doğalgaz rezervinin 2008 yılında bölgelere göre dağılımını gösteren tablo incelendiğinde görüleceği üzere, en fazla rezervin % 41 oranıyla Orta Doğu'da olduğu görülmektedir. Üretilabilir doğalgaz rezervlerinde ise birinci sıra (%23.4) ile Rusya'nındır. Rusya'yı, İran (%16), Katar (%13.8), Türkmenistan (%4.3) ve Suudi Arabistan (%4.1) gibi ülkeler izlemektedir. Dünyanın en büyük doğal gaz üreticisi de (%19.6)'lık payla Rusya'dır. ABD (%19.3), Kanada (%5.7), İran (%3.8) ve Norveç (%3.2) dünyanın diğer önemli doğalgaz üreticisi ülkelerdir. Doğalgaz tüketiminde ABD (%22) başta olmak üzere, Rusya (%15.1), İran (%3.7), Kanada (%3.3), İngiltere (%3.1), Japonya (%3.1) ve Almanya (%2.7) önde gelmektedir. Doğalgaz üretiminde dünya sıralamasına giremeyen Türkiye'nin tüketimi ise, dünya tüketiminin %1.2' sine ulaşmaktadır¹⁹

3. HAZAR HAVZASI'NIN GENEL ÖZELLİKLERİ İLE PETROL VE DOĞALGAZ KAYNAKLARI

3.1. Hazar Denizi'nin Özellikleri ve Statüsü

Hazar Denizi'nin adının, V. yüzyıl ile XIII. yüzyıl arasında Kafkasya ve Ukrayna bölgesinde kurulmuş olan Hazara Türk Devletinin isminden geldiği ve günümüzde Türkiye Türkçesi ile Hazar Denizi, Azerbaycan Türkçesi ile Bahr-ül Hazar ve Arapça ve Farsça dillerinde ise Deryay-ı Hazar olarak anıldığı konunun uzmanları tarafından ifade edilmiştir.²⁰

Ural dağlarının güneyinde, Kafkaslar ile Orta Asya arasında, 47 derece 07 dakika ile 36 derece 33 dakika kuzey paralelleri, 45 derece 43

¹⁸ Gülpınar Akbulut, "Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 32, No:1, Mayıs, 2008, s. 126.

¹⁹ BP, *a.g.e.*, s. 8.

²⁰ Meftun Metin, *Politik ve Bölgesel Güç-Hazar*, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004, s. 15.

dakika ile 54 derece 20 dakika doğu meridyenleri arasında uzanan Hazar Denizi'nin yüz ölçümü 376 bin kilometrekaredir. Kuzeyden güneye 1.200 km, batıdan doğuya 320 km genişliğindedir. Ortalama 184 m derinlikteki Hazar Denizi'nde en derin nokta Lenkeran bölgesinde 1.200 m ve en sığ noktası ise kuzeyde Volga Nehri ağzında 5 m civarındadır. En geniş yeri 554 km ve en dar yeri ise 200 km olup, sahillerinin toplam uzunluğu 7.010 km'dir. En uzun sahillere Kazakistan sahip olup 2.340 km'dir. Onu sırasıyla Rusya (1.930 km), Türkmenistan (1.200 km), Azerbaycan (800 km) ve İran (740 km) izlemektedir.²¹

Hazar Denizi, derinlik ve su sirkülasyonu bakımından kuzey, güney ve orta bölüm olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Kuzey kısmı toplam yüzey alanının % 28'ini kaplarken, güney kısmı % 36'sını ve orta kesim ise diğer % 36'lık kısmını kaplamaktadır. Ortalama derinlik kuzey kesimde 6.2 m, orta kısımda 176 m ve güney kesimde ise ortalama 325 m'dir.²²

1991 yılına kadar Sovyetler Birliği ve İran arasında kalan Hazar Denizi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya, İran, Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi beş kıyıdaş devlet arasında bulunmaktadır.²³

3.2. Hazar Bölgesi Petrolünün Tarihi

Orta Asya ve Kafkaslarda ham petrol yataklarının varlığı XIII. yüzyıldan beri bilinmektedir. XIX. yüzyıldaki teknolojik gelişmeler sonucunda petrol rezervlerinin işletilmesi mümkün olmuş ve petrolün artan önemine paralel olarak bölgenin kontrolü uğrunda mücadeleler de yoğunlaşmıştır. XIX. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, dünya petrolünün yarısından fazlası Bakû civarındaki kuyulardan üretilmeye başlanmıştır. Bakû ve civarının artan

²¹Sinan Ogan, "Yeni Global Oyun ve Hazar'ın Statüsü", (Erişim) <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat1=2&yazi=153>, 16 Eylül 2008.

²² Sinan Ogan, **a.g.m.**

²³ Sinan Ogan, **a.g.m.**

önemine karşılık, bölgenin diğer ülkelerinden Türkmenistan ve Kazakistan'ın doğal kaynakları ise 1950'lere kadar keşfedilememiştir. Bölgede ortaya çıkan zengin petrol yatakları, birinci ve ikinci dünya savaşları sırasında da önemli rol oynamıştır. Bölgede bulunan zengin kaynakların muhafazası her zaman müttefiklerin önceliği durumunda olmuş, İkinci Dünya Savaşı sırasında ise, bölge Alman Lideri Adolf Hitler'in yayılmacı politikalarının en önemli hedefi haline gelmiştir.²⁴ Günümüzde ise Hazar havzası başta ABD ve Rusya olmak üzere İngiltere, Almanya, Fransa, Japonya, Çin ve İsrail'in gibi büyük ve etkin ülkelerin ilgi alanına girmiştir.²⁵ Hazar havzası belirtilen bu özellikleri ile dünya enerji kaynakları içerisinde çok önemli bir yere sahip olup, günümüzde bölgesel olmaktan çok küresel bir özellik kazanmış ve başta ABD, İngiltere, Rusya gibi büyük küresel güçler olmak üzere birçok ülkenin rekabet alanı haline gelmiştir.

3.3. Hazar Havzası Petrol ve Doğalgaz Rezervleri ile Üretim Miktarları

Hazar Denizi'ne kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya, İran ile Hazar'da kıyısı bulunmayan Özbekistan, Hazar havzasındaki temel enerji hammaddesi üreticileridir.²⁶

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgenin enerji potansiyeli üzerine başlayan tartışmalarda, Azerbaycan için "Kafkasya'nın Kuveyt'i", Kazakistan için ise "İkinci Suudi Arabistan" olduğu dahi iddia edilmekteydi.²⁷

²⁴ Cenk Pala, "Hazar Boru Hatları: Bakû -Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 4, Kış 2001-2002, s. 232.

²⁵ Maqsudul Hasan Nuri, "Hazar Denizi Bölgesi: Sorunlar ve Belirtiler", **Avrasya Etütleri**, İlkbahar-Yaz, 2001, Ankara, s. 9.

²⁶ Cenk Pala, "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişmesinde Türkiye", **Avrasya Dosyası**, cilt 9, sayı 1, Bahar 2003, s. 5-37.

²⁷ Ersegül B. Ünüvar, "Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı", **Stratejik Öngörü**, sayı 1, Mayıs, 2004, s. 105.

3.3.1. Hazar Havzası Petrol Rezervleri ve Üretim Miktarları

BP'nin 2008 yılı verilerini içeren 2009 yılı istatistiklerine göre; dünyanın tespit edilmiş petrol rezervlerinin kullanılabilir miktarı 170,8 milyar ton civarındadır. Bu büyük potansiyeli ile Hazar havzası; Kuveyt, Meksika Körfezi ve Kuzey Denizi'ndeki mevcut rezervleri de geride bırakarak dünyanın en büyük ikinci petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bölgesi konumuna gelmiştir. Bu çerçevede konunun uzmanları tarafından, Hazar enerji havzasının kanıtlanmış üretilebilir petrol rezervlerinin 40 milyar varil civarında olduğu ve olası rezervin ise, 150 milyar varil civarında olduğu öne sürülmektedir.²⁸

Ayrıca “Hazar Bölgesi petrol rezervlerinin dünya petrol rezervlerinin %4'ü oranında olduğu, bölgenin doğal gaz rezervlerinin ise, dünya doğal gaz rezervlerinin %6'sı kadar olduğu ve Hazar bölgesinin 2010 yılına kadar dünya petrol üretiminin %4'ünü karşılayacağı” da uzmanlarca dile getirilmiştir. Gene bölgeden çıkarılan petrolün, OPEC dışında kalan ülkelerin üretiminin %36-50'sine tekabül ettiği de belirtilmektedir.²⁹

EK-E' de ayrıntıları yer alan tablo'ya göre; Kazakistan'ın 2000 yılı petrol üretimi 35,3 milyon ton, 2005 yılı üretimi 62,6 milyon ton ve 2008 yılı üretimi ise 72 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.³⁰

Yine EK-E' deki tabloda ayrıntıları verildiği üzere, bölgenin diğer büyük petrol üreticisi olan Azerbaycan'ın 2000 yılı petrol üretimi 14,1

²⁸ Haktan Birsal, “Avrasya Enerji Kaynaklarında Sınırsız Ve Kontrolsüz Hakimiyet”, (Erişim) http://enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=106:avrasya-enerji-kaynaklarinda-sinirsiz-ve-kontrolsuez-hakmyet, 21 Ekim 2009.

²⁹ Diplomatik Gözlem, “Hazar Havzası Petrol Ve Doğal Gaz Rezervleri”, (Erişim) http://www.diplomatikgozlem.com/ozeldosya_oku.asp?id=35, 09 Ocak 2010.

³⁰ PİGM, “Dünya Ham Petrol Rezervleri ”, (Erişim) www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_ham_petrol_uretimi.xls, 14 Ocak 2010.

milyon ton, 2005 yılı üretimi 22,4 milyon ton ve 2008 yılı petrol üretimi ise 44,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.³¹

Hazar bölgesinde bu iki ülkeyi üretim bakımından sırasıyla, Türkmenistan ve Özbekistan izlemektedir.

Hazar havzası pek çok uzman tarafından dünyanın en zengin hammadde potansiyeline sahip bölgeleri arasında gösterilmektedir. Hazar havzası, petrol ve doğalgaz üretimi açısından Basra Körfezi'nin ardından ikinci sırada yer alabilecek bir öneme sahiptir.³²

3.3.2. Hazar Havzası Doğalgaz Rezervleri ve Üretim Miktarları

Hazar Havzası'nda bulunan büyük petrol rezervi yanında, kanıtlanmış 185 trilyon metreküp gibi çok önemli doğalgaz rezervi olduğu da ileri sürülmektedir.³³ Hazar havzasındaki ülkelere ait doğalgaz üretiminin ayrıntılarını veren tablo EK-D'dedir.

Bu verilere göre; Özbekistan'ın 2000 yılı doğalgaz üretimi 47,4 milyon ton, 2005 yılı üretimi 49,5 milyar milyon ton; 2008 yılı itibariyle Özbekistan'ın doğalgaz üretimi ise 56 milyar metreküp/yıl olarak gerçekleşmiştir.³⁴

Aynı verilere göre, bölgenin diğer büyük doğalgaz üreticisi olan Türkmenistan'ın 2000 yılı doğalgaz üretimi yıllık 39,5 milyon ton, 2005 yılı üretimi 52,9 milyon ton olarak tespit edilmiştir. 2008 yılı itibariyle

³¹ PİGM, **a.g.e.**

³² Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, İstanbul, Anka Yayınları, 2003, s. 605.

³³ PİGM, "Dünya Doğalgaz Rezervleri ", (Erişim) www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_dogal_gaz_gaz_rezervleri.xls, 09 Ocak 2010.

³⁴ PİGM, "Dünya Doğalgaz Üretimi ", (Erişim) www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_dogal_gaz_uretimi.xls, 09 Ocak 2010.

Türkmenistan'ın doğalgaz üretimi 59,5 milyar metreküp/yıl olarak gerçekleşmiştir.³⁵

EK-D' deki bir diğer tabloda ise, Kazakistan'ın 2000 yılı doğalgaz üretimi yıllık 9.7 milyon ton, 2005 yılı üretimi 21 milyon ton iken; 2008 yılı itibariyle Kazakistan'ın doğalgaz üretimi 27,2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.³⁶

EK-D' ye göre, Azerbaycan'ın 2000 yılı doğalgaz üretimi 4,7 milyon ton, 2005 yılı üretimi 4,8 milyon ton iken; 2008 yılı itibariyle Azerbaycan'ın doğalgaz üretimi 13,3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.³⁷

Gelişmekte ve sanayileşmekte olan ülkeler sebebiyle dünya enerji ihtiyacı her geçen gün artarken, Hazar havzası'na duyulan ilgi de artmaya devam etmiş ve bölge yoğun enerji talebi içerisinde olan ülkelerin yakın takibine girmiştir.

Hazar havzası, Orta Doğu enerji kaynaklarından sonra dünyanın ikinci büyük petrol ve doğalgaz hammadde kaynaklarını barındırma özelliği nedeniyle küresel çıkar çatışmalarının önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde, başta ABD ve Rusya gibi büyük küresel güçler olmak üzere; diğer ülkeler de bölgeye siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan yaklaşmakta ve enerji hammaddelerinin batılı tüketicilere ulaştırılmasının kontrolü sağlamak uğruna büyük çıkar çatışması sürdürmektedirler.

³⁵ PİGM, a.g.m.

³⁶ PİGM, a.g.m.

³⁷ PİGM, a.g.m.

3.4. Hazar Havzası Ülkelerinin Petrol ve Doğalgaz Kaynaklarının Yerleri ve Değerlendirilmesi

3.4.1. Azerbaycan

Hazar Denizi'nin batısında yer alan Azerbaycan'ın; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle uluslararası alanda öneminin giderek arttırdığı ve bu nedenle Batı dünyasının ilgisini çekmeyi başardığı konunun uzmanları tarafından çok defa dile getirilmiştir.³⁸

Azerbaycan petrol yataklarının Sovyet yönetimi tarafından uzun yıllar kullanılmasının ardından, Sovyet Rusya'nın 1991'de yıkılmasıyla birlikte, ülke topraklarındaki ve Hazar Denizi'ndeki zengin petrol potansiyeli dünyanın dikkatini buralara çekmiştir.

Hazar bölgesinde petrol uğruna verilen ve adına büyük oyun³⁹ denilen mücadelenin ilk döneminde Marcus Samuel, Rothschild ve Nobel Kardeşler vardı. XIX. yüzyılda, Bakû'de petrolün tüm kontrolünü ellerinde tutmaktaydılar. 1873'te kurulan ilk rafinerileri ile Bakû'deki petrol endüstrisine adım atan İsveçli Nobel Kardeşler, 1878'de Hazar Denizi'nde dünyanın ilk petrol tankerini "Zoroaster" hizmete soktular.⁴⁰

XX. yüzyılın sonlarında gündeme gelen ve XXI. yüzyılın başlarında gerçekleşen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile birlikte Chevron, Exxon, Mobil, Shell, Lucoil, Sinopec, Jitoil, Delta Nimir, BP-Amako, Yukos,

³⁸ İsa Ögdür, "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Bütünleşme ve İran'ın Bölge Politikası", **Stratejik Öngörü**, sayı 1, Mayıs, 2004, s. 94.

³⁹ Büyük Oyun: İngiltere ve Rusya'nın 19. yüzyılda Afganistan üzerinde yaşadığı çekişmeyi anlatmak için kullanılan deyimdir. Bkz: "SSCB Sonrası Hazar Bölgesinde Enerji Mücadelesi ve Türkiye" (Erişim), <http://www.turksam.org/tr/yazdir.307.html>, 09 Temmuz 2008.

⁴⁰ Barış Şanlı, "Kafkasya'da Enerjinin Yeni Jeopolitiği", **Anlayış Dergisi**, Eylül 2003, s. 50.

Gazprom, Total, Unocal, Statoil, Hera, Pennzoil ve TPAO gibi büyük ve önemli uluslararası şirketler, bölgede önemli rol oynamaya başladı.

Azerbaycan'ın petrol rezervi EK-B'de yer alan BP 2009 verilerine göre 7 milyar varil olup, bu miktar oldukça büyük bir rezervdir. Rezervlerinin bu kadar büyük olması, Azerbaycan ekonomisinin güçlenmesine ve dünya piyasalarına açılmasına önemli katkılar sağlamaktadır. "Enerji sektörü sanayi yatırımlarını arttırmakta, buna bağlı olarak yabancı sermaye ülkeye çekilmekte ve istihdam imkânları artmaktadır."⁴¹

1,20 trilyon metreküp civarında doğalgaz rezervi bulunduğu ileri sürülen Azerbaycan, bunun büyük bir kısmını Hazar Denizi kıyısındaki sığ sulardan temin etmektedir. 2008 sonu itibariyle 14,7 milyar metreküp doğalgaz tüketime karşılık⁴², üretiminin ise 2010 yılında 9,3 milyar metreküp/yıl'a çıkarılmasının plânlandığı ifade edilmektedir.⁴³

3.4.2. Kazakistan

Türkiye'nin ortalama dört katı büyüklüğündeki çok geniş bir coğrafya'ya sahip Kazakistan, çok zengin petrol, doğalgaz ve maden yataklarına sahiptir. Bu kadar büyük coğrafya'ya sahip olmasına karşılık, Kazakistan'ın zenginliklerini doğrudan deniz yolu ile ulaştırma imkânı sağlayabilecek herhangi bir açık denize kıyısı yoktur.⁴⁴

⁴¹ Çağrı Kürşat Yüce, "Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Potansiyelleri ve Önemi", (Erişim) <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=186>, 30 Temmuz 2008.

⁴² BP, **a.g.e.**, s. 26.

⁴³ Enerji 2023 Derneği, "Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Avrupa Enerji Arz Güvenliğindeki Rolü", (Erişim) http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=96:enerji-dogalgaz-ve-tuerkyenn-avrupa-enerj-guevenIndek-yer&, 10 Ekim 2008.

⁴⁴ Doğan Aydal, **Enerji Kan Kokuyor**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009, s.55.

Kazakistan'ın 2008 yılı itibariyle ham petrol üretimi 72 milyon ton civarındadır.⁴⁵ 2008 verilerine göre Kazakistan'ın tahmini petrol rezervi ise 7,5 milyar varildir.⁴⁶

Ülkenin batısında ve Hazar kıyılarında yer alan Tengiz havzası ve Karacakanak bölgesi en önemli petrol sahalarıdır. Ayrıca Güney Mangışlak, Murgep Bölgesi, Kızılkum Çölü, Uzen, Çetibay ve Emba bölgeleri de ülkenin diğer önemli petrol sahalarıdır.⁴⁷

1,82 trilyon metreküp civarında doğalgaz rezervine⁴⁸ sahip olan Kazakistan'da, yıllık doğal gaz üretimi 27,2 milyar metreküpün üzerindedir.⁴⁹

3.4.3. Türkmenistan

2008 yılı sonu itibariyle, ülkenin üretilebilir doğalgaz rezervleri 7,94 trilyon metreküp, petrol rezervleri ise 0,3 milyar tondur.⁵⁰ 2008 yılında 59,5 milyar m³ doğalgaz ve 10,2 milyon ton ham petrol üretilmiştir.⁵¹ Ham petrol, yıllık kapasitesi 5,5 milyon ton olan Türkmenbaşı rafinerisinde işlem görmektedir.⁵² Nebit Dağı, Kum Dağ, Çelekom Yarımadası ve Okarem ülkenin diğer önemli petrol sahalarıdır.⁵³

⁴⁵ T.C. Astana Büyükelçiliği, "Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu-2008", (Erişim) <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>, s. 4, 14 Ocak 2010.

⁴⁶ T.C. Astana Büyükelçiliği,, **a.g.e.**, s. 4.

⁴⁷ Çağrı Kürşat Yüce, **a.g.m.**

⁴⁸ PİGM, "Dünya Doğalgaz Rezervleri", (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_dogal_dogal_gaz_rezervleri.xls, 14 Ocak 2010.

⁴⁹ T.C. Astana Büyükelçiliği,, **a.g.e.**, s. 4.

⁵⁰ BP, **a.g.e.**, s. 8.

⁵¹ T.C. Türkmenistan Büyükelçiliği, "2008 Yılı Türkmenistan'ın Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ticari ve Ekonomik İlişkileri", (Erişim) <http://www.musavirlikler.gov.tr/upload/TUR/YILLIK%20RAPOR%202008.doc>, 14 Ocak 2010.

⁵² "Türkmenistan Cumhuriyeti", (Erişim) <http://www.turkdunyasi.org/sayfalar/kultursayfasi12>, 10 Ekim 2008.

⁵³ TİKA, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Ankara, 1998, s. 18.

Hazar'a kıyısı bulunan ülkelerin, Hazar'ın statüsü konusunda zaman zaman anlaşmazlığa düşmeleri, özellikle Hazar geçişli boru hattı projelerini olumsuz etkilemiştir. Bu karmaşa ortamında ise, enerji hammaddelerinin tüketici ülkelere Rusya üzerinden nakledilmesi sebebiyle bu ülkeye olan bağımlılık sürekli artış kaydetmiştir.

II. BÖLÜM

HAZAR HAVZASI ENERJİ KAYNAKLARININ TÜKETİCİ ÜLKELERE ULAŞTIRILMASI

2.1. Genel Hususlar

Petrol ve doğalgaz gibi enerji hammaddelerinin, üretim merkezlerinden tüketim ya da işleme merkezlerine nakledilmesinde boru hatları çok önemli bir ulaştırma vasıtasıdır.

Bazı uzmanlar, Hazar havzası ülkelerinin, özellikle Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılına kadar, dış dünya ile bir ticaret bağlantılarının olmadığını, bu ülkelerin Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası piyasalarda yer almak için yeni arayışlar içine girdiğini, Hazar Denizi'nin ve bu deniz etrafındaki ülkelerin kapalı bir havza içinde yer almasından dolayı da boru hatları olmadan petrolün tüketici ülkelere ulaşımının hemen hemen imkânsız olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁴

Hazar havzasında bulunan enerji kaynaklarının, tüketici ülkelere ulaştırılmasında Rusya yanında, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan ve Türkiye'de coğrafi uygunluğa sahip ülkelerdir. Türkiye, enerji kaynaklarına yakınlığı yanında, Doğu ile Batı arasında enerji ulaştırma hatlarını barındırabilecek coğrafi özellikleriyle, mevcut ve planlanan yeni projelerle ve enerji hammaddelerinin Batı'ya nakledilmesinde çok önemli bir yere sahiptir.

⁵⁴ Mehmet Dikkaya, "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun: Türkiye, Rusya ve İran", **Avrasya Dosyası İran Özel**, cilt 5, sayı 3, Sonbahar, 1999, s. 204.

2.2. Hazar Havzası Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Hazar havzası ve civarında mevcut enerji kaynaklarının tüketici pazarlara nakledilmesi amacıyla yoğun boru hattı inşaatı faaliyetleri mevcuttur. Bunları kısaca şöyle sıralamak mümkündür: “(1) Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesi, (2) Azerbaycan-Türkiye (Şahdeniz) Projesi, (3) Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Hazar Geçişli) doğalgaz Projesi (daha sonra Nabucco adıyla bilindi), (4) Mavi Akım Projesi, (5) Aktau (Kazakistan petrolünün Bakü-Ceyhan’a aktarılması) Projesi, (6) Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı (Centgaz) Projesi (Türkmenistan-Afganistan-Pakistan), (7) Türkmenistan-İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı, (8) Türkmenistan-Çin doğalgaz boru hattı projesi, (9) Kazakistan-Çin arasında, Atasu-Sincan petrol boru hattı (10) İran-Pakistan doğalgaz boru hattı projesi, (11) Rusya-Almanya “Kuzey Akım” doğalgaz projesi, (12) Rusya-Bulgaristan-Yunanistan-Sırbistan-Macaristan “Güney Akım” doğalgaz projesi, (13) Mısır-Ürdün-Suriye üzerinden Türkiye’ye Arap Gaz Boru Hattı, (14) Mavi Akım-2 doğalgaz projesi (Akdeniz sahillerine ve İsrail’e).”⁵⁵

Hazar havzasında Rusya ve İran dışında, doğalgaz ve petrol bakımından zengin Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi büyük enerji bölgeleri de mevcuttur.

Ayrıca, Türkiye’yi doğrudan ilgilendiren boru hatları aşağıda ayrıntılı şekilde incelenmiş olup, Hazar havzası ülkelerinin her yıl yenileri eklenen diğer petrol ve doğalgaz boru hatları da başlıklar halinde şöyle sıralanabilir:

- Türkmenistan – Rusya DGBH

- Türkmenistan – Çin DGBH

⁵⁵ Celalettin Yavuz, “Türkiye ve Asrın ‘Stratejik’ Enerji Hatlarında Geline Aşama!”, (Erişim) <http://www.avsam.org/tr/a1707.html>, 14 Ocak 2010.

- Türkmenistan – İran DGBH
- Türkiye – İran DGBH
- Kazakistan – Rusya HPBH
- İran – Ermenistan DGBH
- Güney Kafkasya DGBH
- Türkiye – Yunanistan DGBH
- Özbekistan – Çin DGBH
- Kerkük – Ceyhan – Yumurtalık HPBH

Hazar havzasından tüketici ülkelere petrol ve doğalgaz nakledilen boru hatlarından Türkiye'yi doğrudan ve dolaylı ilgilendiren 9 hatla ilgili ayrıntılar ayrıca aşağıda sunulmaktadır. Bu hatlardan Türkiye ile doğrudan ilgili olanlar mümkün olduğunca ayrıntılı incelenmeye çalışılmıştır.

2.2.1. Bakü-Supsa Boru Hattı

Bu boru hattı ile, Azeri-Çırağ-Güneşli petrol sahalarından elde edilen erken üretim petrolü, Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi (AIOC) Konsorsiyumuyla, Rusya üzerinden geçmeyen bir güzergâhla uluslararası pazarlara taşınmaktadır. Bu hat ile bir yandan erken üretim petrolünün taşınması sağlanmış, bir yandan da BTC gibi ana ihraç petrolü taşınması

düşünülen büyük projelerin hayata geçirilmesi sürecinde konsorsiyumlara zaman kazandırmıştır.⁵⁶

Bu boru hattı Şubat 1999 tarihinde devreye girmiştir. Hattın uzunluğu 926 km olup, taşıma kapasitesi ise yılda 5 milyon ton'dur.⁵⁷

2.2.2 Bakû-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi

1991'de Sovyetlerin dağılmasının ardından, yeni kurulan bağımsız devletler, bir yandan kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmış, diğer yandan da buldukları bölgede mevcut olan büyük enerji kaynaklarının üretimi ile bunların dünya pazarlarına ulaştırılması konusu ile ilgilenmişlerdir. BTC HPBH Projesi ise, böyle bir süreçte gündeme gelen çok önemli bir projedir.

Hazar Denizi'nde bulunan zengin enerji kaynaklarının, uluslararası piyasalara ulaştırılması konusu, özellikle 1990'lı yılların başından beri, Türk ve dünya kamuoyunun ilgi duyduğu bir konu haline gelmiştir. İşte BTC HPBH projesi de, 1991 yılından itibaren Türkiye'nin gündemine girmiştir.

BTC projesinin güzergâhlarını gösteren harita EK-F'de yer almaktadır.

2.2.2.1. Projenin Gelişimi

Projenin hayata geçmesinde, 20 Eylül 1994 tarihinde Hazar Denizi'nde yer alan Azeri, Çırağ ve Güneşli sahalarındaki petrolün arama, üretim ve paylaşımı konusunda Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi SOCAR ile yabancı petrol şirketleri arasında, Azerbaycan Petrollerinin Üretim Paylaşım

⁵⁶ Mert Bilgin, **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Yayınları, 2005, s. 281.

⁵⁷ EIA, "Caspian Sea", (Erişim) <http://www.eia.doe.gov/cabs/Caspian Background.html>, 17 Eylül 2008.

Anlaşmasının imzalanmasının ve böylece Azeri Petrolleri Operasyon Şirketi (AIOC-Azerbaijan International Operating Company)'nin kurulmasının önemli bir rolü vardır.

Bu anlaşmayla, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) da %1.75'lik bir pay alarak taraf olması kararlaştırılmıştır. Bu durum ise, Türkiye'nin Hazar enerji projelerinde aktif bir rol üstlenmesinin önünü açmıştır. 7 Şubat 1995'de ise, Azerbaycan Petrolleri Konsorsiyumu'na yeni şirketlerin katılmasına ve mevcut ortaklara düşen üretim paylarının yeniden düzenlenmesine karar verilmiş ve SOCAR hissesinden %5'lik bir payın daha TPAO hissesine ilave edilmesi oybirliği ile kabul edilmiştir.⁵⁸

Proje'nin resmiyet kazanmasına dair Hükümetler Arası Anlaşma-IGA, 18 Kasım 1999'da, İstanbul'daki AGİT Zirvesi'nde Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye Cumhurbaşkanı tarafından, ABD Başkanı'nın şahitliğinde imzalandı. Ayrıca, Ev Sahibi Ülke Anlaşması, Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması ve Hükümet Garantisi Anlaşması da bu tarihte parafedildi.

3 Ekim 2000'de BTC Projesi'ni desteklemek üzere SOCAR, BP, Unocal, Statoil, TPAO, Itochu, Ramco ve Delta-Hess firmalarından oluşan bir Sponsor Grup oluşturdu. 17 Ekim 2000'de ise, bu yeni grubun üyeleri, bir Sponsor Grup Finansman ve İşbirliği Anlaşması imzalayarak Ana İhraç Boru Hattı Katılımcıları adını almıştır. Daha sonra Fransız Total, Fina, Elf, Japon Inpex ve Amerikan Conoco Philips firmalarının da katılımıyla destekçi grup içerisindeki şirketler ve payları zaman içerisinde değişmiş olup, pay dağılımının son hali aşağıdaki gibi oluşmuştur:

⁵⁸ BTC HPBH Proje Direktörlüğü, "BTC Projesinin Amacı", (Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 10 Ekim 2008.

BP EXPLORATION (CASPIAN SEA) LTD.	% 30.10
SOCAR	% 25.00
UNOCAL BTC PIPELINE LTD.	% 8.90
STATOIL BTC CASPIAN AS	% 8.71
TPAO	% 6.53
RAMCO ENI	% 5.00
TOTALFINAELF	% 5.00
ITOCHU OIL EXPLORATION (AZERBAIJAN) INC.	% 3.40
INPEX	% 2.50
CONOCOPHILLIPS	% 2.50
DELTA-HESS (BTC) LTD.	% 2.36 ⁵⁹

Proje Katılımcıları, 17–18 Ekim 2000 tarihlerinde sırasıyla Azerbaycan ve Gürcistan ile Ev Sahibi Ülke Anlaşmaları'nı tamamlamış; 19 Ekim 2000 tarihinde ise Türkiye Cumhuriyeti ile Ev Sahibi Ülke Anlaşması ve Hükümet Garantisi Anlaşması'nı, Boru Hatları ile Petrol Taşımacılığı Anonim Şirketi (BOTAŞ) ile de Anahtar Teslim Müteahhitlik Anlaşması'nı imzalamıştır.

BTC ham petrol boru hattı, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Gürcistan Cumhurbaşkanı Mikhail Saakaşvili ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev'in de bulunduğu törenle 25 Mayıs 2005 yılında hizmete girmiştir. Dünya enerji sisteminin 2030 yılına kadar %60 oranında artmasının beklendiği göz önünde bulundurulduğunda, Hazar petrollerini uluslararası pazarlara kesintisiz ve güvenli biçimde taşıyacak BTC boru hattının, Türkiye'ye bölgesel, Hazar bölgesine küresel bir değer kattığı açıktır.⁶⁰ BTC petrol boru hattının aşamaları ile ilgili kronoloji EK-G'dedir.

⁵⁹ BTC HPBH Proje Direktörlüğü, **a.g.m.**

⁶⁰ T.C. Cumhurbaşkanlığı, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı İlk Petrol Açılış Töreni", (Erişim) www.cankaya.gov.tr/tr_html/konusmalar/25.05.2005-3586.html, 02 Ağustos 2008.

2.2.2.2. Projenin Finansmanı

BTC HPBH maliyetlerinin yaklaşık %30'u öz kaynak katkıları ile, geri kalan %70'i ise diğer üçüncü taraflarca finanse edilmiştir.⁶¹ Finansmanı karşılayan proje ortakları ise SOCAR, BP, Statoil, Unacol, TPAO, ENİ, Total, Itochu, Delta, Hess ve Impex'dir.⁶²

2.2.2.3. BTC Boru Hattı Projesinin Türkiye'ye Kattığı Önem

BTC HPBH Direktörlüğüne göre, projeden sağlanacak dolaylı kazançlar bir yana bırakıldığında, Türkiye'nin, bu Proje'den "geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri" karşılığında; 1–16. yıllar arasında 140 milyon dolarla başlayan ve 200 milyon dolar'a ulaşan, 17–40. yıllar arasında ise, 200 milyon dolar ile başlayıp 300 milyon dolar civarına çıkan, yıllık gelir beklentisi mevcuttur.⁶³

Projede Türkiye'yi TPAO temsil etmekte ve hisse sahibi olarak bulunmaktadır. Bu durum Türkiye'ye, geçiş hakkından sağlanacak ek gelir yanında, hisse sahibi olarak yatırımlardan da kazanç sağlama imkânı vermiştir.

Bu proje, Türkiye'nin bölgedeki mevcut stratejik önemini daha da arttırmış ve Türkiye Hazar bölgesi enerji kaynaklarının dünya pazarlarına naklinde istikrarlı ve güvenilir bir ülke olduğunu bir kez daha göstermiştir.

BTC Projesi'nin sadece sıradan bir petrol boru hattı olmadığı, ilaveten Türkiye'nin, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e

⁶¹ Sabah Gazetesi, "Bakü-Ceyhan imzası Putin'i harekete geçirdi", **Sabah Gazetesi**, (Erişim) www.sabah.com.tr/2004/02/10/eko105htm, 02 Ağustos 2008.

⁶² BTC HPBH Proje Direktörlüğü, **a.g.m.**

⁶³ BTC HPBH Proje Direktörlüğü, **a.g.m.**

bağlaması planlanan ve “Doğu-Batı Enerji Koridoru” ile aynı zamanda bölgedeki ülkeler arasında bir güvenlik koridorunun da oluşturulmasında katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir. Enerji arz güvenliği açısından önemi büyük olan BTC HPBH projesi sayesinde, Türkiye’nin stratejik önemi arttığı gibi, Türk Boğazlarındaki aşırı trafik yükünden kaynaklanan gemi kazaları risk yüzdesinin düşmesi açısından da açık ve önemli bir avantaj sağlayacağı ifade edilmiştir.⁶⁴

2.2.3 Hazar Geçişli Ham Petrol Boru Hattı

Bu hat, Kazakistan’ın batısında Hazar Denizi kıyısında yer alan Aktau’dan başlayarak Hazar Denizi’nin altından Bakû’ye taşınan petrolün buradan Türkiye’nin güneyinde yer alan Ceyhan Limanı’na boru hattı ile taşınmasını öngörmektedir.⁶⁵ Tasarı halindeki bu hattın uzunluğu 600 kilometre olup, boru hattı projesinin fizibilite çalışmalarına dair anlaşma Kazakistan ile Royal-Dutch, Shell, Chevron Texaco ve Exxonmobil arasında Aralık–1998 tarihinde imzalanmıştır. Uzmanlar tarafından bu hat ile İran ve Rusya’nın by-pass edilmesinin amaçlandığı ancak Hazar Denizi’nin statüsünün belirsizliğinin hattın inşasını olumsuz etkilediği ifade edilmiştir.⁶⁶

2.2.4 Bakû-Tiflis-Erzurum (Azerbaycan-Türkiye) Doğalgaz Boru Hattı

Şahdeniz sahasında üretilen doğalgazın Türkiye ve dünya piyasalarına ulaştırılması maksadına yönelik bu hat⁶⁷, Türkiye’nin her geçen gün artan doğalgaz talebinin bir kısmını karşılamaktadır.

⁶⁴ BTC HPBH Proje Direktörlüğü, **a.g.m.**

⁶⁵ Osman Nuri Aras, “Yaşanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi”, **2023 Dergisi**, (Erişim) <http://www.2023.gen.tr/kasim2001/dosyalar.html#5>, 14 Ekim 2008.

⁶⁶ Gamze Güngörmüş Kona, **Ortadoğu Orta Asya ve Kesişen Yollar**, IQ Yayınları, İstanbul, 2004, s. 284.

⁶⁷ Meliha Ener, **Türkiye - Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi**, (Erişim) http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/ener.pdf, s.9, 25 Ekim 2009.

Azerbaycan ve Türkiye hükümetleri arasında 12 Mart 2001 tarihinde, Şahdeniz Sahasından 15 yıl süre ile yılda 6,6 milyar m³ olmak üzere, doğalgaz alım satım anlaşması yapılmıştır. Anlaşmanın ardından, uzunluğu toplam 970 km. olan bu hattın inşasına 2004 yılında başlanmış; 2006 yılının sonunda yapımı tamamlanmıştır. Hattın doğalgazı 13 Mart 2007 tarihinden itibaren verilmeye başlanmıştır.⁶⁸

2007 Aralık ayı itibariyle BTE hattıyla Azerbaycan'dan 1,279 milyar m³ doğalgaz tedarik eden Türkiye, 2008 yılında Şahdeniz sahasından 8 milyar m³, 2020 yılındaysa 20–22 milyar m³ doğalgaz tedarikini öngören bir anlayışla projeye yaklaşmıştır.⁶⁹

Hazar Denizi'ne kıyısı olan diğer ülkelerin de bu hatla doğalgazını batıya ulaştırması Türkiye'nin stratejik hedefleri arasındadır. Uzmanlar, Bakû-Erzurum hattının taşıma kapasitesinin yüksek tutularak Türkmenistan gazının da bu hatta dâhil edilmesi gerektiğini ve Türkmen gazının bu hat aracılığıyla ilerde Yunanistan pazarına ulaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir.⁷⁰

2.2.5. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı

İlk çalışmaların 1991 yılına kadar dayandığı Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile Türkmenistan'ın güneyindeki sahalarda üretilen doğalgazın Hazar geçişli bir boru hattı ile Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması amaçlanmaktadır. Bu paralelde, 29 Ekim 1998 tarihinde, Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları tarafından Hazar geçişli Türkmenistan -Türkiye - Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi'nin gerçekleştirilmesine yönelik bir Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır.

⁶⁸ Meliha Ener, **a.g.m.**, s. 9.

⁶⁹ Meliha Ener, **a.g.m.**, s. 9.

⁷⁰ Gamze Güngörmüş Kona, **a.g.e.**, s. 227.

Anlaşma'ya göre; 30 milyar metreküp Türkmen gazının 16 milyar metreküp'ü Türkiye' ye, 14 milyar metreküp'ü ise Avrupa'ya taşınacaktır.⁷¹

BOTAŞ ve Türkmenistan arasında 16 milyar metreküp doğalgaz alımı için, 21 Mayıs 1999 tarihinde 30 yıl süreli bir Doğalgaz Alım-Satım Anlaşması imzalanmıştır.⁷²

Bu bağlamda, Türkiye'nin acil doğalgaz ihtiyacını karşılamada önceliğini Rusya'ya kaydırmasının Türkmenistan – Türkiye ilişkilerini olumsuz etkilediği ve bunun sonucu olarak da Türkmenistan'ın o yıllarda yılda 20 milyar metreküp gazını, uluslararası fiyatın üçte biri fiyatı olan 1000 metreküp'ü 36 dolar civarında bir fiyatla sadece Rusya'ya satmak mecburiyetinde kaldığı da ileri sürülen iddialar arasındadır.⁷³

2.2.6. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Avrupa'nın en hızlı büyüyen doğalgaz pazarlarından biri olan Türkiye'nin 1984'de Sovyetler Birliği ile yaptığı ilk doğalgaz anlaşması, Türkiye'nin doğalgazla tanışmasını sağlamış ve ardından bu enerji kaynağının benimsemesi ile de Türkiye'nin doğalgaza olan talebi hızla artmaya başlamıştır. Doğalgaza olan talebin hızla artması üzerine o dönemde tek kaynak olan Rusya ile 1996'da ikinci doğalgaz anlaşması, daha sonra ise Mavi Akım olarak da bilinen üçüncü doğalgaz anlaşması imzalanmıştır.⁷⁴

⁷¹ Diplomatik Gözlem, “Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi”, (Erişim) <http://www.diplomatikgozlem.com/briefing.asp?id=90>, 14 Ocak 2010.

⁷² BOTAŞ, “ Projeler”, (Erişim) <http://www.botas.gov.tr/projeler/projeler.asp>, 05 Ağustos 2008.

⁷³ Savaş Yanar, **Kafkasya : Türk Rus İlişkilerinde Gizli Güç**, IQ Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 150.

⁷⁴ Sinan Ogan, “Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a627.html>, 23 Ekim 2009.

Mavi Akım projesiyle, herhangi bir geçiş ülkesi ile muhatap olmaksızın, doğrudan Rusya'dan Türkiye'ye doğalgaz nakledilmesi hedeflenmiştir.⁷⁵ Boru hattı, merkezi Hollanda olan Rus Gazprom ve İtalyan ENI ortaklığıyla kurulan "Blue Stream Pipeline B.V." tarafından inşa edilmiştir. Mavi Akım projesi anlaşması ile Türkiye'nin 25 yıl süreyle, Rusya'dan yılda 16 milyar metreküp doğalgaz satın alması öngörülmektedir. Karadeniz'in altından dünyanın en derin noktasına boru döşenerek (2.150 m) gerçekleştirilen proje üç ayrı aşamada yapılmıştır.⁷⁶

1.213 km uzunluğundaki projenin ilk aşamasının inşaatı Şubat 2000'de başlamıştır. Rusya sınırları içerisinde İzobilnova (Stavropolski Kray RF) ile Djubgi (Krasnodarski Kray RF) arasında 373 km boru hattı döşenmiştir. İkinci aşama çalışmaları Ağustos 2001'de Karadeniz'in Rusya kıyısında başlamıştır. Eylül 2001 ile Kasım 2002 tarihleri arasında Karadeniz geçişi gerçekleştirilmiştir. Denizin 2.100 metre altından, 396 km uzunluğunda her biri 24 inç çapında iki paralel boru hattı döşenmiştir. 30 Aralık 2002'de Samsun kıyısındaki Durusu terminalinde teslim protokolü imzalanarak Rusya tarafından üstlenilen inşaat çalışmaları tamamlanmıştır. Üçüncü aşama olan Türkiye sınırları içerisinde ise, 501 km uzunluğundaki Samsun-Ankara hattının inşası tamamlanmıştır. Samsun-Ankara Doğalgaz İletim Hattı, Samsun'dan başlayarak Amasya, Çorum ve Kırıkkale üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Hattın Rusya bölümü ve Karadeniz geçişinin yapım-işletim-finansmanının sorumluluğu Gazprom'un, Türkiye kısmı ise BOTAŞ'ın sorumluluğundadır.⁷⁷ Projeye ilişkin harita EK-H'de yer almaktadır.

İnşa edildiğinde maliyetinin 3,3 milyar dolar⁷⁸ olduğu belirtilen Mavi Akım boru hattı ile yıllık 16 milyar metreküp doğalgazın nakledilmesi

⁷⁵ Sinan Ogan, **a.g.m.**

⁷⁶ Sinan Ogan, "Mavi Akım Projesi", (Erişim), <http://turkrus.com/content/view/21/112>, 15 Ocak 2010.

⁷⁷ Sinan Ogan, **a.g.m.**

⁷⁸ BBC, "Mavi Akım'a resmi açılış", **BBC Türkçe**, (Erişim) www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051116, 05 Ağustos 2008.

planlanmıştı. Bu hat İtalyan ENI şirketi tarafından inşa edilmiştir. Türkiye'nin, 2002 yılı sonundan bu yana doğalgaz tedarik ettiği Mavi Akım hattıyla Türkiye'ye verilecek doğal gazın yıllara göre dağılımı gösteren tablo ise EK-I' da yer almaktadır.

2.2.7. Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Nabucco doğalgaz boru hattı'nın amacı, Avrupa Birliği (AB) tarafından Türkiye için hazırlanan 2009 yılı ilerleme raporunda; Türkiye'den AB ülkelerine doğalgaz taşımak amacıyla yapılması düşünülen uzun geçişli bir boru hattı taşımacılığı projesi olarak ifade edilmiş ve hem Türkiye hem de AB'nin enerji güvenliği açısından stratejik önem arz ettiği belirtilmiştir.⁷⁹ Bu hat, Avrupa'nın en büyük doğalgaz üreticisi ve adeta tekeli konumundaki Rusya'dan yapılan sevkiyata seçenek olması amacıyla daha çok ABD ve AB tarafından desteklenmektedir.⁸⁰

Projenin geliştirilmesinde BOTAŞ'ın, Avusturya, Bulgaristan ve Romanya gaz şirketlerine 5–13 Şubat 2002'de gerçekleştirdikleri ziyaretler ve yapılan toplantılar büyük önem taşımıştır. Avrupa açılımı konusu bu şirketlerce olumlu karşılanmış ve çalışma gruplarının kurulması kararlaştırılmış, ardından Avusturya'nın OMV Erdgas şirketi bu konuda bir adım daha atarak, projeye ilgili olarak 18 Mart 2002'de Avrupa Birliği TEN Programı'na başvurmuş ve öncelikli projeler arasında değerlendirmeye alınmasını sağlamıştır. Uzmanlarca sonraki en önemli aşama olarak ise, OMV Erdgas ve BOTAŞ arasında 24 Mayıs 2002'de Ankara'da, iki ülke gaz

⁷⁹ABGS, "Avrupa Komisyonu 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu", (Erişim) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, 06 Kasım 2009.

⁸⁰"Nabucco Projesi", **Eltem-tek Dergisi**, sayı 9, yıl 1, Haziran 2008, s. 12.

sistemlerinin uygun güzergâh alternatifleri ile bağlanması konusunda bir İşbirliği Zaptı imzalanması aşaması gösterilmiştir.⁸¹

BOTAŞ'ın önünü çaktığı görüşmeler neticesinde Bulgargaz, Transgaz ve BOTAŞ arasında 25 Haziran 2002'de; yine Bulgargaz, Transgaz, MOL (Macaristan), OMV Erdgas ve BOTAŞ arasında ise 26 Haziran 2002'de İstanbul'da, Avrupa'ya doğalgaz taşıma konusunda işbirliği anlaşması imzalanması ve çalışma gruplarının kurularak fizibilite aşamasına geçilmesi konularında iki ayrı protokol imzalanmış ve şirketler, kendi ülke gaz taleplerinin de bir kısmını Türkiye üzerinden karşılayıp kaynak çeşitlendirmesini amaçladıklarını ifade etmişlerdir. Bu kapsamda, Viyana'da gerçekleştirilen toplantı neticesinde beş şirket arasında 11 Ekim 2002'de bir "İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Toplantıda alınan kararlar doğrultusunda şirketler, taraf ülkelerle ilgili tüm doğalgaz altyapısı, arz-talep durumu ve pazar dinamikleri ile ilgili bilgileri derlemeye başlayacakları ve güzergâhın oluşturulması yönünde mevcut altyapı ile ihtiyaç duyulabilecek yeni yatırımların belirlenmesi yönünde veri altyapısı oluşturulması hususlarında mutabık kalmışlardır.⁸²

14 Mayıs 2003'de proje ortakları ve Boston Consulting Group (BCG) danışmanlık şirketinin katılımı ile Viyana'da gerçekleştirilen toplantı neticesinde fizibilite hazırlık çalışmaları başlatılmış, 1 Temmuz 2003'de Ceyhan'da gerçekleştirilen Yönlendirme Komitesi Toplantısı'nda BCG, projeye konu olacak muhtemel gaz talebi, iş planı, maliyetler ve ekonomik sonuçlarla ilgili, ön-fizibilite olarak nitelenebilecek çalışmasını sunmuştur.

26 Şubat 2004'de Viyana'da Nabucco Projesi'nin finansman ve boru hattı taşıma kapasitesinin pazarlanması işlerinin tek bir organ eli ile

⁸¹ Cenk Pala, "Türkiye'nin Avrasya Boru Hatları Macerası", Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergâhını Seçiyor, (Der: Gamze Güngörmüş Kona), **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2005, s. 473-537.

⁸² Cenk Pala, **a.g.m.**

yürütmek üzere Nabucco Boru Hattı İş Geliştirme Şirketi'nin (Nabucco Company Pipeline Study GmbH) kurulması için çalışmalar başlatılmış ve 24 Haziran 2004 itibariyle söz konusu şirketin resmi kuruluş işlemleri tamamlanmış olup, şirketin merkezi Viyana'dadır.

28 Haziran 2005 tarihinde Ortak Girişim Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşması'nın imzalanması ile proje mühendislik, inşaat, finansman tedariki, işletme gibi daha geniş bir iş kapsamı ile tarif edilmiş olup, Nabucco Uluslararası Şirketi' nin kurulması çalışmaları resmi olarak başlatılmış ve tamamlanmıştır.

2005 yılı sonu ve 2006 yılı başlarında yaşanan Ukrayna-Rusya gerginliği sonrasında, AB söylemlerinde gündeme gelen enerji arz güvenliği meselesinin yansıması olarak giderek öne çıkan Nabucco Projesi kapsamında, 26 Haziran 2006'da bir araya gelen beş proje ortağı şirketin Devlet Enerji Bakanları, Nabucco Projesi'nin hızla bitirilmesine devlet olarak verilecek desteğe değinen ortak bir "Beyanat (Statement)" imzalamışlardır.

Bütün bu gelişmelerin ardından ise; 13 Temmuz 2009 tarihinde Ankara'da, bu dev projeye ilgili hükümetler arası anlaşma, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, Avusturya Başbakanı, Bulgaristan Başbakanı, Macaristan Başbakanı, Romanya Başbakanı ve Avrupa Komisyonu Başkanı tarafından imzalandı.⁸³

Türkiye'nin doğu sınırlarından itibaren 3300 km olacağı planlanan bu boru hattının inşaatına 2010'da başlanacağı duyurulmuştur. 2002 yılında BOTAŞ tarafından başlatılan projeye göre, boru hattı Türkiye'den çıktıktan sonra terminal ülke Avusturya'ya kadar sırasıyla Bulgaristan, Romanya ve Macaristan'dan geçecektir. Boru hattının ortakları eşit hisse ile BOTAŞ

⁸³ Kerkük Feneri, "Nabucco Boru Hattı Projesi", (Erişim) <http://www.kerkukfeneri.com/haber/1136-turkiye-ve-turk-dnyasi-5-bin-kisiye-is-imkani.html>, 24 Ekim 2009.

(Türkiye), Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya), MOL (Macaristan), OMV (Avusturya) ve RWE (Almanya)' dir. 2020 yılında 31 milyar metreküp doğalgaz taşıyacağı varsayılan hat, aynı zamanda AB'nin Trans-Avrupa Enerji Hattı'nın bir parçası olarak öngörülmekte olup, fizibilite ve mühendislik çalışmaları için AB fonlarından da faydalanılmıştır. İlk hesaplara göre toplam maliyet 4,6 milyar euro'dur.⁸⁴

Proje'ye 2010'da başlanması durumunda, 2013 yılında bitirilmesi planlanmakta olup; 2020 yıllarında tam kapasitesine ulaşarak 20,5–31 milyar metreküpe ulaşacağı öngörülmektedir.⁸⁵

Nabucco Doğal Gaz Boru Hattı Projesi ile Hazar bölgesi ve Orta Doğu doğalgaz rezervlerinin Avrupa pazarlarına ulaştırılması öngörülmüş ve ilk etapta güzergâhı oluşturan ülkelerin gaz ihtiyacının karşılanması düşünülmüştür. Takip eden yıllarda ise, Avusturya'nın Avrupa'da önemli bir doğalgaz dağıtım noktası olma özelliğinden faydalanılarak, Orta ve Batı Avrupa'ya da doğalgaz nakledilmesi amaçlanmaktadır. Bu proje ile ayrıca, "Mısır, İran, Irak, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kazakistan gibi doğal gaz ihracatçısı ülkeler ile Türkiye, Bulgaristan ve Romanya gibi boru hattına ev sahipliği yapacak ülkelerin ekonomileri bu proje ile farklı bir şekil alabilecektir."⁸⁶ Proje ile ilgili olarak güzergâhı gösteren harita, EK-İ'de yer almaktadır.

EK-İ'de yer alan tablo incelendiğinde görüleceği üzere, Nabucco DGBH ile taşınacak gaz miktarları ve toplam boru hattı uzunluğunun 3.300 km civarında olacağı düşünüldüğünde, hattın ortalama taşıma maliyetinin, gelecekte oluşacak Avrupa gaz talebini karşılayarak pazardan pay almak amacıyla geliştirilen diğer projelerden daha ekonomik olacağı belirtilmektedir.

⁸⁴ "Nabucco Projesi", **a.g.m.**, s. 13.

⁸⁵ "Nabucco Projesi", **a.g.m.**, s. 14.

⁸⁶ Hakkı Soylu, "Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi", (Erişim) <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2007/sad10.pdf>, s. 5., 24 Ekim 2009.

Projeye ilgili çalışmalar devam ederken, proje hakkında bir takım olumlu ve olumsuz düşünceler ortaya çıkmıştır. Bunlara kısaca bakacak olursak: Projenin ekonomik ve diğer yönler bakımından faydaları⁸⁷ yanında, projenin başarıyla gerçekleşmesi halinde Rusya ve Avrupa'ya göre ekonomik ve jeopolitik olarak en çok Türkiye'nin kazanacağı⁸⁸ şeklinde olumlu görüşler belirtenlerin yanında; proje ile birlikte Türkiye'nin kendi ihtiyacı için gereken gazı Avrupa'ya nakletmesi sonucu kendisinde de önemli bir doğalgaz açığı olacağı, bu projenin Türkiye'nin çıkarı yanında enerji faaliyet merkezi amacına asla uygun bir proje olmadığı⁸⁹, AB'nin Rusya'ya ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltmak için desteklediği bu projenin içini doldurmak için yetecek gazın tedarikinde sıkıntılar çıkabileceği⁹⁰ ve projenin teknik bazı eksikliklerinin de olduğu⁹¹ gibi olumsuz görüşler dile getiren uzmanlar da olmuştur.

Ayrıca bir diğer sorun da; bu projenin ileride birleştirilmek istendiği Hazar Geçişli ve Güney Kafkasya doğalgaz boru hatlarının henüz gerçekleşmediği, yani halen kağıt üzerinde bulunduğu gerçeğidir. Çünkü Nabucco projesinin ileride birleştirilmek üzere düşünülen iki hattın inşa edilmemesi halinde Nabucco doğalgaz hattının inşa edilmesiyle Nabucco'dan beklenen verim alınamayacaktır.⁹²

⁸⁷ Mert Bilgin, "Enerjinin Kurtlar Sofrası", **Star Gazetesi**, (Erişim) <http://www.stargazete.com/mobil/acikgorus/enerjinin-kurtlar-sofrasi-haber-202204.mob>, 24 Ekim 2009.

⁸⁸ Daniel Freifeld, "The Great Pipeline Opera", **Foreign Policy**, September-October, 2009, s. 125.

⁸⁹ Özcan Ültanır, "Nabucco ve Güney Akım Projeleri, Bu Rekabette Türkiye'nin Yeri ve Rolü", **Eko Enerji Dergisi**, Yıl 3, Ağustos 2009, sayı 31, s. 63.

⁹⁰ Owen Matthews, "A Troubled Pipelin", (Erişim) <http://www.newsweek.com/id/202902>, 17 Ocak 2010.

⁹¹ Jeff M. Smith, "The Great Game, Round Three", (Erişim) <http://www.securityaffairs.org/issues/2009/17/smith.php>, Sonbahar 2009, sayı 17, 02 Kasım 2009.

⁹² Doğan Aydal, **a.g.e.**, s.85.

2.2.8. Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması Kasım 2007’de Kremlin (Rusya)’ de, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve İtalya Başbakanı Romano Prodi’nin hazır bulunduğu törende, Rus Gazprom ve İtalyan Eni şirketi yetkilileri tarafından imzalanmıştır. Projede Gazprom ve Eni’nin yüzde 50–50 eşit ortaklıkları mevcuttur. Projenin toplam maliyetinin 25 milyar avro civarında olacağı tahmin edilmektedir. Karadeniz altından Bulgaristan’a uzatılacak 900 km uzunluğundaki boru hattı, tamamlandığında yıllık 63 milyar metreküplük gaz taşıma hacmiyle kuzey ve güney Avrupa’nın gaz ihtiyacını karşılayacaktır. Boru hattından taşınması düşünülen doğalgazın bir bölümünün ise, ENI’nin Rusya’da işletmekte olduğu doğal gaz sahalarından karşılanacağı belirtilmektedir.⁹³ Uzmanlar, Güney Akım boru hattı’nın, Rusya’nın Avrupa’ya olan gaz ihracatının yüzde 80’i için geçiş yolu olarak kullandığı Ukrayna’yı da devre dışı bırakacağını belirtilmektedir.⁹⁴

Daha önce Rusya Devlet Başkanı olarak Mavi Akım doğalgaz boru hattının resmi açılış töreni için Türkiye’ye gelen Vladimir Putin, 6 Ağustos 2009 tarihinde Rusya Başbakanı sıfatıyla, ancak Rusya’nın “doğal lideri” olarak Türkiye’ye resmi bir ziyarette bulunmuş,⁹⁵ bu önemli ziyaret esnasında ise “Türkiye’nin Karadeniz’deki Münhasır Ekonomik Bölgesi’nde Güney Akım Projesiyle İlgili Araştırmaların Yapılmasına İzin Veren Anlaşma” gibi iki ülke içinde büyük önem arz eden bir anlaşma imzalanmıştır. Zira Türkiye’yi, bölgenin enerji merkezî hâline getirecek böyle bir anlaşmaya Ankara’nın da onayı alınarak imza atılması son derece önemlidir.⁹⁶ Bu anlaşmanın

⁹³ Anadolu Ajansı, “Güney Akım imzası zarar mı, yarar mı?”, **Hürriyet Gazetesi**, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12244967.asp>, 24 Ekim 2009.

⁹⁴ Byegm, “Türkiye Ve Rusya... Eski Düşmanlar, Yeni Ortaklar”, **The Economist**, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=2&Tarih=20090818>, 24 Ekim 2009.

⁹⁵ Celalettin Yavuz, “Rusya-Türkiye Yakınlaşması: Bir Jeopolitik Değerlendirme”, **Jeopolitik Dergisi**, Eylül 2009, sayı 68, s. 21.

⁹⁶ Byegm, “Türkiye ve Rusya, AB Planlarına Rakip Olabilecek Bir Enerji Anlaşması İmzaladı”, **Reuters**, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=2&Tarih=20090807>, 11 Ocak 2010.

imzalanması Rusya açısından ayrıca AB ülkeleri üzerindeki enerji hâkimiyetini sürdürme çabaları içinde çok önemlidir.⁹⁷ Rusya, enerji ithalatına yılda 300 milyar dolar gibi büyük bir tutar harcayan Avrupa'yı kendisine bağımlı olmaktan kurtaracak olan Nabucco Projesinin hükümetler arası anlaşması için 13 Temmuz'da Ankara'da gerçekleştirilen imza törenine herhangi bir temsilci bile göndermemişken; Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in 6 Ağustos 2009 tarihinde çalışma ziyareti amacıyla geldiği Ankara'da, Türkiye'nin önüne Güney Akım projesini koyması da çok önemlidir. Putin, konuyla ilgili, bunun bir rekabet değil enerjide çeşitlilik olduğunu iddia etse de; konunun uzmanlarına göre "Rusya'nın Bulgaristan ve Sırbistan üzerinden İtalya ile birlikte başlattığı Güney Akım projesi tamamlandığında Avrupa Birliği, enerjide şimdiki yüzde 30 yerine Moskova'ya yüzde 50 bağımlı hale gelecektir."⁹⁸

Projenin ortaya çıkışının ardından gündeme gelen en önemli konulardan biri, Güney Akım projesi'nin Nabucco projesine olacak olası etkileri ve bunların sonuçları idi. Bu olası etkileri şöyle sıralamak mümkündür: (1) Avrupa'nın günümüzde büyük miktarlarda olan doğalgaz talebinin gelecekte de bu şekilde devam edip etmeyeceği hususu⁹⁹; (2) AB'nin sadece boru hatları bakımından çeşitlilik istemediği aynı zamanda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak adına üretici ülkeler bakımından da çeşitlilik istediği hususu; (3) Güney Akım projesinin temel hedefinin Nabucco projesini engellemek olduğu hususu.¹⁰⁰

⁹⁷ Byegm, "Rusya Ve Türkiye Güney Akım Boru Hattı Anlaşması İmzalayacak", **AP**, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=2&Tarih=20090806>, 11 Ocak 2010.

⁹⁸ Hilal Köylü, "Türkiye destekledi, Güney Akım-Nabucco rekabeti kızıştı", **Radikal Gazetesi**, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=07.08.2009&ArticleID=948568>, 24 Ekim 2009.

⁹⁹ Fatih Birol, "IEA: Nabucco ve Güney Akım birarada zor", **Ntv**, (Erişim) <http://www.ntv.com.tr/id/24990854>, 24 Ekim 2009.

¹⁰⁰ Franz-Lothar Altman, "Rusya ile anlaşma Nabucco'yu öldürdü mü?", **Deutsche Welle**, (Erişim) <http://www.dw-world.com/dw/article/0,,4552161,00.html>, 24. Ekim 2009.

Ancak yukarıda belirtilen olumsuz düşüncelerin yanında, Güney Akım projesi ile ilgili olarak gerek uluslararası düzeyde, gerekse ulusal düzeyde bazı olumlu düşüncelerde ortaya çıkmıştır. Bunlara kısaca bakmak gerekirse; bazı uzmanlar “Güney Akım’da ABD ekonomik hâkimiyetinin olmaması nedeniyle”¹⁰¹, bazıları “Türk Mühürsür Ekonomik Bölgeleriyle ilgili hukuki çerçevenin sağlam esaslara bağlanmaması halinde ve Karadeniz’in deniz dibi yataklarındaki olması muhtemel doğalgaz, petrol yada minerallerin dikkate alınması şartıyla, aslında Türkiye’nin bu projeye davet edilmesinin Rusya’nın önemli bir jesti gibi görülebileceği nedeniyle”¹⁰², bazıları “Nabucco ya da Kuzey Akım Projeleri ile Güney Akım’ın birbirlerine alternatif projeler olmadığını belirterek, rekabet ihtimallerinin zayıf olacağı nedeniyle”¹⁰³, bazıları ise “Türkiye’nin Güney Akım projesi ile ilgili Türk Mühürsür Ekonomik Bölgelerinde Ruslara verilen izinlerle ilgili kararın Rus-Türk ilişkilerinin stratejik karakterinin gelecekte artmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle”¹⁰⁴, diğer bazı uzmanlar ise “Avrupa’nın gelecek 10–15 yıllık dönemde ortaya çıkacak gaz talebinin artacağını hesap ederek, Nabucco ve Güney Akım projelerinin birbirinin rakibi olmadığını”¹⁰⁵ belirterek, projeye olumlu bakan görüşler ortaya koymuşlardır.

2.2.9. Samsun Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi

İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki giderek artan petrol tankeri trafiği günümüzde çok ciddi güvenlik ve çevresel riskler oluşturmaktadır. Uzmanlar, ispatlanmış ve olası ham petrol üretim programları sonucu Türk Boğazlarından geçecek petrolün 2013 yılında 3 milyon varil/gün hacmine

¹⁰¹ Oya Akgönenç, **a.g.m.**, s. 6.

¹⁰² Celalettin Yavuz, **a.g.m.**, s.25.

¹⁰³ Alexey Miller, “Rusya 'Güney Akım'ı tanıttı”, **T 24**, (Erişim) http://www.t24.com.tr/content/content/news_detail.aspx?newscode=52092&cat=28#, 24 Ekim 2009.

¹⁰⁴ Medvedev-Gül görüşmesi, “Medvedev, 'Güney Akım' için Gül'e Teşekkür Etti”, (Erişim) <http://www.haberler.com/medvedev-guney-akim-icin-gul-e-tesekkur-etti-haberi>, 24 Ekim 2009.

¹⁰⁵ Celalettin Yavuz, “Nabucco ve Güney Akım Projeleri, Bu Rekabette Türkiye’nin Yeri ve Rolü”, **Eko Enerji Dergisi**, Yıl 3, Ağustos 2009, sayı 31, s. 68.

ulaşacağını öngörmektedirler. Ürün ihracat hacmi de dâhil edilirse; boğazlarda 2013'de 4 milyon varil/gün petrol ve petrol ürünleri taşıma trafiğinin olacağı tahmin edilmektedir.¹⁰⁶ Normal şartlarda petrol tankerlerinin Karadeniz-Ege Denizi arasındaki intikal seyrinin 16 saat sürerken, kış döneminde ise bu sürenin 25 güne kadar uzayabildiği ve bunun da ciddi maliyet artışı ve kâr düşüşünü beraberinde getirdiği de ifade edilmektedir. Uzmanlar, boğazlarda artan tanker trafiği sorununa en uygun çözümün ise; hem çevresel riskleri minimize edecek, hem de tanker taşımacılığında yaşanan gecikme nedeniyle petrol üreticilerinin yaşadığı ticari kayıpları azaltacak bir boru hattının yapılması olduğunu, Samsun - Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi'nin ise bu özelliklere sahip olduğunu ve dünya petrol arz güvenliği açısından da bu özelliği nedeniyle büyük önem taşıdığını da belirtmişlerdir.¹⁰⁷

Yaklaşık 700 kilometre olacağı belirtilen bu hattın yıllık taşıma kapasitesi 70 milyon ton olarak planlanmaktadır. İnşa maliyeti yaklaşık 1,5 milyar dolar olarak öngörülmüştür.¹⁰⁸ Hattın yapımı konusunda ilk anlaşma Eylül 2006 tarihinde Türk Çalık ve İtalyan ENI şirketleri arasında imzalanmıştır. Yukarıda da ifade edildiği gibi hattın yapılmak istenmesinin iki hedefi vardı. "Birincisi, 2010'lu yıllarda Karadeniz'e ulaşacak, Kazakistan ve Rusya federasyonu petrolünün doğrudan Ceyhan'a ulaştırılması, diğeri ise Türk boğazlarının üzerindeki tanker trafiğini yükünü azaltmak, hafifletmek ve makul bir seviyeye indirmektir."¹⁰⁹

Gerçekleşmesi ile Türkiye-Rusya ve İtalya'yı "stratejik enerji ortağı" haline getirmesi beklenen Samsun Ceyhan Boru Hattı Projesi'nin

¹⁰⁶ Radikal Gazetesi, "Ahmet Çalık:Ceyhan, Rotterdam olacak", (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=190966>, 05 Mart 2010.

¹⁰⁷ Çalık Enerji, "Çalık Enerji ve Eni, Samsun-Ceyhan Projesini Tanıttı", (Erişim) <http://www.calik.com/basinodasi.aspx?id=110>, 24 Ekim 2009.

¹⁰⁸ Çalık Enerji, **a.g.m.**

¹⁰⁹ Oğuz Haksever, "Yeni enerji koridorları ve Türkiye", (Erişim) **Ntvmsnbc**, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/385301.asp>, 24 Ekim 2009.

(TAPCO) resmi anlaşması, üç ülkenin enerji bakanlarının katılımıyla 20 Ekim 2009'da imzalandı. Projenin inşasına 2010 yılı içerisinde başlanması düşünülmektedir.¹¹⁰

Samsun Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi, Türkiye'nin uluslararası enerji sektöründeki stratejik önemini bir kez daha vurgulayacak, önemli bir proje olacaktır.

2.3. Boru Hatlarının Nihai Değerlendirilmesi

Hazar havzası enerji kaynaklarının, Batı'daki tüketici ülkelere ulaştırılması aşamasında, bölgede tekel konumunda olan Rusya'nın gücünün azaltılması için yeni boru hattı projeleri ve yeni güzergâh arayışlarına da ihtiyaç duyulmuştur.¹¹¹

Ancak, Hazar Denizinin kapalı bir havza içinde yer alması, Rusya dışındaki kaynak ülkelerinin açık denizlere çıkışlarının bulunmayışı; bölgede mevcut petrol ve doğalgaz kaynaklarının dış pazarlara ulaşmasında büyük bir sorun yaşanmasına neden olmuştur. Tüketici ülkeler ise, havzada yer alan bu enerji kaynaklarının kendilerine en yakın dağıtım merkezlerine ulaştırılmasını amaçlamaktadırlar.

Bu konu ile ilgili olarak, özellikle Rusya ve ABD arasında yaşanan mücadele çok önemlidir. Rusya, coğrafi konumu ve siyasi gücü gereği; var olan ve yapılması planlanan tüm hatların kendi inisiyatifinde ve kendi topraklarından geçmesi düşüncesini taşıırken; ABD ise, Rusya'yı devre dışı bırakacak Doğu-Batı Enerji Koridoru düşüncesine ağırlık vermiştir. Bölgenin

¹¹⁰ Yasemin TAŞKIN, "Samsun-Ceyhan petrol boru hattında tarihi imzalar atıldı", **Sabah Gazetesi**, (Erişim) http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2009/10/20/samsunceyhan_petrol_boru_hattinda_tarihi_imzalar_atildi, 25 Ekim 2009.

¹¹¹ Bahçeşehir Üni. Uluslararası Güvenlik Ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar Analizi", (Erişim) <http://busam.bahcesehir.edu.tr/rapor/dosya/040209obama-donemi-bolgesel-yaklasimlar.pdf>, Şubat, 2009, s. 55., 01 Kasım 2009.

diğer ülkeleri olan İran ve Türkiye ise, bölgede yaşanan bu enerji mücadelesinde yerlerini etkin şekilde almaya çalışmakta ve planlanan projelerde kendi tercihlerinin kullanılmasını istemektedirler.

Rusya Başbakanı Vladimir Putin, 6 Ağustos 2009 tarihinde Türkiye'ye yaptığı ziyaretle, Rusya Türkiye arasında çok önemli enerji ortaklığı projelerine imza atmıştır. Bu ziyaretle “enerji hatları ve nükleer santraller, Türkiye'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünlerin Rus gümrüklerinde bekletilmesi ile ilgili sorunlar ve yeni doğalgaz ve petrol boru hatları gibi ikili ilişkilerde çok önemli olan konulara ilişkin 20'ye yakın anlaşmaya” imza atıldı. Bu anlaşmalar şöyle özetlenebilir: “(1) İki ülke arasında “doğalgaz ve petrol alanında işbirliği”, (2) Türkiye'nin Karadeniz'deki “Münhasır Ekonomik Bölgesi” (MEB)' nde Güney Akım Projesiyle İlgili Araştırmaların Yapılmasına İzin Veren Anlaşma, (3) Nükleer Enerjinin Barışçıl Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin İşbirliği Anlaşması, (4) Çalık Holding'in üstlendiği Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi'ne Rusya'nın kaynak desteği vermesine ilişkin taahhüt ve (5) Türkiye'nin Rusya Rusya'dan Bakü Hattı üzerinden aldığı doğalgaz anlaşmasının süresinin uzatılması”¹¹²

Bu kapsamda, Rusya Başbakanı Putin'in 6 Ağustos 2009 tarihinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretin ve bu ziyarette anlaşmaya varılan hususların ne kadar önemli olduğu hususu ile ilgili olarak, 19. yüzyılda yaşamış Avrupalı Jeopolitikçilerin “Avrasya'ya hâkim olan güç veya güçler, Asya'ya hâkim olurlar. Asya'ya hâkim olanlar ise dünyaya hâkim olurlar!” sözü konunun uzmanları tarafından yeniden dikkatlere sunulmuştur.¹¹³

Orta Asya, Kafkasya, Rusya ve Orta Doğu bölgelerindeki mevcut petrol ve doğalgaz kaynaklarının batıya, kuzeye ve güneye taşınmasında

¹¹² Celalettin Yavuz, “Rusya-Türkiye Yakınlaşması: Bir Jeopolitik Değerlendirme”, **Jeopolitik Dergisi**, Eylül 2009, sayı 68, s. 22.

¹¹³ Oya Akgönenç, “Vladimir Putin'in Ziyareti Ve Önemi”, (Erişim) <http://www.cafesiyaset.com/haber/20090808/Vladimir-Putin-in-ziyareti-ve-onemi.php>, 23 Ekim 2009.

takip edilecek en kısa ve en ekonomik yolların Türkiye üzerinde yer aldığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu nedenle, bölgede var olan enerji kaynakları üzerine yapılan her türlü hesap ve mücadelelerde Türkiye önemini her geçen gün arttırmakta ve bölgedeki enerji hareketleri açısından vazgeçilmez bir ülke olduğunu sürekli hissettirmektedir.

Başta BTC olmak üzere, diğer projelerle birlikte, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber bağımsızlığını kazanan Hazar havzasındaki Türk Cumhuriyetlerinin en önemli zenginlikleri olan petrol ve doğalgaz kaynaklarını değerlendirme düşünceleri kapsamında, zengin enerji kaynaklarından gereği kadar faydalanamaması ve hatta yaygın bir tabirle “zengin kaynakların fakir bekçileri” konumunda olma düşüncesi içindeki bu ülkeler, bağımsızlıklarını kazanmalarıyla beraber uluslararası anlaşmalar imzalayarak bu kaynaklardan bir an önce faydalanmanın yollarını aramışlardır.¹¹⁴ Türkiye, var olan tüm elverişli koşulları ve Sovyetler'in dağılmasının ardından, Hazar havzası ülkelerinin ve hatta Rusya'nın da petrol ve doğalgazını tüketici Batı ülkelerine ulaştırmada sadece jeopolitik açıdan değil, maddi ve siyasi katkılarıyla da projeye destek sağlamıştır ve sağlamaya da devam edecektir.

¹¹⁴ Sinan Ogan, “Petrol ve Politika: BTC Örneği”, (Erişim) http://www.turksam.org/tr/a37_2.html, 24 Ekim 2009.

III. BÖLÜM

DOĞU-BATI ENERJİ KORİDORUNDA TÜRKİYE’NİN GELECEKTEKİ ROLÜ

3.1. Genel Hususlar

Enerji tüketiminde meydana gelen hızlı artışın ana nedenleri olarak, tüm dünyada ve özellikle de gelişmekte olan ülkelerde ekonominin dinamik gelişimi, sanayileşme, nüfus artışı, teknolojiadaki hızlı değişim ve gelişim ile hızlı kentleşme sayılabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, enerji tüketiminde petrolün yerini alabilecek en önemli kaynak olan doğalgaz; kullanımı hızla artacak bir yakıt olarak varlığını daha uzun süre devam ettirecektir.

Türkiye’de özellikle sanayi, elektrik, konut gibi sektörlerin enerji talebi her geçen gün artmakta; artan bu talebin karşılanması amacıyla da doğalgaz tedarikinin tam olarak sağlanabilmesi için pek çok yeni proje gündeme alınmıştır. Bu projelerin gerek gerçekleştirilme aşamasında gerekse ülke çapında kullanımının sağlanması aşamasında önemli yatırımların yapılması gerekmektedir. Türkiye, mevcut sistemlerinin yenilenmesi ve geliştirilmesi ile yeraltı doğalgaz depolama projeleri gibi projeler üzerinde çalışmalar yapmaya devam etmekte; ayrıca Azerbaycan, Türkmenistan, Mısır ve Irak gibi doğalgaz bakımından zengin ülkelerle doğalgaz alımına yönelik çalışmalar da gerçekleştirmektedir. Türkiye’ye mevcut ve planlanan projeler dahilinde, tüm kaynaklardan gaz alımına başlanmasıyla birlikte 2010’lu yıllarda önemli gaz miktarlarının Türkiye’ye giriş yapmasıyla birlikte, Avrupa’nın artan gaz talebi karşısında bu alımların belki bir miktar da çeşitlenerek daha da artması söz konusu olabilecektir.

Doğalgaz temini kapsamında ulusal düzeyde yürütülen bu çalışmalar, bir yandan arz güvenliğini ve bunun sürekliliğini sağlarken, diğer yandan her geçen gün artan doğalgaz talebi nedeniyle Avrupa ülkeleriyle yürütülen görüşmelerin daha büyük bir anlam kazanmasını sağlamıştır.

Türkiye, özellikle 2000'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin tüm olumsuz etkilerine rağmen, 70 milyonu aşan dinamik nüfusu ile her geçen gün artan bir sanayileşme süreci içindedir. Artan sanayileşmenin getirdiği bu durum ise, enerji talebinde de önemli artışlar meydana getirmiştir. Bu süreç, AB'ye uyum sürecinde olan Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu anlarda gerekli enerjiye sahip olmasını sağlamıştır.

3.2. İran-ABD, İran-AB İlişkilerinin Türkiye Geçişli Enerji Koridorlarına Etkisi

3.2.1. İran-ABD İlişkilerinin Etkisi

1979 yılında ABD güdümündeki Şahlık rejiminin yıkılarak yerine İran İslam Devriminin kurulmasıyla gerilen ABD ve İran arasındaki ilişkiler, özellikle 2004 yılından itibaren, İran'ın "nükleer silah ürettiği" iddiasıyla sürekli bir gerginlik yaşamaya başladı.¹¹⁵

İran Cumhurbaşkanlığına Ahmedinecad'ın seçildiği Ağustos 2005'ten itibaren nükleer silah meselesi, İran-ABD arasında yaşanan gerginliğin ana sebepleri haline geldi. Bu durum ise, yaşanan süreçte İran'a bir ABD veya ABD-İsrail müdahalesinin olabileceği beklentisini oluşturmuştu. Ancak olası bir müdahale konusunda ABD'yi frenleyen gelişmeler de mevcuttu. Bunlar arasında en önemlilerinden biri ise; dünyanın dördüncü büyük petrol üreticisi ve aynı zamanda Basra Körfezi çıkışıını elinde tutan İran'a yapılacak bir müdahalenin petrol fiyatlarına yapacağı olumsuz etkiydi. İran'a gerçekleştirilecek olası bir müdahalenin, Hürmüz Boğazı'ndan yapılan petrol sevkiyatında meydana getireceği muhtemel aksaklıklar da gözden kaçırılmayan diğer hususlardan biriydi. Zira Hürmüz Boğazı yoluyla Körfez'den taşınan petrol, dünya üretiminin yaklaşık % 40'ı civarında olup,

¹¹⁵ Celalettin Yavuz, "İran-ABD Nükleer Gerginliği'nde Türkiye", (Erişim) <http://www.turksam.net/tr/a1400.html>, 12 Ocak 2010.

bu trafiğin aksaması küresel ticaret ve dünya dengelerinde önemli krizlere sebebiyet verebilir.¹¹⁶

Son dönemde ise, ABD ile İran arasında sürüp giden olumsuz havaya sebebiyet veren gelişmelerin içinde beklide en önemlileri; İran'ın son dönemdeki nükleer çalışmaları sonucu bölgede ve dünya'da yarattığı endişe ile özellikle Nabucco doğalgaz boru hattı projesine ABD'nin olumsuz tavrına rağmen İran'ın girmek istemesi olarak gösterilebilir.

Nabucco hattı ile taşınması düşünülen yıllık 31 milyar metreküp doğalgazın temininde doğabilecek sıkıntıların giderilmesi için İran gazına ihtiyaç duyulmaktadır. İran, projeye Avrupa'ya taşınması düşünülen 31 milyar metreküp gazın temininde problemler doğacağını ve son yıllarda Avrupa'nın en büyük gaz tedarikçisi konumundaki Rusya'nın artık güvenilir bir ortak olduğunun ortaya çıktığını ve kendilerinin ise dünya'nın ikinci büyük doğalgaz rezervlerine sahip olduğunu belirterek, projeye dâhil olmak ve doğalgaz arzına katkıda bulunmak istemiştir.¹¹⁷

ABD ise, mevcut tutumunu sürdürmesi halinde İran'ın dile getirmiş olduğu bu fikre tamamen karşıdır. ABD'li diplomatlar, İran'ın mevcut nükleer programına ilişkin olarak Batı ile yaşadığı sorunlar çözülmeden Nabucco da dahil herhangi bir gaz boru hattı projesine dahil olmasının söz konusu olamayacağını, ancak İran'ın Batı ile ilişkilerinin normalleşmesi durumunda enerji projelerine katılımının ise olumlu karşılanacağını ve projede İran doğalgazından ziyade Irak doğalgazının olması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹¹⁸

¹¹⁶ Celalettin Yavuz, **a.g.m.**

¹¹⁷ Tehran Times Gazetesi, "İran Olmadan Nabucco Boru Hattı Projesi İmkansız", (Erişim) http://www.tehrantimes.com/index_View.asp?code=160103, 09 Ocak 2010.

¹¹⁸ Star Gazetesi, "Türkiye: Nabucco'da İran olsun ABD: Irak gazını görmek isteriz", (Erişim) <http://www.stargazete.com/ekonomi/turkiye-nabucco-da-iran-olsun-abd-irak-gazini-gormek-isteriz-haber-229179.html>, 09 Ocak 2010.

İran-ABD ilişkilerinin Türkiye'ye etkilerini izleyen bazı uzmanlar, İran ile ABD arasındaki ilişkilerin olumsuz şekilde seyrettiği bu dönemde; Türkiye ile İran arasında 2007 yılında imzalanan doğalgaz anlaşmasının çok önemli olduğunu, İran'ın bu anlaşma ile Nabucco projesinin gaz talebini karşılamayı garanti ettiğini belirtmiş¹¹⁹ ve imzalanan bu anlaşmanın, İran'ın Orta Asya Türk cumhuriyetleri ile olan karayolu bağlantısı ve her yıl binlerce TIR'ın İran üzerinden geçerek sefer yaptığı da dikkate alındığında, İran'la ilişkilerin geliştirilmesi adına Türkiye için çok önemli ve elzem olduğunu vurgulamışlardır.¹²⁰

Bu kapsamda, Türkiye'nin İran ile gerçekleştirdiği enerji işbirliğinin, sadece bir enerji işbirliği olmadığı, aynı zamanda Ortadoğu'da mevcut gelişmeler ışığında Türkiye'nin ABD ile ilişkilerine de şekil verdiği hususunun tartışılmaz bir gerçek olduğu da uzmanlarca belirtilmektedir.¹²¹

Dolayısıyla, Türkiye'nin gerek ABD ve gerekse İran ile ilişkilerinde, İran ile ABD arasındaki ilişkilerin derecesi, Türkiye'yi zaman zaman sınırlandıran faktörler arasında yer almıştır.¹²²

Türkiye ise, Nabucco projesinin bir ortağı olarak, ABD ve İran arasında projeye ilgili yaşanan bu gelişmeler karşısında daha çok tarafsız kalmış ve kendisinin bir geçiş ülkesi olduğunu ve önemli olanın projenin başarısı olduğunu ifade etmiştir.¹²³

¹¹⁹ Erdal Sağlam, "Türkiye İran ile İmza Attı Enerjide Kartlar Değişti", (Erişim) <http://haber.gen.tr/ha-beradres/beradres.asp?535C212>, 11 Ocak 2010.

¹²⁰ Celalettin Yavuz, **a.g.m.**

¹²¹ Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, "Türkiye İran Enerji İşbirliği Ve Etkileri", (Erişim) http://www.turksae.com/sql_file/329.pdf.

¹²² Celalettin Yavuz, "2009 Yılı'nın Dünyada ve Türkiye'de Önemli Dış Politika Gelişmeleri", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a1885.html>, 09 Ocak 2010.

¹²³ Star Gazetesi, **a.g.m.**

3.2.2. İnan-AB İlişkilerinin Etkisi

İnan'ın başta uranyum zenginleştirilmesi gibi faaliyetleri, AB'yi yakından ilgilendirmiş ve bu konuda çalışmalar yapmaya itmiştir. Ancak konunun uzmanları, İnan ile ilgili olarak yürütülen bu çalışmalarda AB'nin politikasının, ABD'nin aksine rejim değişikliği şeklinde değil, içte ve dışta reform yapılması temelinde şekillendiğini belirtmişlerdir. Bundan dolayı da AB, ilişkileri koparmak yerine, ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi yolunu seçmiştir. İnan nükleer çalışmaları konusunda da AB, nükleer çalışmaları güvenilir bulmamış ve İnan'dan güvenilir, şeffaf ve uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenebilir bir nükleer çalışmaya sahip olmasını istemiştir.¹²⁴

AB'nin, "Türkiye ile bağları güçlendiren bir proje"¹²⁵ olarak nitelendirdiği Nabucco projesine gaz tedariki konusu da, nükleer çalışmalar dışında AB ile İnan arasındaki başka bir stratejik konudur. Çünkü başta ülkemizde dâhil olmak üzere projenin tüm ortakları ile projenin lehinde veya aleyhinde olan tüm unsurların merak ettiği hususların başında; projeye sağlanacak gaz tedarikinin yeterli olup olmayacağı hususu gelmektedir.

AB, bu konuya çok hassas yaklaşmaktadır. Çünkü İnan'ın gerçekleştirdiği nükleer çalışmalar, ABD gibi AB'yi de bu konuyu detaylı şekilde incelemeye itmiştir. AB birçok defa, İnan'ın siyasi ve hukuki sorunlarının çözülmemesi halinde, projeye katılıp katılmaması ve gaz tedariki sağlaması konularıyla ilgili olumlu düşüncede olmadıklarını ifade etmiştir.¹²⁶

AB ile paralel olarak Türkiye'de, İnan'ın nükleer çalışmaları konusunda temkinli yaklaşmakta; yakın komşuluk ilişkilerine ve ortağı bulunduğu

¹²⁴ Arif Keskin, "İnan'ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a77.html>, 11 Ocak 2010.

¹²⁵ AB Vizyonu, "Türkiye Nabucco'da İstediginin Önüne Geçti", (Erişim) <http://www.abvizyonu.com/basindan/turkiye-nabuccoda-istediginin-otesine-gecti.html>, 11 Ocak 2010.

¹²⁶ AB Vizyonu, **a.g.m.**

Nabucco gibi büyük projelere zarar vermeden bu sorunu aşmaya çalışmaktadır.

3.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları

AB'nin dünya üzerinde enerji tüketiminin en yoğun olduğu bölgelerden birisi olduğu, buna karşılık ise enerji hammaddesi ihtiyacının büyük bir kısmını ithal ettiği bilinmektedir. Üye sayısının 27 olmasıyla birlikte ve her geçen gün artan talep karşısında, AB'nin enerji açısından dışa bağımlılığında da artış yaşanmakta olup, bu durum AB için yeni açılımları ve arayışları zorunlu hale getirmiştir.

Günümüzde, AB enerji ihtiyacının büyük bir bölümü petrolden karşılanmakta olup, petrolün bu özelliğini uzun yıllar boyunca koruyacağı da bilinmektedir. Doğalgaz ise, AB için petrolden sonra ikinci en önemli kaynaktır. AB'nin birlik içinden en önemli enerji sağlayıcıları Danimarka, İngiltere, AB'ye dâhil olmayan Norveç ve Birlik dışından ise Orta Doğu ülkeleri, Kuzey Afrika ülkeleri ve Rusya'dır.¹²⁷

AB'nin, yakın gelecekte, enerji merkezlerine olan coğrafi yakınlılığının avantajını da kullanabileceği projeler üzerinde yoğunlaşacağı, tedarik etmek istediği petrolü de diğer taşıma yollarının aksine boru hatları aracılığıyla almak istediği uzmanlar tarafından ifade edilmiştir. Bu değerlendirme ışığında, Türkiye'nin, doğalgazda olduğu gibi, bazı petrol boru hattı projelerinde de önemli bir terminal görevi üstlenebilmesi mümkün olabilecektir.

Avrupa Komisyonu Enerji ve Taşımacılık Direktörlüğü tarafından yayımlanan, enerji alanında 2000–2030 dönemine ait tahminlerin ortaya konulduğu çalışmadaki veriler esas alınarak çizilen ve EK-K' da yer alan

¹²⁷ Meliha Ener, a.g.e., s. 12

tablo incelendiğinde, dünya üzerindeki enerji tüketimi içerisinde petrol, doğalgaz ve kömürün paylarını korumaya devam ettiği görülmektedir.¹²⁸

3.4. Avrupa Doğalgaz Pazarı ve Türkiye'nin Stratejisi

AB üye ülkeleri, 2008 yılı itibariyle dünyanın en büyük enerji tüketicileri arasında yer alırken, 1990'dan beri sürekli olarak kaydettiği yıllık ortalama %1 büyüme oranı ile de en büyük enerji ithalatçısı konumunda yer almaktadır. Observatoire Méditerranéen de L'énergie (OME) ve International Energy Agency (IEA) gibi uluslararası organizasyonların bağımsız olarak yürüttükleri çalışmalara göre, 2005'de 25 üye ülkede gerçekleşen 471 milyar metreküp'lük doğalgaz kullanımının, 2010'da 500 milyar metreküp'e ve 2020'de ise %2,1'lik ortalama yıllık artış hızıyla 600 milyar metreküp'e çıkmasının beklendiği ifade edilmiştir. Bunlar göz önüne alındığında, toplam Avrupa talebinin 2010'da 642 milyar, 2020'de ise 777 milyar metreküp'e ulaşabileceği tahmini yapılmıştır.¹²⁹

Doğalgazın birincil enerji tüketiminde hızla yükselen payı karşısında, Avrupa'nın doğalgaz ithalatına bağımlılığı sürekli artış kaydetmektedir. AB ülkelerinin doğalgaz tüketiminin yaklaşık % 40'ı Rusya, Norveç, Kuzey Afrika ve Cezayir'den ithal edilmektedir. AB'nin % 45'ler mertebesinde seyreden doğalgaz ithalat bağımlılığının gelecek 20 yıllık dönemde yaklaşık %70'lere ulaşması beklenmektedir. IEA, 2030 yılı itibarıyla, AB doğalgaz tüketiminde ithalat bağımlılığının %80'lere dayanacağını tahmin etmektedir. 2020'de ise, Avrupa toplam doğalgaz üretiminin 236 milyar metreküp/yıl'dan 158 milyar metreküp/yıl'a düşeceği, toplam yıllık tüketimin ise 430 milyar metreküp'ten 625 milyar metreküp'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Konuyla ilgili araştırma yapanların bazılarına göre, üretim tahminleri ve mevcut alım-satım

¹²⁸ Özgür Tonus, **Genişleyen Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Türkiye**", Müzakere Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Uluslararası Sempozyumu, 21- 23 Eylül 2004, Gazi Üniversitesi, Takdim Metni.

¹²⁹ Cenk Pala, **a.g.e.**, s. 20.

sözleşmeleri kapsamında arz-talep dengesine bakıldığında, AB'nin 2010'da 46, 2015'de 155 ve 2020'de ise 280 milyar metreküp düzeyinde giderek artan ciddi bir arz açığı ile karşılaşacağı anlaşılmaktadır.¹³⁰

Günümüzde AB enerji gündeminin en önemli maddelerini, Avrupa gaz pazarının oluşumu ile birlikte büyük enerji talebinin karşılanacağı kaynakların seçimi konuları oluşturmaktadır. AB enerji politikaları çerçevesinde, en önemli gereksinimlerden birisinin, doğalgaz kaynakları ve güzergâhların çeşitlendirilmesi olduğu da ifade edilmektedir. AB, bu politikalar çerçevesinde doğalgaz tedarikinde çeşitliliği arttıracak projeleri de teşvik etmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın mevcut boru hatlarından ihraç edebileceği gaz ve Kuzey Afrika gazından sonra gerek kaynak zenginliği, gerekse coğrafi yakınlığı nedeniyle bu pazarın en önemli üreticilerinin Ortadoğu ve Hazar havzası ülkeleri olacağı da AB tarafından dikkate alınmaktadır.¹³¹

AB'nin belirtilen bu süreçte göz ardı etmediği en önemli ülkelerden biri ise Türkiye'dir. Çünkü Türkiye, AB için, Hazar ve Orta Doğu bölgeleri ile diğer Doğu ve Güney kaynaklarını Batı'ya taşıyacak güzergâh üzerinde yer alan çok önemli ve stratejik bir ülkedir. Avrupa'ya gerçekleştirilmesi düşünülen yeni gaz güzergâhlarının taşıma maliyetleri de karşılaştırıldığında; Türkiye üzerinden geçecek güzergâhların diğerlerine oranla çok daha uygun koşullar sağlayacağı da uzmanlar tarafından ifade edilmektedir.

Gerek BTC HPBH, gerek Samsun-Ceyhan HPBH ve gerekse Nabucco DGBH gibi projelerle, Hazar havzası enerji kaynaklarının Batı'ya taşınmasını sağlayacak konumunda olan Türkiye, bu özelliğiyle de AB'nin geleceğe dair enerji planlarında önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

¹³⁰ Emre Engür, "Doğu-Batı Enerji Koridoru Doğal Gaz ile Tamamlanıyor: BOTAŞ'ın Avrupa'ya Açılım Strateji si", **Avrasya Dosyası Enerji Özel Sayısı**, cilt 9, Sayı 1, 2003, s. 38-52.

¹³¹ Cenk Pala, **a.g.m.**, s. 21.

Günümüzde AB, gerek doğalgaz ithalatında halen bağımlı olduğu Rusya tekeline kırmak gerekse kaynak çeşitliliğini arttırmak için, Hazar havzasına olan yakınlığını da göz önünde bulundurarak Türkiye'yi seçmiş bulunmaktadır. “Çünkü Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla AB'yi, zengin Orta Asya ve Orta Doğu enerji kaynakları ile buluşturabilecek en önemli ülkedir.”¹³²

AB'nin gittikçe artan enerji talebi karşısında, bu ihtiyacını karşıladığı kaynakların gelecekte artan talebi karşılamakta yetersiz kalacağı şüphesizdir. Bu durum ise AB'yi daha fazla petrol ve doğalgaz ithal etme yoluna gitmeye zorlamıştır. Bu durumda, dünya üzerinde bilinen petrol ve doğalgaz rezervlerinin bölgesel dağılımı ele alındığında genişlemeye devam eden AB'nin, Hazar havzası ve Körfez ülkeleri gibi alanlara yoğunlaşması gerekmektedir.¹³³

ABD'nin özellikle Afganistan ve Irak'a müdahaleleri sonucu ortaya çıkan petrol fiyatlarındaki istikrarsızlık ve enerji arzı güvenliği konusu 2000'li yıllardaki en önemli gündem maddeleridir. Bu kapsamda AB'nin, Orta Doğu ülkelerinin sahip olduğu enerji kaynaklarının büyüklüğü ve maliyet avantajı değerlendirildiğinde, Orta Doğu'da daha etkin olmayı isteyeceği düşünülmektedir. Türkiye ise, gerek coğrafi konumu ve gerekse politik ilişkileri gereği, AB'nin enerji politikalarında son derece önemli bir rol oynamaktadır. Rusya ve Türk Cumhuriyetleri'nden Karadeniz'e aktarılan petrolün uluslararası geçiş noktası olan Türk Boğazları ile Azerbaycan, Kazakistan ve Irak petrolerinin boru hatları ile taşındığı İskenderun Körfezi, AB'ye uzanan alternatif boru hatları çerçevesinde son derece önemi olan stratejik yerlerdir.¹³⁴

¹³² Cenk Pala, “Enerjide AB'nin Altın Anahtarıyız”, **Enerji Dergisi**, yıl 12, sayı 8, Ağustos 2007, İstanbul, s. 34.

¹³³ Özgür Tonus, **a.g.t.**, s. 3.

¹³⁴ Özgür Tonus, **a.g.t.**, s. 3.

Türkiye'nin, bölgedeki diğer Körfez ülkelerinin doğalgazını Türkiye'ye boru hatları vasıtasıyla getirmesi AB açısından son derece önemlidir. Çünkü bu durum, AB'nin jeopolitik olarak ve enerji arz güvenliği açısından yaşadığı sıkıntıları gidermesinde önemli rol oynamaktadır. Bu durum ise, AB'ye tam üyelik sürecinde Türkiye'yi daha güçlü konuma getirecektir.

AB'ye giriş sürecinde olan Türkiye'nin, Birliğe kabul edilmesi durumunda, çeşitli çevreler tarafından sadece Türkiye'nin Birliğe getireceği yük tartışılırken; Türkiye'nin üyeliğinin birliğe getireceği avantajlar üzerinde ise yeterince durulmamaktadır.¹³⁵

3. 5. Kafkaslarda 2008 Yılında Yaşanan Gelişmelerin Hazar Havzasına Etkileri

3.5.1 Genel

Konunun uzmanları, Kafkasya bölgesi'nin dünya'da etnik çatışma riskinin yüksek olduğu bölgeler içerisinde yer aldığını, dünya'nın başka hiçbir bölgesinde bu kadar küçük bir coğrafya içerisinde bu kadar fazla etnik grubun yaşamadığını, bu kadar fazla dilin konuşulmadığını ve küresel güçlerin bu kadar fazla çıkar çatışması içerisinde olmadığını ifade etmektedirler.¹³⁶

2008 yılına gelindiğinde, Kafkasya daha da hareketlendi. Gürcistan'ın Ağustos ayının başlarında kendi topraklarındaki Güney Osetya'ya yapmış olduğu askeri harekâtın sonrasında, Rusya da bu bölgede kendi vatandaşlarının çoğunlukta bulunduğunu ve Gürcistan'ın haksız bir şekilde silahsız halka ateş ettiği gerekçesiyle karşılık vermiş ve sonunda Gürcistan'ın karşı koymasına mümkün olmayan askeri gücü ile önce Güney Osetya'ya, ardından da Gürcistan topraklarına girmiştir. Rus birliklerinin büyük bir süratle

¹³⁵ Özgür Tonus, **a.g.t.**, s. 3.

¹³⁶ Sinan Ogan, " Kafkasya Savaşı ve Türkiye ", **2023 Dergisi**, sayı 88, 15.08.2008, s. 4.

ve karşılarında direnç görmeksizin Gürcü topraklarında ilerleyişini sürdürmesi, Rusya ve ABD'nin krize bakışını değiştirmişti. Ardından NATO, AB ve ABD gecikmeli de olsa devreye girdi. Türkiye de dâhil birçok ülke bölgede bozulan istikrarın yeniden kurulması için diplomatik girişimlere hız vermiş, Başbakan R. Tayip Erdoğan önce Moskova'ya, ardından da Tiflis'e gitmişti.¹³⁷

Bu savaş; "NATO'nun doğuya doğru genişleme süreci, Polonya ve Çek Cumhuriyetleri'ne yerleştirilmek istenen füze savunma ve radar sistemleri, Rusya'ya karşı oluşturulan GUAM ve Demokratik Devletler Topluluğu, Turuncu Devrimler, İran'ın nükleer krizi, Irak sorunu, Kosova sorunu ve enerji nakil hatları ve genel olarak bölgede Rusya ve Batı (ABD) arasında süre giden nüfuz mücadelesinin diplomatik metotlarla çözülememesi sebebiyle oluşan tansiyonun bir şiddet boşalması" olarak da değerlendirilmektedir.¹³⁸

3.5.2. Kafkasya'da Değişen Dengeler ve Tarafları

Kafkaslarda var olan denge, Gürcistan'ın Güney Osetya'ya saldırması ve sonrasında Rusya'nın savaşa müdahil olmasıyla değişmiştir. Bu savaş öncesinde Batı ile Rusya arasında genel bir güç dengesi durumu mevcut iken, "Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını askeri metotlarda dâhil bütün imkânları kullanarak koruyacağını göstermesi, ardından ise Gürcistan'ı askeri olarak ağır bir yenilgiye uğratması, Rusya'ya bölgede üstünlük sağlarken, Gürcistan'ın müttefiki Batılı güçlerin bölgedeki etkinliğinin zayıflamasına sebep olmuştur."¹³⁹

¹³⁷ Celalettin Yavuz, "Kafkaslardaki Sıcak Çatışmanın Karadeniz'e Yayılan Soğuk Savaş Esintileri", **2023 Dergisi**, sayı 89, 15.09.2008, s. 14.

¹³⁸ Sinan Ogan, **a.g.m.**, s. 5. Ayrıca bkz: Celalettin Yavuz, a.g.m., s. 15-16.

¹³⁹ Sinan Ogan, **a.g.m.**, s. 5.

3.5.2.1. Rusya'nın Kafkaslarda Son Gelişmelerdeki Rolü ve Beklentileri

SSCB'nin dağılmasının ardından ve 2003 yılında gerçekleşen devrimin ardından Mihail Saakaşvili'nin iktidara gelmesi ve sonrasında Gürcistan'da oluşan aşırı Batı yanlısı tutum, Rusya ve Rus halkı üzerinde ciddi tepkilere sebep olmuştu.

Güney Osetya'da çok sert bir şekilde yürütülen savaşın ardından Rusya, barış için belli şartlar öne sürmüştü. Bunlardan en ağır olanı ise, Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili'nin görevini bırakması idi.¹⁴⁰ Uzmanlar, Rusya'nın bu tavrının sebebini, aşırı bir Amerikan yanlısı olan Saakaşvili'nin her fırsatta bunu ön plana çıkarması olarak açıklamışlardır. Bölgede Saakaşvili gibi Batılı bir yöneticinin varlığı halinde o ülkede huzur olmayacağı ve bu tip yöneticilerin Batı'ya mı ülkesine mi hizmet ettiğinin anlaşılması nitelikte olduğu da uzmanlarca ifade edilmiştir.¹⁴¹

Sonuç itibarıyla Rusya gibi sadece dünyanın ikinci en güçlü nükleer gücüne değil, aynı zamanda en zengin doğalgaz rezervlerine ve önemli petrol üretim imkânlarına sahip bir ülkenin, Sovyetlerden miras kaldığına inandığı ABD'nin baskılarını arttırmasına tahammülü olmadığını, abartılı biçimde de olsa Güney Osetya krizi sırasında gösterme fırsatı bulmuştur.¹⁴²

3.5.2.2. ABD'nin Kafkaslarda Son Gelişmelerdeki Rolü

Rusya, Hazar havzasındaki enerji kaynakları konusundaki çekişmelerden ve ABD'nin çeşitli vesilelerle 11 Eylül 2001 terör saldırılarının

¹⁴⁰ Sinan Ogan, **a.g.m.**, s. 5.

¹⁴¹ Oya Akgönenç, "Gürcistan, Rusya, ABD ve Türkiye", (Erişim) <http://www.milligorusportal.com/showthread.php?t=24800>, 19 Ekim 2008.

¹⁴² Celalettin Yavuz, **a.g.m.**, s. 16.

ardından Karadeniz'e girmek istemesinden ve bu isteği "küresel ticaretin korunması" maskesiyle gizlemeye çalışmasından tedirgin olmuştur.¹⁴³

ABD'de, uzun yıllardır devam eden bir şekilde, Rusya'nın bölgedeki konumunun güçlenmesinden rahatsız olmuştur. Özellikle de bu savaş Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünü artan oranda hissettirdiğinden, bu durum ABD'yi iyice tedirgin etmiştir.

Bu gelişmelere farklı bir bakış açısı getiren bazı uzmanlar, Gürcistan'ı savaş sırasında en çok hayal kırıklığına uğratan ülkenin ABD olduğunu, buna sebep olarak da Gürcistan'ın bölgede "ABD'den daha çok ABD'ci" bir tavır içerisinde olmasını göstermektedirler. ABD bu savaşta, Gürcistan için Rusya'yı karşısına almamıştır. Gürcistan, Irak'a ABD ve İngiltere'den sonra en çok asker gönderen ülke olarak, bunun karşılığını ABD'den alamamış olması da Gürcistan'ın hayal kırıklığına uğramasının bir başka nedeni olarak ifade edilmektedir.¹⁴⁴

3.5.2.3. AB'nin Kafkaslarda Son Gelişmelerdeki Rolü

Gürcistan uzun yıllardır kendisini AB'nin bir parçası olarak görme hayali içerisinde olup, en kısa sürede AB'ye girmeyi hedeflemektedir. Ancak bu hedef gerçekleştirilmek istenirken, Gürcistan ile AB arasındaki ilişkiler her zaman Rusya'nın gölgesinde kalmaya mahkûm olmuştur. "AB bir yandan Gürcistan'a demokrasi, insan hakları vs. gibi "ulvi AB değerlerini" örnek alması gerektiğini tavsiye ederek Gürcistan'ı Rusya karşısında destekler gözükmürken, diğer yandan Rusya'dan gelecek enerjiye muhtaç olan AB ülkeleri Gürcistan için Rusya ile ilişkilerini riske atmak istememektedirler."¹⁴⁵ Çünkü Avrupa ülkeleri Rusya'ya bağımlılığının önemini bilmekte ve sırf bu

¹⁴³ Celalettin Yavuz, **a.g.m.**, s. 4.

¹⁴⁴ Sinan Ogan, **a.g.m.**, s. 7.

¹⁴⁵ Sinan Ogan, "Gürcistan Savaşı ile AB Küresel Aktör Haline Gelirken NATO Ne Yapacağını Tartışıyor", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a1456.html>, 10 Eylül 2009.

sebeple Rusya'yla ilişkilerini zedelemek istememektedirler. Bazı uzmanlar, Rusya'nın askeri gücünü de iyi tanıyan Avrupalıların, Rusya'nın tepkisinin bu kadar sert ve gereğinden fazla olmasına rağmen açıkça Gürcistan'ın yanında yer almadıklarını, bu süreçte Gürcistan'ın en büyük hatasının ise Batı'ya gereğinden fazla güvenmiş olmasından kaynaklandığını belirtmektedirler.¹⁴⁶

Sonuç olarak AB, Güney Osetya krizinin yaşanmasının ve bölgedeki etkilerinin ardından, Rusya'nın Kafkaslardaki üstünlüğünü ve gücünü fazlasıyla hissetmiştir.¹⁴⁷

3.5.2.4. Türkiye'nin Güney Osetya Krizi Sırasındaki Rolü ve Politikası

Güney Osetya krizinin başlamasıyla birlikte, bölge ülkelerinden Türkiye'nin tepkisi son derece önemlidir. Zira, hem Gürcistan ile komşuydu, hem de bölgeye ulaşan deniz yolları olan Türk Boğazları, Türkiye'nin kontrolü altındaydı. Türkiye, kriz devam ederken; Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan arasında mekik diplomasisi içerisine dahi girmişti.¹⁴⁸

Türkiye, yaşanan bu kriz sırasında, ayrılıkçı düşüncelere sıcak bakmadığını ve ülkelerin toprak bütünlüğünün korunması yönündeki görüşlerini ortaya koymuş; ancak bu görüşlerini ortaya koyarken de Rusya ile hassas olan ilişkilerine de zarar verecek girişimlerden kaçınmıştır. Hatta bu hususla ilgili Rus basınında, Türkiye'nin 2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan cepheleşme sırasında Batılı ülkelerin gemileri için

¹⁴⁶ Oya Akgönenç, "Kafkasya-Gürcistan ve Rusya olayları", **Milli Gazete**, (Erişim) <http://milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=writersnews&id=20085>, 16 Ekim 2008.

¹⁴⁷ Sinan Ogan, **a.g.m.**, s. 7.

¹⁴⁸ Celalettin Yavuz, **a.g.m.**, s. 16.

Boğazları kapatmakla çatışmanın tırmanmasını önlediği ifade edilmiştir.¹⁴⁹ Türkiye'nin kriz sırasında hassas ve tarafsız davranması gerektiğini savunan uzmanlar; Gürcistan'ın, Türkiye için bir geçiş ülkesi olduğunu, bu sebeple önemli boru hatları ve ulaşım koridorlarının bu ülkeden geçtiğini, BTC, Şahdeniz-Erzurum Gaz Kemerini, Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu Projesi gibi stratejik hatlar sebebiyle Türkiye'nin endişesinin bir kat daha arttığını ifade etmişlerdir.¹⁵⁰

Türkiye bu hassas durumdan en az zararla kurtulmak ve bölgede istikrarın yeniden tesis edilmesi için önemli girişimlerde bulunmuştur. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'la 2 Eylül 2008'de Ankara'da yapılan görüşmeler, Türkiye ve Rusya arasındaki yanlış anlamaları ortadan kaldırması ve kamuoyunu aydınlatması açısından son derece yararlı olmuştur. Görüşmelerin ardından yapılan ortak basın açıklaması ve sorulara verilen cevaplar sırasında dört önemli konu öncelikli olarak ortaya çıkmıştı. Bunlar şöyle idi: (1) Türk Dışişleri Bakanı Ali Babacan'ın " Gürcistan'ın toprak bütünlüğüne önem verildiğini" vurgulamasına rağmen, Rus Bakan'ın bu konuya hiç girmemesi, (2) Türk tırlarının Rus gümrüklerinde bekletildiği şeklindeki soruya, Rus Bakan tarafından, bilgisinin fazla olmadığını, ancak kasti ve sadece Türklere uygulanan bir icraat olmadığını beyan etmesi, (3) Türkiye ile Rusya arasında ticaretin kesilebileceği endişesinin giderilmesi konusu. Rus Bakan'ın, Mavi Akım doğalgaz hattının kesilip kesilmeyeceğine ilişkin bir soruya ise, "Nasıl olur da böylesi bir çılgınlık akla gelebilir?" diyerek şaşkınlığını dile getirmesi. (4) Son önemli husus Türkiye'nin "Kafkas İşbirliği Platformu"na ilişkindi. Rus Bakan, bu girişim yerine Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi mevcut güvenlik sistemlerinin devreye girmesini istedi.¹⁵¹

¹⁴⁹ Yevgeni Satanovski, "Bab-ı Ali'nin Dönüşü", **İzvestia**, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerik.aspx?Id=2&Tarih=20100122&Haftalik=0>, 21 Ocak 2010.

¹⁵⁰ Sinan Ogan, **a.g.m.**, s. 8.

¹⁵¹ Babacan-Lavrov Ortak Basın Açıklaması, **Kanal B**, 02 Eylül 2008, saat: 13:30-14:10.

Türkiye, Güney Osetya krizi sırasında olduğu gibi gelecek dönemlerde de bölgede ortaya çıkabilecek krizlerde tarafsız kalmalıdır. Çünkü Türkiye'nin, bölge ülkeleriyle tarihi, kültürel yakınlıklarının yanı sıra, örtüşen çıkarları da mevcuttur. Hazar havzası enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması konusu ise örtüşen çıkarlar arasında en önemlilerinden biridir. Bu ve benzeri ortak çıkarlar nedeniyle Türkiye krizlerde taraf olmak yerine bölgede mevcut olan BTC, Şahdeniz-Erzurum, Kars-Tiflis-Bakü Demiryolu gibi önemli projelerin güvenliğini korumaya yönelmesi gerekmektedir.¹⁵²

3.5.2.5. Karadeniz'in Krizdeki Yeri ve Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Ağustos 2008 ayı içerisinde Güney Osetya sebebiyle Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan bu kriz daha sonra Karadeniz ekseninde de bir tartışma yaşanmasına sebep oldu. Bu tartışmalar yaşanırken de, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'nün olağan toplantısı 28.08.2008 tarihinde Duşanbe'de gerçekleşmiş, ancak krizin taraflarından Rusya örgüt içindeki müttefiklerinden arzu ettiği desteği (Güney Osetya ve Abhazya'nın tanınması) tam olarak alamamıştı. Konunun uzmanları, bu hususun krizin küresel boyutlara ulaşmasını engelleyen sağduyulu bir gelişme olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁵³

ŞİÖ toplantısı öncesi NATO üyesi ülkelerin savaş gemilerinin Karadeniz'e çıkmaları da önemli bir siyasi gelişmeydi. Öncelikle Almanya ve İspanya'ya ait olmak üzere, Karadeniz'de sahili olmayan NATO ülkelerinin gemileri, Türk Boğazlarından Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi hükümleri çerçevesinde Karadeniz'e geçtiler. "İnsani yardım" maksadıyla Karadeniz'e çıkabilecek gemiler sadece ön bildirim ihtiyacı duymadan, ancak hiçbir şekilde 8.000 tonu geçmeyen gemilerle ve bazı koşullarda Türk

¹⁵² Sinan Ogan, **a.g.m.**, s. 9.

¹⁵³ Celalettin Yavuz, **a.g.m.**, s. 17. Ayrıca bkz: Sinan Ogan, "Kafkasya Krizinde Küresel Rekabet", **2023 Dergisi**, 15 Eylül 2008, s. 9-10.

Hükümeti'nin izniyle Karadeniz'e geçebilme şansına sahiptiler. Diğer savaş gemilerinin ise Karadeniz'e geçebilmeleri için en az 8 gün önceden ön bildirimde bulunmaları ve Montrö Sözleşmesinin hükümlerinin gereklerini yerine getirmeleri şartı mevcuttu.¹⁵⁴

Bu kapsamda, Türkiye'nin o dönemde Karadeniz'de yer alan NATO gemileri hakkında izleyeceği yol çok önemliydi. Bununla ilgili olarak Rusya Genelkurmay Başkan Yardımcısı Orgeneral Anatoly Nogovitsin'in o tarihlerde yaptığı "21 günün sonunda NATO savaş gemileri Karadeniz'de kalmaya devam ederse, ilk sorumlunun Türkiye olacağı" şeklindeki açıklama ise, Rusya'nın tavrını açıkça ortaya koymaktaydı.¹⁵⁵

O dönemde, Karadeniz'de yer alan NATO gemilerinin, Birinci Dünya Harbi'nde Almanya'dan satın alınan Yavuz (Göben) ve Breslau (Midilli) zırhlılarının yaptığı gibi Rus limanlarını bombalayacağı ihtimali de Türk kamuoyunda bazı kesimler tarafından paylaşılmıştı. Ancak 1914'teki durumla bugünkü siyasi görünüm birbirlerinden çok farklıdır. Konunun uzmanları, Birinci Dünya Harbi sırasında Türk Donanması'nın başına Alman Amirali Souchon'un getirildiğini, Osmanlı Devleti ve Almanya'nın 02.08.1914'te gizli bir ittifak anlaşması imzaladığını, Alman general ve amirallerinin Türk devletini savaşa hazırlamak için kolları sıvadıklarını belirtmiş ve Türk kuvvetlerinin hazır olduğu kanaatinin hâsıl olmasının ardından, Osmanlı Harbiye Nazırı (şimdiki Milli savunma Bakanı) Enver Paşa'nın haberi dairesinde Rus limanlarının bombalandığını, üstelik bu harekâta sadece Alman gemilerinin değil, çoğu Türk olan gemilerin de kullanıldığını ifade etmişlerdir.¹⁵⁶ Güney Osetya krizi sırasında ise, Birinci

¹⁵⁴ Celalettin Yavuz, "Türkiye ABD Gemilerini Karadeniz'den Çıkarabilir mi?", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a1468>, 29 Ağustos 2008.

¹⁵⁵ Objektif Haber, "Rusya'dan Ciddi Uyarı!", (Erişim) <http://www.objektifhaber.com/yeni/objhab/default.aspx?id>, 28 Ağustos 2008.

¹⁵⁶ Celalettin Yavuz, **Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancı Misyonlar**, Deniz Basımevi, İstanbul, 2000, s. 243-253.

Dünya Harbi sırasında olduğu gibi, büyük bir harbin başlamadığını, aksine, Kafkaslarda çıkan çatışmanın yayılmaması adına yoğun bir çaba harcadığını, Türkiye'nin bölgede savaşı çıkartan taraf değil, ateşin söndürülmesi için en fazla gayret gösteren ülkelerden biri olduğu da belirtilmiştir.¹⁵⁷

Türkiye'de Dışişleri Bakanlığı yanında, Deniz Kuvvetlerinin de üzerinde hassasiyetle durduğu Montrö Boğazlar Sözleşmesi hakkında Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Güven Erkaya, sözleşmenin ana maksadının, boğazlardaki seyir ve uğraksız geçişleri Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahildar ülkelerin güvenliği çerçevesinde düzenlemek olduğunu, sözleşmenin birinci maddesinin, boğazlardan deniz yoluyla seyir ve uğraksız geçiş serbestisi prensibini vurguladığını, sözleşmeye 20 yıllık süreden sonra iki yıllık bir ihbarla son verilebilecek ise de, madde 28'e göre boğazlardaki seyir ve uğraksız geçiş serbestisinin, zaman sınırı olmaksızın devam edeceğini belirtmiştir.

Ayrıca, anlaşmanın ikinci maddesine göre de, barış zamanında ticaret gemilerinin gece ve gündüz, yükü ve bandırası ne olursa olsun, madde 3'te belirtilen hususlar hariç, hiç bir formaliteye tabi olmadan, boğazlarda seyir ve uğraksız geçiş serbestisi hakkına sahip olacağını, Ticaret gemilerinin tabi olacağı hususun sadece, Ege Denizi'nden gelen gemiler için Çanakkale Boğazı girişinde, Karadeniz'den gelen gemiler için İstanbul Boğazı girişinde yapılacak sağlık kontrolü olduğunu, gemilerin bu kontrol için stop etmek zorunda olduğunu ve eğer sağlık temiz kâğıdına sahipseler veya bir sağlık beyanında bulunuyorlarsa, İstanbul Boğazı'ndaki geçişleri esnasında ayrıca bir daha durdurulmadan yollarına devam

¹⁵⁷ Celalettin Yavuz, **a.g.m.**, s. 18.

edebileceklerini ve Boğazlardan geçiş yapan gemilerin kılavuz veya römorkör almasının isteğe tabi olduğu gibi hususları da ifade edilmiştir.¹⁵⁸

Bu gelişmeler çerçevesinde, Karadeniz'in iki sahil taraf ülkesinden Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz'deki gelişmeler karşısında korumaya çalıştıkları ve örtüşen çıkarları şöyle özetlenebilir: “(1) Rusya güvenlik endişesiyle Karadeniz'de silahlanarak yeni bir donanma vücuda getirmek isteyebilir. Bu gelişme Türkiye'ye karşı Karadeniz'de yeni bir tehdit demektir. (2) Muhtemel tehdit karşısında Türkiye'de Karadeniz'de yüzer birlikler konuşlandırılacak, BLACKSEAFOR' la kurulan Karadeniz'deki dostluk kaybolacak ve yeni bir silahlanma yarışına gidilecektir. Tüm bunlar Türkiye'nin savunma harcamalarını artıracığı gibi, Karadeniz'de tesis edilen barış ortamını tehdit eder hale gelebilecektir. (3) Yıllık 30 milyar doları aşan Türkiye-Rusya ticareti olumsuz etkilenecek, son yıllarda Türkiye'de ilk sıraya yerleşen Rus turistlerinin sayısı azalacak, Rusya ile ilişkili inşaat, tekstil ve nakliye sektörleri büyük kayıplara uğrama ihtimali yüksektir.”¹⁵⁹

¹⁵⁸ Güven Erkaya, “Türk Boğazları”, (Erişim) <http://www.denizce.com/guvenerkaya002.asp>, 21 Eylül 2008.

¹⁵⁹ Celalettin Yavuz, “Kafkaslar'daki Sıcak Çatışmanın Karadeniz'e Yayılan Soğuk Savaş Esintileri”, **2023 Dergisi**, 15 Eylül 2008, s.20.

IV. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Enerji hammaddeleri; ülkelerin başta sanayi, ulaşım ve ekonomi gibi alanlardaki gelişimi yanında, insanların günlük temel gereksinimleri açısından da hayati öneme sahip unsurlardan bir tanesidir. Bundan dolayı da enerjiye ve hammaddelerine olan bağımlığımız, yaşamın her geçen gün modernleşmesi ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler nedeniyle gün geçtikçe artmaktadır ve artmaya da devam edecektir.

Günümüz enerji kaynakları içinde en önemli yeri tutmakta olan petrol, özellikle XX. yüzyılın başlarında makinelerde kullanılmasıyla birlikte stratejik bir hammadde haline gelmiştir. Enerji alanında gittikçe artan kullanım özelliği ile de çağımızda uluslararası ticaret ve ilişkilerin en önemli gündem maddelerinden biri haline getirmiştir.

Petrolün günümüzde olduğu gibi gelecekte de enerji kaynakları içindeki önemini korumaya devam edeceği anlaşılmaktadır. Her geçen gün artan sanayileşme süreci ve bunun yanında yaşamın daha teknolojik ve modern bir hale gelmesi, petrol ile birlikte doğalgazın da kullanımını hızla arttırmaktadır.

Dünya petrol ihtiyacının %60'tan fazlası Orta Doğu'dan temin edilmekte olup, bu durumun farkında olan ve petrolü üreten bölge ülkeler çoğu kez petrolü siyasî bir malzeme olarak kullanmaktadırlar. Ortaya çıkan bu durum ise, sürekli artan enerji talepleri doğrultusunda, Batı ülkelerini, alternatif enerji kaynakları arayışına yöneltmiştir. Orta Doğu'dan sonra en önemli ikinci petrol hammadde kaynağı merkezi olan Hazar bölgesi de, 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılması ile Batı'nın daha fazla ilgi alanına

girmiştir. Hazar havzasındaki petrolün çıkartılması, işletilmesi ve dağıtımı için birçok konsorsiyum kurulmuş ve çok sayıda Batılı ülkeden petrol şirketleri de bu konsorsiyumlarda yer almıştır.

Hazar havzasında, en fazla petrol rezervine sahip olan iki ülke Kazakistan ve Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın 2008 verilerine göre 7 milyar varil ham petrol rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Kazakistan'ın ise mevcut verilere göre 7,5 milyar varillik bir ham petrol rezervi mevcuttur. 50 milyar varillik Kaşhagan'ın keşfi ise, önümüzdeki 10 yıl içinde Kazakistan'ı en büyük petrol üreticileri ve ihracatçıları arasına katacaktır. Bu bölgelerde uluslararası petrol şirketleri tarafından büyük oranlarda arama, geliştirme ve üretim projeleri yürütülmesi de bu iki ülkenin önemi ortaya koymaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, bölgede arama ve üretim aşamasında en etkin rolü çok uluslu firmalar oynarken, ortaya çıkarılan enerji kaynaklarının tüketim merkezlerine ulaştırılmasında ise bölgenin en güçlü ülkelerinden Rusya ön plana çıkmıştır. Bundan dolayı da bölgede Kazakistan gibi büyük ülkeler, denge politikası yürüterek, bir yandan Rusya'ya olan bağımlılığını çok uluslu firmalar vasıtasıyla azaltarak dünya piyasalarına ulaşırken, bir yandan da Rusya'yı karşılarına almamaya özen göstermişlerdir. Rusya ise daha çok çıkarılan petrol ve doğalgazın üretiminden çok, dünya piyasalarına ulaştırılmasında etkin rol oynamaktadır.

Petrolün önemi bilinmeden önceki tarihlerde de pek çok mücadeleye sahne olan Hazar Denizi'nin paylaşımı konusu, petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olma isteği ve kaynakların dünya pazarlarına ihraç konuları bu tartışma ve mücadelelerden bazılarıdır. Ancak bunlardan en önemlisi, Hazar havzası mevcut kaynaklarının sevk edileceği alternatif güzergâhlar yaratmak ve bölgede enerji çeşitliliğinin sağlanması gibi konulardır.

Gerek bölge ülkeleri açısından, gerekse büyük tüketici ülkeler açısından, Rusya'nın bölgede enerji tekeli haline gelmesi istenmeyen bir durum iken; bu durum bölge ülkelerinin başta ekonomik olmak üzere çeşitli alanlarda bazı sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu durum ise, mevcut enerji kaynaklarının batıya taşınmasında tercih edilen en uygun rotalardan birinin Türkiye olduğunu ortaya koymuştur. Çünkü var olan kaynakları Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşımak ve dünya piyasalarına ihraç etmek; bölge ülkelerinin gerek ekonomilerini güçlendirme açısından gerekse bölgede mevcut Rusya tekeli kırma açısından çok önemlidir.

Hazar havzasında mevcut enerji kaynakları bölge ülkeleri açısından ekonomik olmanın yanında, gerektiğinde dış politikada kullanılabilecek "Enerji Politikası" bağlamında da ilave bir stratejik öneme sahiptir. Çünkü bölge ülkelerinin sahip olduğu enerji potansiyelleri, gerek Rusya gerekse Batı'daki diğer ortaklarıyla ilişkilerinde başta siyasi açıdan olmak üzere bu ülkelerin etkinliklerini güçlendirmekte ve bölgede daha fazla söz sahibi olmalarını sağlamaktadır.

Bölge ülkelerinden özellikle Rusya sahip olduğu enerji potansiyelini, zaman zaman başta AB olmak üzere, tüketici ülkelere karşı siyasi güç olarak ortaya koyabilmektedir. Özellikle evvelce Rusya Devlet Başkanı iken ve hâlihazırdaki Başbakanı olan Putin'in, gerektiğinde enerjiyi dış politika aracı olarak kullanabileceği birkaç olayla anlaşılabilmiştir.

Türkiye, doğusu ve güneybatısında yer alan zengin enerji kaynaklarına sahip ülkelerle çevrilidir. Batısı ise, dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz tüketicisi konumunda olan Avrupalı ülkelerle çevrilidir. Dolayısıyla Türkiye, üretici ülkelerle tüketici ülkelerin tam ortasında bulunan doğal bir enerji köprüsü konumundadır. Coğrafi konumu, enerjinin ekonomik ve güvenli bir şekilde tüketici ülkelere ulaştırılması için büyük üstünlükler sağlamaktadır. Bu coğrafi özelliği Türkiye'ye, bir yandan ihtiyacı olan enerjiyi çeşitlendirerek kolayca karşılayabilmesine, diğer yandan ise hammaddenin

intikalinden doğan ücretle de ekonomik gelir sağlamasına imkân tanımaktadır.

ABD, İngiltere gibi büyük güçlerin özellikle son dönemlerde bölge üzerinde yürütmüş olduğu politikalar ve geleceğe yönelik projeleri, Türkiye tarafından dikkatle izlenmektedir. Buna bağlı olarak ta Türkiye; var olan ortak çıkarları nedeniyle bölgeye yönelik politikalarında bazen ABD ile birlikte hareket etmektedir. Ancak bu durum, bölgenin önemli ülkeleri olan Rusya ve İran tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Bölge ülkeleri açısından gerek siyasi gerek ekonomik açıdan önemli bir konumda olan Türkiye'nin kendi menfaatlerine uygun politikaları ortaya koyarken; başta Rusya ve İran olmak üzere, bölgenin diğer büyük güçlerini dikkate alması gerekmektedir. Çünkü başta enerji olmak üzere birçok alanda Rusya ve İran'la olan ilişkiler artmaya devam etmektedir. Bu nedenlerle de Türkiye, bölgede etkinliğini korumaya devam ederken, başta Rusya ve İran olmak üzere, tüm ülkelerle mevcut siyasi ilişkilerini pekiştirerek, denge politikaları çerçevesinde hareket etmesi yararlı olacaktır.

BTC gibi büyük enerji projelerinin yanında, Hazar havzasından Avrupa'ya ve diğer tüketim merkezlerine yönelik planlanan diğer enerji projeleri için en uygun yolun Türkiye üzerinden geçmesi sebebiyle, Avrupa ve ABD için enerji arz güvenliğini sağlama ve Rusya tekeli kırma adına da en uygun güzergâh Türkiye üzerinde geçmektedir.

Mevcut ve planlanan büyük uluslararası projeler ele alındığında özellikle BTC Projesinin gerçekleşmesi ile Türkiye bölgede var olan siyasi ve ekonomik istikrarın korunmasına ve gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Ayrıca, ABD'nin desteklediği ve inşaa çalışmalarına kısa bir süre sonra başlanacağı iddia edilen Nabucco projesi ile bir süreden beri faaliyette bulunan ve Rusya ile müştereken gerçekleştirilen Mavi Akım projeleri de Türkiye için son derece önemli projelerdendir.

Türkiye, toplam enerji ihtiyacının ortalama %25'ini doğalgaz ile karşılayan bir ülke olup, bu gazın tamamına yakın kısmı ithal edilmektedir. Toplam doğalgaz ithalatının %64'ü ise tek başına Rusya'dan gerçekleştirilmektedir. Bu durum ise Türkiye açısından bir takım kaygıları ortaya çıkarmaktadır. Çünkü gelecek dönemlerde, Rusya-Türkiye ilişkilerinin bozulmasına bağlı olarak, Rusya'nın 2006 ve 2009 yılı başlarında Ukrayna'ya yaptığı gibi, herhangi bir anlaşmazlık halinde Türkiye'ye de sevk ettiği doğal gazı kesmesi mümkündür. Hem bu duruma düşmemek, hem de enerji arz güvenliği açısından çeşitliliğe ağırlık vermek maksadıyla, Türkiye'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi konusunda ilave önlemler alması gerektiği görülmektedir.

AB açısından ise, bölge coğrafyasında yarım asrı geçen bir süreden beri aynı ittifak (NATO) içerisinde yer alan Türkiye'nin varlığı ve enerji hammaddelerinin kaynaklarına yakınlığı sebebiyle artan stratejik değeri son derece önemlidir. Bu öneme ilaveten Hazar bölgesinden uluslararası piyasalara enerji naklinde kavşak noktasında yer alan Türkiye'nin de dahil olduğu ve yapılmaya devam eden petrol ve doğalgaz projelerinin gerçekleşmesi, enerji talebi gittikçe artan ve bu talebi çeşitlendirmek isteyen AB için hayati değer taşımaktadır. Bunun yanında enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması, kontrolü ve bölge ülkeleri ile geliştirilecek işbirliği gibi faktörler, Türkiye'nin AB'ye giriş sürecindeki ilişkilerine de dolaylı bir şekilde destek olabilecektir.

Sonuç olarak; Türkiye, Hazar Havzası ülkelerinin ve hatta bazı yönlerden Rusya'nın bile vazgeçemeyeceği, Ortadoğu'nun görmezden gelemeyeceği ve Avrupa'nın ise enerji tedarik çeşitliliğinde daima yanında isteyebileceği derecede önemli bir stratejik konuma sahiptir.

4.2. Öneriler

11 Eylül 2001 tarihindeki terör saldırıları ve Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz anlaşmazlıkları, enerji ulaşım hatlarının güvenlik ve arz güvenirliliği ihtiyacını daha fazla hissettirmiş; buna bağlı olarak enerji çeşitliliğinin de artırılması gerekliliği daha fazla ortaya çıkmıştır.

Türkiye, bölgede başta Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan olmak üzere diğer bölge ülkeleri ile enerji sektörü başta olmak üzere mümkün olan her alanda stratejik ilişkiler kurmalı, Azerbaycan ile olan yoğun ilişkileri gibi diğer bölge ülkeleri ile de sadece ticaret amaçlı değil, daha sıcak kültürel ilişkiler geliştirilmelidir. Zaman zaman ortaya çıkan olumsuz durumlar (Bayrak Krizi vs.) ikili ilişkilere zarar vermemeli, bu ülkelerle her konuda yoğun bir iş birliği içine girilmelidir. Kaldı ki, tüm bu ülkelerin insanlarıyla etnik, kültürel ve dini birçok ortak noktalar mevcuttur.

Hazar havzası'nın zengin enerji kaynaklarını, büyük tüketici konumundaki Batı pazarlarına ulaştıracak projeler içinde, bölgede var olan siyasi gücümüz de göz önünde bulundurularak; İran ve Rusya seçenekleri yerine Türkiye'nin tercihlerine daha uygun politikalar izlenmelidir.

Türkiye'nin enerji ihtiyacının kesintisiz, güvenli ve az bir maliyetle temin edilmesi amacıyla gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu durumun gerçekleştirilebilmesi için ise yapılması gereken en önemli çalışma kaynakların çeşitlendirilmesidir. Enerji çeşitliliğinin sağlanması açısından ise, hemen yanı başında bulunan Hazar Havzası'nın Türkiye için iyi bir fırsat olduğu hususu gözden kaçmamalıdır.

Bölgede ve diğer enerji bölgelerinde arama, üretim ve taşıma gibi faaliyetler gösteren uluslararası petrol şirketlerinin yanında; Azerbaycan, Kazakistan gibi bölge ülkelerinde Türkiye adına çalışmalar yapan başta TPAO, TPİC, TPOC ve BOTAŞ gibi şirketlerin etkinliğinin daha da artırılması

için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve bu şirketlerin uluslararası alandaki diğer şirketlerle rekabet edilecek güce ulaşabilmesini teminen dikey entegrasyonunu oluşturacak adımların atılması gerekmektedir.

Ayrıca var olan yasal düzenlemelerin daha da etkin bir hale getirilmesi suretiyle; enerji alanındaki özel sektör yatırımlarına da gerek idari yönden gerekse mali yönden devlet desteği sağlanmalı ve özel sektör şirketlerinin bölgenin önemli birer oyuncusu haline gelmeleri sağlanmalıdır.

Türkiye'nin enerji hammaddesi ithalatında olası olumlu etkileri de göz önünde bulundurularak, yenilenebilir enerji kaynakları üzerinde hassasiyetle durulmalı, bu kaynaklar için gerekli fiziki, mali ve idari düzenlemeler altyapı hızla tamamlanmalıdır. Bu bağlamda Türkiye'nin coğrafi uygunluğu da göz önünde bulundurularak rüzgâr, hidroelektrik, güneş ve diğer enerji türleri konusunda var olan yatırımlar desteklenmeli ve yeni kaynak arayışlarına girilerek üretim oranları arttırılmalıdır.

Planlanan nükleer enerji çalışmalarının üzerinde hassasiyetle durulmalı, bu projelerin olası getirilerinin yanında ortaya çıkabilecek negatif etkilerinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Anlaşmaya bağlanan ve bağlanması düşünülen petrol ve doğalgaz alımları konusunda Türkiye'nin çıkarlarının zarar görmemesi adına çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye, topraklarından sadece boru hatlarının geçtiği bir "Boru Hattı Çöplüğü" haline getirilmemeli; bu boru hatlarının geçmesi suretiyle ayrı, içinden geçecek enerji kaynaklarından yararlanma açısından da ayrı fayda elde eden bir ülke haline getirilmelidir.

Türkiye, topraklarından geçecek 2.200 km'lik kısmı da dikkate alındığında, Nabucco projesinden maksimum faydanın elde edilmesi

amacıyla, gerekli çalışmaları yapmalı ve gerek projenin inşası aşamasında gerekse daha sonraki işletme safhasında etkin rol oynamalıdır.

Türkiye'nin güneyinde yer alan ve "Enerji Terminali" olarak adlandırılan Ceyhan bölgesinin, ulusal ve uluslararası tüm enerji projelerini karşılayacak şekilde bir alt yapıya kavuşması için gerekli fiziki ve yasal çalışmaların yapılması gereklidir.

Bölge için stratejik ve önemli bir konumda olan Türkiye'nin, bölge coğrafyasında ortaya çıkan ve çıkabilecek siyasi, mali ve diğer krizlerden özellikle enerji arz güvenliği konusunda minimum derecede etkilenmesine yönelik etkin politikalar geliştirilmelidir.

Türkiye, enerji konusundaki dışa bağımlılığını minimum seviyeye indirmek için bir yandan tasarrufa yönelmeli, diğer yandan ise başta Hazar Havzası olmak üzere Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgeleri gibi diğer büyük enerji bölgelerine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Enerji hammaddeleri açısından özellikle her geçen gün artan doğalgaz talebi karşısında, Rusya'ya olan %65-70'ler seviyesinde olan ve gittikçe artan bağımlılığını azaltmalı ve doğalgaz tedariki ile arz güvenliğini sağlamak adına bölgenin diğer doğalgaz zengini ülkeleri olan Türkmenistan, İran, Irak ve özellikle Azerbaycan gibi ülkelerle çalışmalara ağırlık vermelidir.

Türkiye'nin, Hazar havzası petrol ve doğalgazının batıya ulaştırılmasında en uygun, güvenli ve kısa rota olduğu unutulmamalı ve bu durum bölge ülkelerine gerek ekonomik gerekse siyasi yönden çok iyi hissettirilmelidir. Boğazlar konusunda da hassas davranılmalı ve boğazlardan yoğun şekilde gerçekleştirilen petrol taşımacılığının yarattığı ve yaratacağı sorunlar iyi analiz edilmelidir. Ayrıca, petrol taşımacılığında en uygun yöntemin boğazlardan gemilerle taşıma yerine, boru hatlarıyla taşıma olduğu

belirtilmeli ve gerçekleştirilecek projelerde buna uygun taşıma sistemlerine yönelinmesi sağlanmalıdır.

Uluslararası alanda var olan ya da planlanan projelerin işletilmesi ve Hazar havzası enerji kaynaklarının tüketici ülkelere aktarımı konularında enerji güvenliğinin önemi göz ardı edilmemeli ve bunun sağlanması adına gerekli çalışmalar süratli ve detaylı bir şekilde yapılmalıdır.

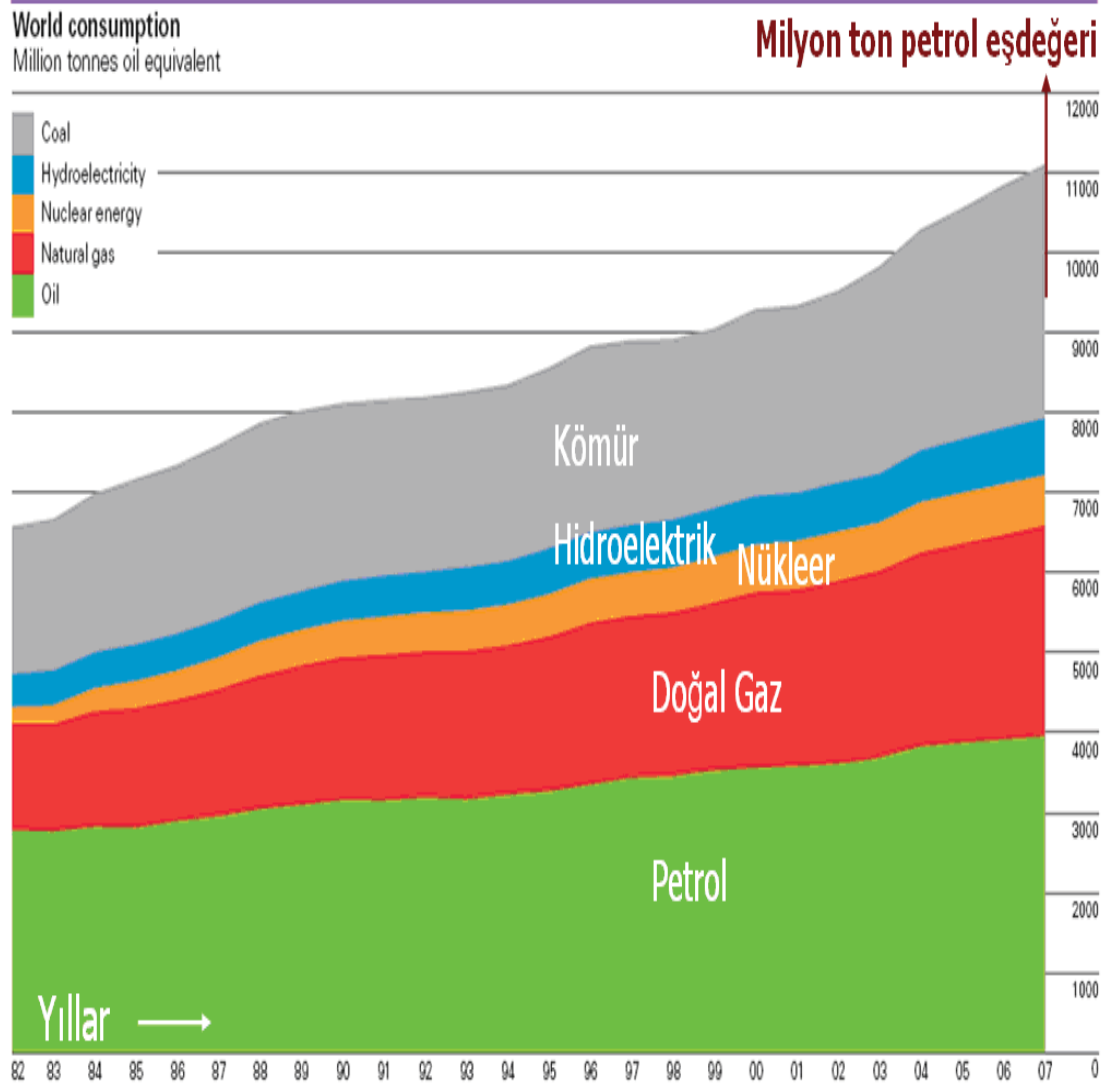
%70'ler seviyesinde olan toplam enerji ithalatımızın azalması amacıyla yeni kaynak arayışlarına yönelik çalışmaların yoğunlaştırılması gerekli olup, yürütülen ya da planlanan proje hangisi olursa olsun ülke olarak % 30'dan fazla oranda bağımlı olunmamaya çalışılmalıdır.

Uluslararası alanda gerçekleşen enerji projelerinde (Nabucco, Güney Akım, Mavi Akım, Mavi Akım 2 vs.) daha etkin rol oynanmalı ve ülkenin coğrafi konumunun getirdiği avantajlar daha fazla hissettirilmelidir.

Mevcut ve gelecekte yapılması planlanan doğalgaz ya da petrol boru hatlarının, Türkiye'deki varış noktalarında rafineriler vs. tesislerin kurulması sağlanmalı, katma değeri yüksek ürünlerle ekonomik girdiler artırılmaya çalışılmalıdır.

EKLER

EK-A : Dünya Birincil Enerji Tüketimi

Kaynak: TOBB, “Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi 2007-2008 Türkiye Enerji Raporu”, (Erişim) <http://www.tobb.org.tr/organizasyon/sanayi/kalitecevre/mevzuat/enerji%20raporu.pdf>, 21 Ekim 2009.

EK-B : Dünya Ham Petrol Rezervleri (Ülkelere Göre)

Kuzey Amerika	1988 Sonu	1998 Sonu	2007 Sonu	2008 Sonu			
	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Payı	R/P Oranı
Amerika	35.1	28.6	30.5	3.7	30.5	2.4	12.4
Kanada	11.9	15.1	28.6	4.4	28.6	2.3	24.1
Meksika	53	21.6	12.2	1.6	11.9	0.9	10.3
TOPLAM	100	65.5	71.3	9.7	70.9	5.6	14.8
Güney-Orta Amerika	1988 Sonu	1998 Sonu	2007 Sonu	2008 Sonu			
	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Payı	R/P Oranı
Arjantin	2.3	2.8	2.6	0.4	2.6	0.2	10.5
Bolivya	2.8	7.4	12.6	1.7	12.6	1	18.2
Brezilya	2.1	2.5	1.5	0.2	1.4	0.1	6
Kolombiya	1.5	4.1	4	0.5	3.8	0.3	20.3
Peru	0.9	0.9	1.1	0.2	1.1	0.1	25.5
Trinidad & Tobago	0.6	0.7	0.9	0.1	0.8	0.1	15.2
Venezuela	58.5	76.1	99.4	14.3	99.4	7.9	*
Diğer Orta-Güney Amerika	0.6	1.1	1.4	0.2	1.4	0.1	27.7
TOPLAM	69.2	95.6	123.5	17.6	123.2	9.8	50.3
Avrupa-Avrasya	1988 Sonu	1998 Sonu	2007 Sonu	2008 Sonu			
	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Payı	R/P Oranı
Azerbaycan	na	na	7	1	7	0.6	20.9
Danimarka	0.5	0.9	1.1	0.1	0.8	0.1	7.7
Almanya	0.8	0.8	0.9	0.1	0.8	0.1	21.1
İtalya	na	na	39.8	5.3	39.8	3.2	70
Kazakistan	7.3	11.7	8.2	0.9	7.5	0.6	8.3
Hollanda	1.2	1.2	0.5	0.1	0.5	***	13.3
Norveç	na	na	80.4	10.8	79	6.3	21.8
Polonya	na	na	0.6	0.1	0.6	***	8
Romanya	4.3	5.1	3.4	0.5	3.4	0.3	6
Rusya Federasyonu	na	na	0.6	0.1	0.6	***	14.6
Türkmenistan	63.2	2.1	2.1	0.3	2.1	0.2	13.4
Ukrayna	77.3	104.9	144.6	19.2	142.2	11.3	22.1
Orta Doğu	1988 Sonu	1998 Sonu	2007 Sonu	2008 Sonu			
	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Payı	R/P Oranı
İran	92.9	93.7	138.2	18.9	137.6	10.9	86.9
Irak	100	112.5	115	15.5	115	9.1	*
Kuveyt	94.5	96.5	101.5	14	101.5	8.1	99.6
Umman	4.1	5.4	5.6	0.8	5.6	0.4	20.9
Katar	4.5	12.5	27.4	2.9	27.3	2.2	54.1
Suudi Arabistan	255	261.5	264.3	36.3	264.1	21	66.5
Suriye	1.8	2.3	2.5	0.3	2.5	0.2	17.2
Birleşik Arap Emirlikleri	98.1	97.8	97.8	13	97.8	7.8	89.7
Yemen	2	1.9	2.7	0.3	2.7	0.2	23.9
Diğer Orta Doğu	0.1	0.2	0.1	**	0.1	***	10.6
TOPLAM	653	684.3	755	102	754.1	59.9	78.6

Afrika	1988 Sonu	1998 Sonu	2007 Sonu	2008 Sonu			
	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Payı	R/P Oranı
Cezayir	9.2	11.3	12.3	1.5	12.2	1	16.7
Angola	2	4	13.5	1.8	13.5	1.1	19.7
Çad	-	-	0.9	0.1	0.9	0.1	19.4
Kongo	0.8	1.7	1.9	0.3	1.9	0.2	21.3
Mısır	4.3	3.8	4.1	0.6	4.3	0.3	16.4
Gine	-	0.6	1.7	0.2	1.7	0.1	12.9
Gabon	0.9	2.6	3.2	0.4	3.2	0.3	37
Libya	22.8	29.5	43.7	5.7	43.7	3.5	64.6
Nijerya	16	22.5	36.2	4.9	36.2	2.9	45.6
Sudan	0.3	0.3	6.7	0.9	6.7	0.5	38.1
Tunus	1.8	0.3	0.6	0.1	0.6	***	18.5
Diğer Afrika	1	0.7	0.6	0.1	0.6	***	12
TOPLAM	59	77.2	125.3	16.6	125.6	10	33.4
Asya-Pasifik	1988 Sonu	1998 Sonu	2007 Sonu	2008 Sonu			
	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Payı	R/P Oranı
Avusturalya	3.4	4.1	4.2	0.5	4.2	0.3	20.4
Brunei	1.2	1	1.1	0.1	1.1	0.1	16.9
Çin	17.3	17.4	16.1	2.1	15.5	1.2	11.1
Hindistan	4.5	5.4	5.5	0.8	5.8	0.5	20.7
Endonezya	9.0	5.1	4	0.5	3.7	0.3	10.2
Malezya	3.4	4.7	5.5	0.7	5.5	0.4	19.8
Tayland	0.1	0.4	0.5	0.1	0.5	***	3.9
Vietnam	0.1	1.9	3.4	0.6	4.7	0.4	40.8
Diğer Asya Pasifik	1	1.3	1.1	0.1	1.1	0.1	12.8
TOPLAM	39.9	41.3	41.3	5.6	42	3.3	14.5
DÜNYA TOPLAMI	1988 Sonu	1998 Sonu	2007 Sonu	2008 Sonu			
	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Varil	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Payı	R/P Oranı
Dünya Toplamı	998.4	1068.5	1261	170.8	1258	100	42
Avrupa Birliği	8.3	8.9	6.7	0.8	6.3	0.5	7.7
OECD	118.3	89.2	90.3	12	88.9	7.1	13.2
OPEC	764	827.2	957.1	129.8	955.8	76	71.1
OPEC Dışı	173.5	157.6	174.7	23.6	174.4	13.9	14.8
Eski Sovyetler Birliği	60.9	83.8	129.2	17.4	127.8	10.2	27.2
Canadian oil sands	na	na	150.7	24.5	150.7		
Proved reserves and oil sands	na	na	1411.7	195.3	1408.7		

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy June, 2009.

EK-C : Dünya Doğalgaz Rezervleri (Ülkelere Göre)

Kuzey Amerika	1988 Sonu Trilyon m3	1998 Sonu Trilyon m3	2007 Sonu Trilyon m3	2008 Sonu			
				Trilyon Kübik Feet	Trilyon m3	Toplamdaki Payı	R/P ratio
Amerika	4.76	4.65	6.73	237.7	6.73	3.6	11.6
Kanada	2.67	1.75	1.63	57.7	1.63	0.9	9.3
Meksika	2.08	0.85	0.51	17.6	0.5	0.3	9.1
TOPLAM	9.51	7.24	8.88	313.1	8.87	4.8	10.9
Güney-Orta Amerika	1988 Sonu Trilyon m3	1998 Sonu Trilyon m3	2007 Sonu Trilyon m3	2008 Sonu			
				Trilyon Kübik Feet	Trilyon m3	Toplamdaki Payı	R/P ratio
Arjantin	0.77	0.69	0.44	15.6	0.44	0.2	10
Bolivya	0.15	0.15	0.71	25.1	0.71	0.4	51
Brezilya	0.11	0.22	0.27	11.5	0.33	0.2	23.6
Kolombiya	0.13	0.2	0.12	4	0.11	0.1	12.4
Peru	0.34	0.25	0.33	11.8	0.33	0.2	98.5
Trinidad & Tobago	0.29	0.56	0.48	17	0.48	0.3	12.2
Venezuela	2.86	4.15	4.48	170.9	4.84	2.6	*
Diğer Orta-Güney Amerika	0.15	0.14	0.07	2.4	0.07	***	17.5
TOPLAM	4.79	6.35	7.27	258.2	7.31	4	46
Avrupa-Avrasya	1988 Sonu Trilyon m3	1998 Sonu Trilyon m3	2007 Sonu Trilyon m3	2008 Sonu			
				Trilyon Kübik Feet	Trilyon m3	Toplamdaki Payı	R/P ratio
Azerbaycan	na	0.81	1.16	42.3	1.2	0.6	81.3
Danimarka	0.08	0.1	0.07	1.9	0.06	***	5.5
Almanya	0.36	0.26	0.14	4.2	0.12	0.1	9.2
İtalya	0.33	0.27	0.13	4.2	0.12	0.1	14.2
Kazakistan	na	1.81	1.85	64.4	1.82	1	60.3
Hollanda	1.73	1.77	1.39	49.1	1.39	0.8	20.6
Norveç	2.3	3.79	2.88	102.7	2.91	1.6	29.3
Polonya	0.17	0.14	0.11	3.9	0.11	0.1	27.1
Romanya	0.17	0.36	0.63	22.2	0.63	0.3	54.6
Rusya Federasyonu	na	43.51	43.32	1529.2	43.3	23.4	72
Türkmenistan	na	2.51	2.43	280.6	7.94	4.3	*
Ukrayna	na	1.02	0.93	32.6	0.92	0.5	49.2
İngiltere	0.59	0.76	0.34	12.1	0.34	0.2	4.9
Özbekistan	na	1.58	1.59	55.8	1.58	0.9	25.4
Diğer Avrupa-Avrasya	38.81	0.4	0.43	15.6	0.44	0.2	43.2
TOPLAM	44.53	59.09	57.39	2220.8	62.89	34	57.8

Orta Doğu	1988 Sonu Trilyon m3	1998 Sonu Trilyon m3	2007 Sonu Trilyon m3	2008 Sonu			
				Trilyon Kübik Feet	Trilyon m3	Toplamdaki Payı	R/P ratio
Bahreyn	0.19	0.14	0.09	3	0.09	***	6.3
İran	14.2	24.1	28.13	1045.7	29.61	16	*
İrak	2.69	3.19	3.17	111.9	3.17	1.7	*
Kuveyt	1.38	1.48	1.78	62.9	1.78	1	*
Umman	0.28	0.57	0.98	34.6	0.98	0.5	40.7
Katar	4.62	10.9	25.46	899.3	25.46	13.8	*
Suudi Arabistan	5.02	6.07	7.3	267.3	7.57	4.1	96.9
Suriye	0.11	0.24	0.28	10	0.28	0.2	51.8
Birleşik Arap Emirlikleri	5.66	6	6.44	227.1	6.43	3.5	*
Yemen	0.16	0.48	0.49	17.3	0.49	0.3	*
Diğer Orta Doğu	**	**	0.05	1.7	0.05	***	18.4
TOPLAM	34.34	53.17	74.17	2680.9	75.91	41	*
Afrika	1988 Sonu Trilyon m3	1998 Sonu Trilyon m3	2007 Sonu Trilyon m3	2008 Sonu			
				Trilyon Kübik Feet	Trilyon m3	Toplamdaki Payı	R/P ratio
Cezayir	3.23	4.08	4.50	159.1	4.5	2.4	52.1
Mısır	0.33	1.02	2.07	76.6	2.17	1.2	36.9
Libya	0.83	1.32	1.54	54.4	1.54	0.8	96.9
Nijerya	2.48	3.51	5.22	184.2	5.22	2.8	*
Diğer Afrika	0.82	0.84	1.21	43.3	1.23	0.7	66.2
TOPLAM	7.68	10.77	14.54	517.5	14.65	7.9	68.2
Asya Pasifik	1988 Sonu Trilyon m3	1998 Sonu Trilyon m3	2007 Sonu Trilyon m3	2008 Sonu			
				Trilyon Kübik Feet	Trilyon m3	Toplamdaki Payı	R/P ratio
Avusturalya	1.11	1.65	2.41	88.6	2.51	1.4	65.6
Bangladeş	0.35	0.3	0.37	13.1	0.37	0.2	21.4
Brunei	0.32	0.38	0.34	12.4	0.35	0.2	28.8
Çin	0.92	1.37	2.26	86.7	2.46	1.3	32.3
Hindistan	0.6	0.67	1.06	38.5	1.09	0.6	35.6
Endonezya	2.56	2.18	3	112.5	3.18	1.7	45.7
Malezya	1.49	2.41	2.39	84.3	2.39	1.3	38.2
Myanmar	0.27	0.29	0.49	17.5	0.49	0.3	39.9
Pakistan	0.65	0.61	0.85	30.1	0.85	0.5	22.7
Papua Yeni Gine	0.13	0.43	0.44	15.6	0.44	0.2	*
Tayland	0.2	0.42	0.32	10.7	0.3	0.2	10.5
Vietnam	**	0.17	0.48	19.7	0.56	0.3	70.1
Diğer Asya-Pasifik	0.27	0.51	0.4	13.9	0.39	0.2	22.1
TOPLAM	8.86	11.39	14.8	543.5	15.39	8.3	37.4

DÜNYA TOPLAMI	1988 Sonu Trilyon m3	1998 Sonu Trilyon m3	2007 Sonu Trilyon m3	2008 Sonu			
				Trilyon Kübik Feet	Trilyon M3	Toplamdaki Payı	R/P ratio
Dünya Toplamı	109.72	148.01	177.05	6534	185.02	100	60.4
Avrupa Birliği	3.65	3.77	2.91	101.4	2.87	1.6	15.1
OECD	16.57	16.17	16.56	587.3	16.63	9	14.6
Eski Sovyetler Birliği	38.46	51.48	51.5	2013.1	57	30.8	71.8

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy June, 2009.

EK-D : Dünya Doğalgaz Üretimi (Ülkelere Göre)**Dünya Doğal Gaz Üretimi (10⁶ Ton Petrol Eşdeğeri)**

Üretim	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 2007'ye göre Değişim	2008 %
ABD	495,5	508,2	489,9	496,2	481,1	468,1	479,3	494,5	533,0	7,5%	19,3%
Kanada	164,0	167,8	169,1	166,2	165,3	168,7	169,6	165,7	157,7	-5,1%	5,7%
Meksika	32,5	31,4	31,8	32,6	33,9	35,0	46,4	48,6	49,4	1,3%	1,8%
Toplam Kuzey Amerika	692,0	707,4	690,8	695,0	680,4	671,7	695,3	708,8	740,0	4,1%	26,7%
Arjantin	33,7	33,4	32,5	36,9	40,4	41,1	41,5	40,3	39,7	-1,9%	1,4%
Bolivya	2,9	4,2	4,4	5,7	8,8	10,7	11,6	12,4	12,5	0,5%	0,5%
Brezilya	6,5	6,8	8,3	9,0	9,9	9,9	10,2	10,2	12,5	22,4%	0,5%
Kolombiya	5,3	5,5	5,5	5,5	5,7	6,1	6,3	6,8	8,2	19,8%	0,3%
Trinidad & Tobago	12,6	13,7	15,6	22,3	24,6	27,3	32,8	35,1	35,4	0,5%	1,3%
Venezuela	25,1	26,6	25,6	22,7	25,6	25,3	28,3	28,9	28,3	-2,2%	1,0%
Diğer	3,2	3,4	3,3	3,1	3,5	4,3	5,2	5,8	6,5	11,6%	0,2%
Toplam Orta ve Güney Amerika	89,3	93,6	95,3	105,2	118,5	124,7	136,0	139,5	143,0	2,2%	5,2%
Azerbeycan	4,7	4,7	4,3	4,3	4,2	4,8	5,5	8,8	13,3	50,0%	0,5%
Danimarka	7,3	7,5	7,5	7,2	8,5	9,4	9,4	8,3	9,1	9,1%	0,3%
Almanya	15,2	15,3	15,3	15,9	14,7	14,2	14,1	12,9	11,7	-9,2%	0,4%
İtalya	13,7	12,6	12,1	11,5	10,7	10,0	9,1	8,0	7,5	-6,1%	0,3%
Kazakistan	9,7	9,7	9,5	11,7	18,6	21,0	21,5	23,8	27,2	13,9%	1,0%
Hollanda	51,6	55,7	53,9	52,5	61,9	56,6	55,4	54,5	60,8	11,2%	2,2%
Norveç	44,8	48,5	59,0	65,8	70,6	76,5	78,9	80,7	89,3	10,4%	3,2%
Polonya	3,3	3,5	3,6	3,6	3,9	3,9	3,9	3,9	3,7	-6,6%	0,1%
Romanya	12,4	12,2	11,9	11,7	11,5	11,2	10,7	10,4	10,4	-0,3%	0,4%
Rusya	490,5	488,2	499,9	520,8	531,9	538,2	534,4	532,8	541,5	1,4%	19,6%
Türkmenistan	39,5	43,1	44,9	49,6	48,9	52,9	54,3	58,9	59,5	0,7%	2,1%
Ukrayna	15,0	15,4	15,7	16,2	17,2	17,4	17,2	17,2	16,9	-2,3%	0,6%
İngiltere	97,5	95,2	93,2	92,6	86,7	79,4	72,0	64,9	62,6	-3,7%	2,3%
Özbekistan	47,4	48,2	48,2	48,3	50,3	49,5	49,0	53,2	56,0	4,9%	2,0%
Diğer	10,1	9,9	10,1	9,6	10,1	9,7	10,4	9,7	9,2	-5,4%	0,3%
Toplam Avrupa- Asya	862,6	869,8	889,1	921,3	949,7	954,5	945,7	947,9	978,6	2,9%	35,4%

Bahreyn	7,9	8,2	8,5	8,7	8,8	9,6	10,2	10,6	12,1	13,8%	0,4%
İran	54,2	59,4	67,5	73,4	82,6	90,8	97,7	100,7	104,7	3,6%	3,8%
Kuveyt	8,6	7,7	7,2	8,2	9,9	11,1	11,3	10,9	11,5	5,5%	0,4%
Oman	7,8	12,6	13,5	14,9	16,7	17,8	21,3	21,6	21,6	-0,3%	0,8%
Katar	21,3	24,3	26,6	28,3	35,3	41,2	45,6	56,9	69,0	20,9%	2,5%
Suudi Arabistan	44,8	48,3	51,0	54,1	59,1	64,1	66,2	67,0	70,3	4,7%	2,5%
Suriye	3,8	3,7	4,5	4,6	4,7	4,8	5,1	5,1	4,9	-2,8%	0,2%
BEA	34,5	35,4	39,1	40,3	41,7	42,3	44,1	45,4	45,2	-0,7%	1,6%
Diğer	3,1	2,7	2,4	1,6	3,0	4,0	3,7	3,7	3,7	-1,7%	0,1%
Toplam Ortadoğu	186,1	202,3	220,2	233,9	261,7	285,8	305,2	321,9	343,0	6,3%	12,4%
Cezayir	76,0	70,4	72,3	74,5	73,8	79,4	76,0	76,3	77,9	1,7%	2,8%
Mısır	16,5	19,3	20,4	22,5	24,2	31,2	49,2	50,1	53,0	5,4%	1,9%
Libya	4,8	5,0	5,1	5,2	5,6	10,2	11,9	13,8	14,3	3,6%	0,5%
Nijerya	11,3	13,4	12,8	17,3	20,5	20,2	25,6	31,5	31,5	-0,2%	1,1%
Diğer	5,6	6,0	6,7	6,4	7,1	8,1	10,6	12,2	16,7	35,7%	0,6%
Toplam Afrika	114,1	114,2	117,3	125,9	131,2	149,0	173,4	184,0	193,3	4,8%	7,0%
Avusturalya	28,0	29,2	29,3	29,9	31,7	33,4	35,0	36,0	34,4	-4,5%	1,2%
Bangladeş	9,0	9,7	10,3	11,1	11,9	13,1	13,8	14,6	15,6	6,0%	0,6%
Brunei	10,2	10,3	10,3	11,1	11,0	10,8	11,3	11,0	10,9	-1,2%	0,4%
Çin	24,5	27,3	29,4	31,5	37,3	44,4	52,7	62,3	68,5	9,6%	2,5%
Hindistan	23,7	23,8	24,8	26,6	26,3	26,7	26,4	27,1	27,5	1,4%	1,0%
Endonezya	59,1	58,1	63,6	65,5	65,5	61,8	63,2	60,9	62,7	2,7%	2,3%
Malezya	40,7	42,2	43,5	46,6	48,5	54,0	53,7	54,7	56,3	2,5%	2,0%
Myanmar	3,1	6,5	7,6	8,6	9,2	11,7	11,3	12,2	11,2	-8,5%	0,4%
Yeni Zellanda	5,1	5,3	5,1	3,9	3,5	3,2	3,3	3,7	3,4	-6,3%	0,1%
Pakistan	20,5	21,1	20,6	22,7	24,7	27,2	32,5	32,8	33,8	2,6%	1,2%
Tayland	18,2	17,7	18,5	19,6	20,1	21,3	21,9	23,4	26,0	10,7%	0,9%
Vietnam	1,4	1,8	2,2	2,1	3,7	6,2	6,1	6,4	7,1	11,9%	0,3%
Diğer	3,2	3,4	4,9	6,0	5,8	6,5	9,4	11,7	12,7	8,5%	0,5%
Toplam Asya Pasifik	246,7	256,3	270,0	285,1	299,2	320,2	340,7	356,7	370,1	3,5%	13,4%
TOPLAM DÜNYA	2190,9	2243,6	2282,6	2366,4	2440,7	2506,0	2596,3	2658,8	2768,0	4%	100%
Avrupa Birliği	208,0	209,2	204,6	201,5	205,0	191,0	181,2	168,7	171,3	1,2%	6,2%
OECD	968,3	989,9	979,4	987,3	982,5	967,8	985,7	990,9	1031,9	3,9%	37,3%
Eski SSCB	607,1	609,6	622,7	651,1	671,2	684,0	682,2	694,9	714,3	2,5%	25,8%
Diğer EMEs	615,5	644,2	680,5	727,9	787,0	854,2	928,4	973,0	1021,8	4,7%	36,9%

Kaynak: PİGM, "Dünya Doğalgaz Üretimi", (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_uretimi.xls, 14 Ocak 2010.

EK-E : Dünya Ham Petrol Üretimi (Ülkelere Göre)Dünya Ham Petrol Üretimi (10⁶ Ton)

Üretim	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008 2007'ye Göre Değişim	2008 %
ABD	352,6	349,2	346,8	338,4	329,2	313,3	310,2	309,8	305,1	-1,8%	7,8%
Kanada	126,9	126,1	135,0	142,6	147,6	144,9	153,4	159,5	156,7	-2,0%	4,0%
Meksika	171,2	176,6	178,4	188,8	190,7	187,1	183,1	172,7	157,4	-9,1%	4,0%
Toplam Kuzey Amerika	650,8	651,8	660,2	669,8	667,4	645,3	646,7	642,0	619,2	-3,8%	15,8%
Arjantin	40,4	41,5	40,9	40,2	37,8	36,2	35,8	34,9	34,1	-2,6%	0,9%
Brezilya	63,2	66,3	74,4	77,0	76,5	84,6	89,2	90,4	93,9	3,6%	2,4%
Kolombiya	35,3	31,0	29,7	27,9	27,3	27,3	27,5	27,6	30,5	10,3%	0,8%
Ekvator	20,9	21,2	20,4	21,7	27,3	27,6	27,7	26,5	26,2	-1,2%	0,7%
Peru	4,9	4,8	4,8	4,5	4,4	5,0	5,1	5,1	5,3	4,0%	0,1%
Trinidad & Tobago	6,8	6,5	7,5	7,9	7,3	8,3	8,3	7,2	6,9	-5,0%	0,2%
Venezuela	167,3	161,6	148,8	131,4	150,0	151,0	144,2	133,9	131,6	-1,9%	3,4%
Diğer	6,6	6,9	7,8	7,8	7,3	7,2	7,1	7,2	7,0	-2,7%	0,2%
Toplam Orta ve Güney Amerika	345,3	339,9	334,2	318,3	337,9	347,1	345,0	332,7	335,6	0,6%	8,5%
Azerbaycan	14,1	15,0	15,4	15,5	15,6	22,4	32,5	42,8	44,7	4,2%	1,1%
Danimarka	17,7	17,0	18,1	17,9	19,1	18,4	16,7	15,2	14,0	-7,7%	0,4%
İtalya	4,6	4,1	5,5	5,6	5,5	6,1	5,8	5,9	5,2	-10,9%	0,1%
Kazakistan	35,3	40,1	48,2	52,4	60,6	62,6	66,1	68,4	72,0	5,1%	1,8%
Norveç	160,2	162,0	157,3	153,0	149,9	138,2	128,7	118,8	114,2	-4,1%	2,9%
Romanya	6,3	6,2	6,1	5,9	5,7	5,4	5,0	4,7	4,7	-0,4%	0,1%
Rusya	323,3	348,1	379,6	421,4	458,8	470,0	480,5	491,3	488,5	-0,8%	12,4%
Türkmenistan	7,2	8,0	9,0	10,0	9,6	9,5	9,2	9,8	10,2	3,8%	0,3%
İngiltere	126,2	116,7	115,9	106,1	95,4	84,7	76,6	76,8	72,2	-6,3%	1,8%
Özbekistan	7,5	7,2	7,2	7,1	6,6	5,4	5,4	4,9	4,8	-2,7%	0,1%
Diğer	22,4	22,2	23,6	24,0	23,4	22,0	21,7	21,4	20,3	-5,3%	0,5%
Toplam Avrupa ve Avrupa Asya	724,7	746,6	786,0	818,9	850,1	844,8	848,1	860,0	851,0	-1,3%	21,7%
İran	189,4	186,5	172,7	203,7	209,7	210,1	211,3	209,7	209,8	-0,2%	5,3%
İraK	128,8	123,9	104,0	66,1	100,0	90,0	98,1	105,3	119,3	13,0%	3,0%
Kuveyt	109,1	105,8	98,2	114,8	122,3	129,3	132,4	129,9	137,3	5,3%	3,5%
Oman	47,6	47,5	44,5	40,7	37,5	38,9	37,2	34,6	36,0	3,7%	0,9%
katar	36,1	35,7	35,2	40,8	46,0	47,3	50,9	53,6	60,8	13,2%	1,5%
Sudi											
Arabistan	456,3	440,6	425,3	485,1	506,0	526,8	514,3	494,2	515,3	4,0%	13,1%
Suriye	27,3	28,9	27,2	26,2	24,7	22,4	20,9	20,6	19,8	-4,1%	0,5%
BAE	123,1	118,2	108,4	122,2	124,7	129,0	139,0	136,4	139,5	2,0%	3,6%
Yemen	21,3	21,5	21,5	21,1	19,9	19,6	17,9	16,3	14,4	-11,6%	0,4%
Diğer	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	1,6	1,4	1,6	1,5	-5,7%	w
Toplam Ortadoğu	1141,2	1110,8	1039,4	1123,0	1193,1	1215,0	1223,5	1202,2	1253,7	4,0%	31,9%

Cezayir	66,8	65,8	70,9	79,0	83,6	86,4	86,2	86,5	85,6	-1,3%	2,2%
Angola	36,9	36,6	44,6	42,5	48,2	61,2	69,7	84,3	92,2	9,1%	2,3%
Cameroon	4,5	4,1	3,6	3,4	4,5	4,2	4,4	4,2	4,3	2,3%	0,1%
Chad	-	-	-	1,2	8,8	9,1	8,0	7,5	6,7	-11,5%	0,2%
Republic of Congo (Brazzaville)	13,1	12,1	11,9	11,1	11,2	12,7	13,5	11,5	12,9	12,3%	0,3%
Mısır	38,8	37,3	37,0	36,8	35,4	33,9	33,7	34,1	34,6	1,3%	0,9%
Equatorial Guinea	4,5	8,8	10,1	12,0	17,1	18,5	17,7	18,2	17,9	-2,1%	0,5%
Gabon	16,4	15,0	14,7	12,0	11,8	11,7	11,7	11,5	11,8	2,2%	0,3%
Libya	69,5	67,1	64,6	69,8	76,6	82,1	85,6	86,0	86,2	-0,1%	2,2%
Nijerya	105,4	110,8	102,3	110,3	121,9	125,4	120,0	114,2	105,3	-8,0%	2,7%
Sudan	8,6	10,7	11,9	13,1	14,9	15,0	16,3	23,1	23,7	2,6%	0,6%
Tunus	3,7	3,4	3,5	3,2	3,4	3,4	3,3	4,6	4,2	-8,9%	0,1%
Diğer	2,7	2,5	3,0	3,5	3,6	3,5	3,4	2,9	2,7	-8,5%	0,1%
Toplam Afrika	370,9	374,1	378,1	397,8	440,9	467,1	473,4	488,5	488,1	-0,4%	12,4%
Avusturalya	35,3	31,8	31,5	26,6	24,8	24,5	23,4	24,1	23,8	-1,5%	0,6%
Brunei	9,4	9,9	10,2	10,5	10,3	10,1	10,8	9,5	8,5	-10,1%	0,2%
Çin	162,6	164,8	166,9	169,6	174,1	180,8	183,7	186,7	189,7	1,4%	4,8%
Hindistan	36,1	36,0	37,0	36,9	37,8	36,0	37,0	36,2	36,1	-0,5%	0,9%
Endonezya	71,5	68,0	63,0	57,7	55,2	53,0	49,9	47,4	49,1	3,2%	1,2%
Malezya	33,7	32,9	34,5	35,6	36,5	33,9	33,8	33,6	34,3	1,8%	0,9%
Tayland	7,0	7,5	8,2	9,6	9,1	10,8	11,8	12,7	13,4	5,5%	0,3%
Vietnam	16,2	17,1	17,3	17,7	20,8	19,4	17,8	16,4	15,4	-6,0%	0,4%
Diğer	9,4	9,1	9,0	9,1	8,7	9,2	9,5	10,5	10,9	3,1%	0,3%
Toplam Asya Pasifik	381,2	377,1	377,5	373,3	377,2	377,7	377,6	377,0	381,2	0,9%	9,7%
TOPLAM DÜNYA	3614,1	3600,3	3575,3	3701,1	3866,7	3897,0	3914,3	3902,3	3928,8	0,4%	100,0%
Avrupa Birliği	166,3	155,6	158,2	148,2	137,7	125,7	114,6	113,1	105,9	-6,6%	2,7%
OECD	1011,1	999,5	1005,3	995,6	977,9	931,8	912,0	898,0	864,1	-4,0%	22,0%
OPEC	1560,1	1520,4	1438,0	1523,3	1644,3	1691,7	1701,5	1707,8	1758,3	2,7%	44,8%
OPEC Harici											
£	1660,6	1655,3	1671,1	1664,1	1663,9	1628,2	1612,0	1570,3	1543,6	-2,0%	39,3%
Eski SSCB	393,4	424,6	466,2	513,6	558,5	577,1	600,8	624,2	627,0	0,2%	16,0%

Kaynak: Kaynak: PİGM, "Dünya Ham Petrol Üretimi", (Erişim) http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_ham_petrol_uretimi.xls, , 14 Ocak 2010.

EK-F : Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Güzergahı

Kaynak: E politik, "BTC Pipeline", (Erişim) <http://www.e-politik.de/lesen/wp-content/images/2008/08/800px-btc-pipeline1.png>, 21 Ekim 2009.

EK-G : BTC Proje Aşamaları Kronolojisi

- Muhtelif Görüşmeler (1992-1997)
- İstanbul Mutabakat Zaptı (Mayıs 1998)
Azerbaycan, Gürcistan Ve Türkiye
- Ankara Deklarasyonu (Ekim 1998)
Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan Devlet Başkanları
(ABD Enerji Bakanı Şahit)
- İstanbul Protokolü (Nisan 1999)
Azerbaycan, Gürcistan Ve Türkiye
(ABD Yetkilisi Şahit)
- BTC İga'nın İmzalanması (Kasım 1999)
Azerbaycan, Gürcistan Ve Türkiye Devlet Başkanları
(ABD Başkanı Şahit)
- İstanbul Deklarasyonu (Kasım 1999)
Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan Ve Türkiye Devlet Başkanları
(ABD Başkanı Şahit)
- BTC Hga'nın İmzalanması (Ekim 2000)
Azerbaycan, Gürcistan Ve Türkiye
- BTC Projesi'nin İmzalanması (Ekim 2000)
- BTC Hükümet Garantisi'nin İmzalanması (Ekim 2000)
- BTC Temel Mühendislik (15 Kasım 2000 - 15 Mayıs 2001)
- BTC Detay Mühendislik (19 Haziran 2001 - 18 Haziran 2002)
- BTC Detay Mühendislik İş Tamamlama Belgesi (28 Ağustos 2002)
- BTC Arazi Temin Ve İnşaat Aşaması İşe Başlama Bildirimi (29 Ağustos 2002)
- BTC Arazi Temin Ve İnşaat Çalışmalarının Resmi Başlangıç Tarihi (10 Eylül 2002)
- BTC Temel Atma Töreni-Bakü (18 Eylül 2002)
- BTC Türkiye Kesimi Sözleşmeleri İmza Töreni-Ankara (20 Eylül 2002)
- BTC Ceyhan Terminali Temel Atma Töreni-Adana (26 Eylül 2002)
- BTC İlk Petrolün Sınırdan Girişi (17 Kasım 2005)
- BTC Petrolünün Pt1 E Ulaşması (18 Kasım 2005)
- BTC Petrolünün Pt2 Ye Ulaşması (15 Şubat 2006)
- BTC Petrolünün Pt3 E Ulaşması (20 Mart 2006)
- BTC Petrolünün Pt4 E Ulaşması (26 Nisan 2006)
- BTC Petrolünün İpt1 E Ulaşması (14 Mayıs 2006)
- BTC Petrolünün Cmt Ye Ulaşması (28 Mayıs 2006)

Kaynak: Cenk Pala, Bakü-Tiflis-Ceyhan HPBH Proje Kronolojisi, "Türkiye'nin Avrasya Boru Hatları Macerası", s. 15.

EK-H : Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi Güzergahı

Kaynak: Serkan Uğuz, “Paylaşılmayan Bölge, Hazar”, (Erişim) <http://www.tasam.org/Image/serk5.JPG&imgrefurl>, 16 Ekim 2008.

EK-I : Mavi Akım Hattıyla Yıllara Göre Türkiye'ye Verilecek Gaz Miktarları

YILLAR	MİKTARLAR
2003	2 milyar m ³
2004	4 milyar m ³
2005	6 milyar m ³
2006	8 milyar m ³
2007	10 milyar m ³
2008	12 milyar m ³
2009	14 milyar m ³
2010	16 milyar m ³

Kaynak: Sinan Ogan, "MAVİ AKIM: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a627.html>, 24 Ekim 2009.

EK-İ : Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi Güzergahı

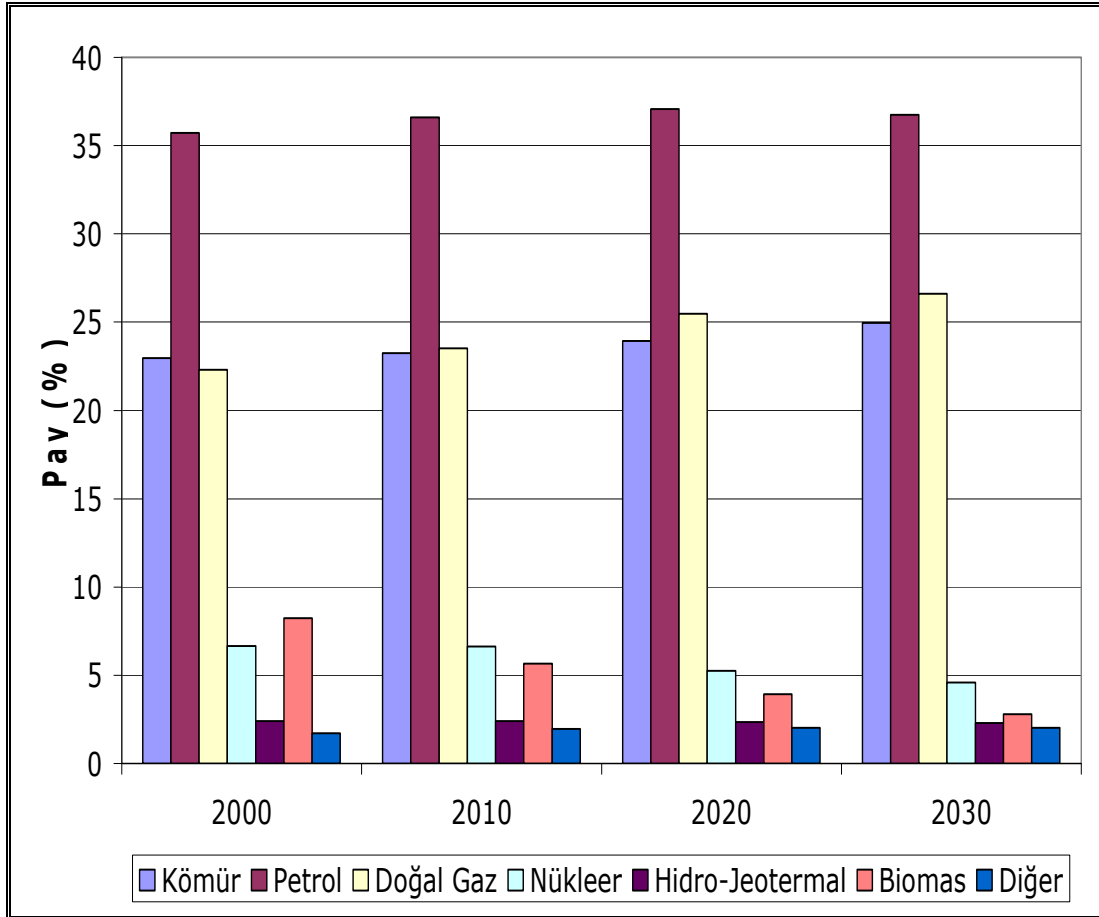
Kaynak: Cnnturk, (Erişim) <http://www.cnnturk.com.tr/images/dunya/nabuccoyeni.jpg&imgrefurl>, 16 Ekim 2008.

EK-J : Nabucco DGBH ile Taşınacak Milyar Metreküp Gaz Miktarları

	2010	2020
Kötümser Senaryo	3.5	18
Ana Senaryo	4.5	25.5
İyimser Senaryo	13	31

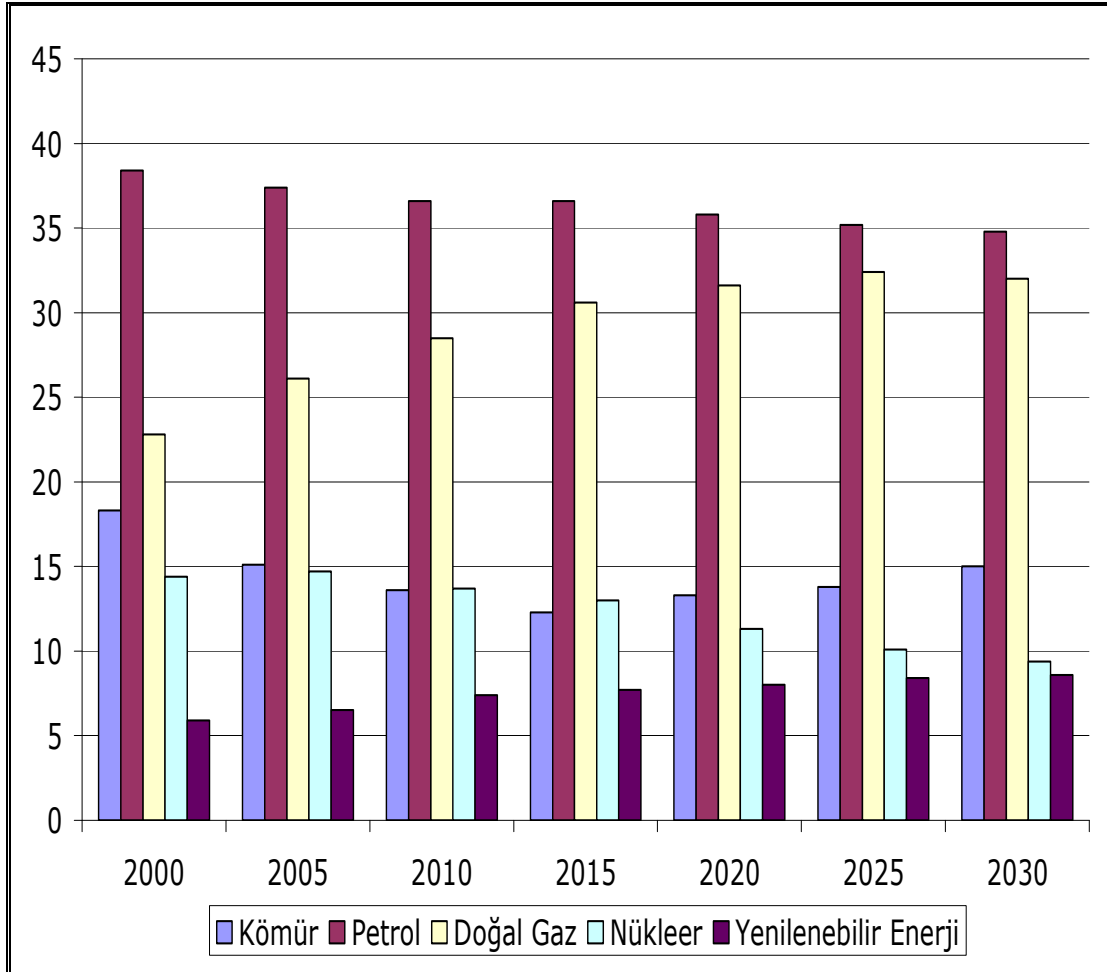
Kaynak: Cenk Pala, , “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”, s. 30.

EK-K : Dünya Enerji Tüketiminin Dağılımı (2000-2030 Arası Milyon tpe)

Kaynak: European Commission, “European Energy and Transport: Trends to 2030”, (Erişim) http://ec.europs.eu/dgs/energy_transport/figures/trends_2030_update_2007energy_transport_trends_2030_update_2007_en.pdf, s. 111, 16 Ekim 2008.

EK-L : AB Enerji Tüketiminin Dağılımı (2000-2030 Arası)

Kaynak: European Commission, “European Energy and Transport: Trends to 2030”, (Erişim) http://ec.europs.eu/dgs/energy_transport/figures/trends_2030_update_2007energy_transport_trends_2030_update_2007_en.pdf, s.150, 16 Ekim 2008.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR-DERGİLER-RAPORLAR-TEZLER

AVCI, Özge; **Türkiye-Avrupa Birliği Enerji Üretim ve Tüketiminin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi**, Yayınlanmış Master Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Maden Mühendisliği Anabilim Dalı, Adana, 2009.

AYDAL,Doğan; **Enerji Kan Kokuyor**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.

BİLGİN, Mert; **Avrasya Enerji Savaşları**, IQ Yayınları, 2005.

BRİTİSH PETROLEUM; **Statistical Review of World Energy**, 2009.

CANBOLAT, İbrahim S.; **Küreselleşen Dünya ve Türkiye**, Vipaş Yayınları, Bursa 2002.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI; Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri Raporu Özeti, Kitap 5, **7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ağustos 1995.

DİBA, Aghai Bahman, **The Caspian Sea in the Twenty-First Century**, IBEX Publisher, Maryland USA, 2003.

DİKKAYA, Mehmet, “Orta Asya’da Yeni Büyük Oyun: Türkiye, Rusya ve İran”, **Avrasya Dosyası İran Özel**, cilt 5, sayı 3, Sonbahar 1999.

ELTEM-TEK; “Nabucco Projesi”, **Eltem-tek Dergisi**, sayı 9, yıl 1, Haziran 2008.

ENGÜR, Emre; “Doğu-Batı Enerji Koridoru Doğal Gaz ile Tamamlanıyor: BOTAŞ’ın Avrupa’ya Açılım Stratejisi”, **Avrasya Dosyası Enerji Özel Sayısı**, Cilt 9, Sayı 1, 2008.

FREIFELD, Daniel; “The Great Pipeline Opera”, **Foreign Policy**, September-October, 2009.

GÜLPINAR, Akbulut; “Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar ve Türkiye”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, cilt 32, No:1, Mayıs, 2008.

KARADAĞ, Raif; **Petrol Fırtınası**, İstanbul, Truva Yayınları, 2008.

KONA, Gamze Güngörmüş; **Ortadoğu Orta Asya ve Kesişen Yollar**, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.

MAQSUDUL, Nuri; “Hazar Denizi Bölgesi: Sorunlar ve Belirtiler”, **Avrasya Etüdüleri**, TİKA, İlkbahar-Yaz, Ankara, 2001.

MEFTUN, Metin; **Politik ve Bölgesel Güç-Hazar**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, 2004.

OGAN, Sinan; “Kafkasya Savaşı ve Türkiye”, **2023 Dergisi**, sayı 88, 15 Ağustos 2008.

OGAN, Sinan; “Kafkasya Krizinden Küresel Rekabete”, **2023 Dergisi**, sayı 89, 15 Eylül 2008.

ÖĞDÜR, İsa; “Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nde Bütünleşme ve İran’ın Bölge Politikası”, **Stratejik Öngörü**, TASAM Yayınları, sayı 1, Mayıs 2004.

PALA, Cenk; “21.yy Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası Enerji Özel**, cilt 9, sayı 1, Bahar 2003.

PALA, Cenk; “Enerjide AB’nin Altın Anahtarıyız”, **Enerji Dergisi**, sayı 8, İstanbul, Ağustos 2007.

PALA, Cenk; “Hazar Boru Hatları: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, cilt 7, sayı 4, Kış 2001–2002.

PALA, Cenk; “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”, Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergâhını Seçiyor, (Der: Gamze Güngörmüş Kona), **Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, İstanbul, IQ Yayıncılık, 2005.

PALA, Cenk; “Türkiye’nin Avrasya Boru Hatları Macerası”, **Uluslararası Doğalgaz Kongresi, 2007 Programı Tebliği**, 3–5 Mayıs 2007.

PAMİR, Necdet; “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz Dergisi**, Aralık 2005.

PARLAR, Suat; **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, Anka Yayınları, İstanbul, 2003.

PRUGH, Thomas; **Petrol Ekonomisini Değiştirmek Dünyanın 2005 Durumu**, Tema Yayınları, İstanbul, 2005.

ŞANLI, Barış; “Kafkasya’da Enerjinin Yeni Jeopolitiği”, **Anlayış Dergisi**, Eylül 2003.

TONUS, Özgür; **Genişleyen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikaları ve Türkiye**, Müzakere Sürecinde Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Uluslararası Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Takdim Metni, 21- 23 Eylül 2004.

ÜNÜVAR, Ersegül B.; “Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı” **Stratejik Öngörü**, TASAM Yayınları, Sayı 1, Mayıs 2004.

ÜLTANIR, Özcan; “Nabucco ve Güney Akım Projeleri, Bu Rekabette Türkiye'nin Yeri ve Rolü”, **Eko Enerji Dergisi**, Yıl 3, sayı 31, Ağustos 2009.

VURAL, Zeliha; **Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri Ve Türkiye'ye Etkisi**, Yayınlanmamış Master Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

YANAR Savaş; **Kafkasya: Türk Rus İlişkilerinde Gizli Güç**, IQ Yayınevi, İstanbul, 2002.

YAVUZ, Celalettin; “Nabucco ve Güney Akım Projeleri, Bu Rekabette Türkiye'nin Yeri ve Rolü”, **Eko Enerji Dergisi**, Yıl 3, Ağustos 2009, sayı 31.

YAVUZ, Celalettin; “Rusya-Türkiye Yakınlaşması: Bir Jeopolitik Değerlendirme”, **Jeopolitik Dergisi**, Eylül 2009, sayı 68.

YAVUZ, Celalettin; “Avrasya Jeopolitiğinde Türk Merkezli Gelişmeler: Enerji Sinerjiye Dönüşür mü?”, **Bağımsızlıklarının 15. Yılında Türk Cumhuriyetleri**, TOBB Yayınları, Ankara 2007.

YAVUZ, Celalettin; “Kafkaslardaki Sıcak Çatışmanın Karadeniz'e Yayılan Soğuk Savaş Esintileri”, **2023 Dergisi**, sayı 89, 15 Eylül 2008.

YAVUZ, Celalettin; **Osmanlı Bahriyesi'nde Yabancı Misyonlar**, Deniz Basımevi, İstanbul 2000.

YERGİN, Daniel; **Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, İstanbul, T.İş Bankası Yayınları, 2007.

WEB SAYFALARI, GAZETE VE TELEVİZYON

AB VİZYONU; **“Türkiye Nabucco’da İstedığının Önüne Geçti”**, (Erişim) <http://www.abvizyonu.com/basindan/turkiye-nabuccoda-istediginin-otesine-gecti.html>, 11 Ocak 2010.

ABGS; **“Avrupa Komisyonu 2009 Yılı Türkiye İlerleme Raporu”**, (Erişim) http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlерlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, 06 Kasım 2009.

AKGÖNENÇ, Oya; **“Kafkasya - Gürcistan ve Rusya olayları”**, (Erişim) Milli Gazete, <http://www.milligazete.com.tr/index.php?action=show&type=writersnews&id=20085>, 16 Ekim 2008.

AKGÖNENÇ, Oya; **“Gürcistan, Rusya, ABD ve Türkiye”**, (Erişim) <http://www.milligorportal.com/showthread.php?t=24800>, 19 Ekim 2008.

AKGÖNENÇ, Oya; **“Vladimir Putin’in Ziyareti ve Önemi”**, (Erişim) <http://www.cafesiyaset.com/haber/20090808/Vladimir-Putin-in-ziyareti-ve-onemi.php>, 23 Ekim 2008.

ALTMAN, Franz-Lothar; **“Rusya ile Anlaşma Nabucco’yu Öldürdü mü?”**, (Erişim) Deutsche Welle, <http://www.dw-world.com/dw/article/world.com/dw/article/0,,4552161,00.html>, 24 Ekim 2009.

ANADOLU AJANSI; **“Güney Akım imzası zarar mı, yarar mı?”**, (Erişim) Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12244967.asp>, 24 Ekim 2009.

ARAS, Osman Nuri; **“Yaşanan Yeni Süreçte Avrasya Enerji Kaynaklarının Yeri ve Önemi”**, (Erişim) <http://www.2023.gen.tr/kasim2001/dosyalar.html#5>, 14 Ekim 2008.

BASIN YAYIN ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; **“Türkiye ve Rusya... Eski Düşmanlar, Yeni Ortaklar”**, (Erişim) The Economist, <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=2&Tarih>, 24 Ekim 2009.

BASIN YAYIN ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; **“Türkiye ve Rusya, AB Planlarına Rakip Olabilecek Bir Enerji Anlaşması İmzaladı”**, Reuters, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=2&Tarih=20090807>, 11 Ocak 2010.

BASIN YAYIN ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; **“Rusya ve Türkiye Güney Akım Boru Hattı Anlaşması İmzalayacak”**, AP, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerikarsiv.aspx?Id=2&Tarih=20090806>, 11 Ocak 2010.

BBC; **“Mavi Akım’a resmi açılış”**, (Erişim) <http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2005/11/051116>, 05 Ağustos 2008.

BİLGİN, Mert; **“Enerjinin Kurtlar Sofrası”**, (Erişim) Star Gazetesi, <http://www.stargazete.com/mobil/acikgorus/enerjinin-kurtlar-sofrasi-haber-02204.mob>, 24 Ekim 2009.

BİROL, Fatih; **“IEA: Nabucco ve Güney Akım bir arada zor”**, (Erişim) Ntv msnbc, <http://www.ntv.com.tr/id/24990854/>, 24 Ekim 2009.

BİRSEL, Haktan; **“Avrasya Enerji Kaynaklarında Sınırsız Ve Kontrolsüz Hakimiyet”**, (Erişim) http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=106:avrasya-enerj-kaynaklarinda-sinirsiz-ve-kontrolsuz-hakmyet, 21 Ekim 2009.

BRİTİSH PETROLEUM; **“BP Statistical Review of World Energy, 2009”**, (Erişim) www.bp.com/productlanding.do, 21 Ekim 2009.

BOTAŞ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; “**Projeler**”, (Erişim) <http://www.botas.gov.tr/projeler/projeler.asp>., 05 Ağustos 2008.

BTC HPBH DİREKTÖRLÜĞÜ; “**BTC Projesinin Amacı**”, (Erişim) <http://www.btc.com.tr/proje.html>, 10 Ekim 2008.

BÜSAM; “**Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar Analizi**”, (Erişim) [http://www.busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/040209obama – donemi – bolgesel - yaklasimlar.pdf](http://www.busam.bahcesehir.edu.tr/rapordosya/040209obama-donemi-bolgesel-yaklasimlar.pdf), Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, Şubat, 2009, s. 55., 01 Kasım 2009.

ÇALIK ENERJİ; “**Çalık Enerji ve Eni, Samsun-Ceyhan Projesini Tanıttı**”, (Erişim) <http://www.calik.com/basinodasi.aspx?id=110>, 24 Ekim 2009.

DELİBALTA, M. Suat; “**Yakın Gelecekte Türkiye'de Ve Dünya'da Enerji Sorunu Ve Çözüm Önerileri**”, (Erişim) Maden Mühendisleri Odası, http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/3f44623dd8686ab_ek.pdf, 06 Kasım 2009.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI; “**Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Enerji Komisyonu:Petrol ve Doğalgaz Çalışma Grubu Raporu**”, (Erişim) <http://www.dpt.gov.tr/dptweb/ekutup>, 16 Eylül 2008.

DİPLOMATİK GÖZLEM; “**Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi**”, (Erişim) <http://www.diplomatikgozlem.com/briefing.asp?id=90>, 14 Ocak 2010.

DİPLOMATİK GÖZLEM; “**Hazar Havzasi Petrol Ve Doğal Gaz Rezervleri**”, (Erişim) <http://www.diplomatikgozlem.com/ozeldosyaoku.asp?id=35>, 09 Ocak 2010.

E POLİTİK; **“BTC Pipeline”**, (Erişim) <http://www.e-politik.de/lesen/wp-content/images/2008/08/800px-btc-pipeline1.png>, 21 Ekim 2009.

EIA; **“Caspian Sea”**, (Erişim) <http://www.eia.doe.gov/cabs/CaspianBackground.html>, 17 Eylül 2008.

ENER, Meliha; **“Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri Ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”**, (Erişim) http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/enerpdf, s.9, 25 Ocak 2009.

ENERJİ 2023 DERNEĞİ; **“Enerji, Doğalgaz ve Türkiye'nin Avrupa Enerji Arz Güvenliğindeki Rolü”**, (Erişim) http://www.enerji2023.org/index.php?option=com_content&view=article&id=96:enerj-dogalgaz-ve-tuerkyenn-avrupa-enerj-guevenIndek-yer&, 10 Ekim 2008.

ERKAYA, Güven; **“Türk Boğazları”**, (Erişim) <http://www.denizce.com/guvenerkaya002.asp>, 21 Ekim 2009.

EUROPEAN UNION; **“European Energy and Transport: Trends to 2030”**, (Erişim) http://www.ec.europs.eu./dgs/energy_transport/figures/trends_2030_2007energy_transport_trends_2030_update_2007_en.pdf, 16 Ekim 2008.

HABERLER; **“Medvedev, 'Güney Akım' için Gül'e Teşekkür Etti”**, (Erişim) <http://www.haberler.com/medvedev-guney-akim-icin-gul-e-tesekkur-etti-haberi>, 24 Ekim 2009.

HAKSEVER, Oğuz; **“Yeni enerji koridorları ve Türkiye”**, (Erişim) Ntvmsnbc <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/385301.asp>, 24 Ekim 2009.

TEHRAN TIMES GAZETESİ; **“İran Olmadan Nabucco Boru Hattı Projesi İmkansız”**, (Erişim) http://www.tehrantimes.com/index_View.asp?code=160103, 09 Ocak 2010.

KANAL B; **“Babacan Lavrov Ortak Basın Açıklaması”**, Kanal B, saat:13:30-14.10, 02 Eylül 2008.

KERKÜK FENERİ; **“Nabucco Boru Hattı Projesi”**,(Erişim) <http://www.kerkukfeneri.com/haber/1136-turkiye-ve-turk-dnyasi-5-bin-kisiye-is-imkani.html>, 24 Ekim 2009.

KESKİN, Arif; **“İran’ın Nükleer Çabaları: Hedefler, Tartışmalar ve Sonuçlar”**, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a77.html>, 11 Ocak 2010.

KÖYLÜ, Hilal; **“Türkiye destekledi, Güney Akım - Nabucco rekabeti kızıştı”**, (Erişim) RadikalGazetesi, <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=07.08.2009&ArticleID=948568>, 24 Ekim 2009.

MATTHEWS, Owen; **“A Troubled Pipelin”**, (Erişim) <http://www.newsweek.com/id/202902>, 17 Ocak 2010.

MİLLER, Alexey; **“Rusya 'Güney Akım'ı tanıttı”**, (Erişim) <http://www.t24.com.tr/content/news-detail.aspx?newscode=52092&cat=28#>, 24Ekim 2009.

OBJEKTİF HABER; **“Rusya’dan Ciddi Uyarı!”**, (Erişim) <http://www.objektifhaber.com/yeni/objhab/default.aspx?id=20330154606>, 28 Ağustos 2008.

OGAN, Sinan; **“Gürcistan Savaşı ile AB Küresel Aktör Haline Gelirken NATO Ne Yapacağını Tartışıyor”**, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a1456.html>, 10 Eylül 2009.

OGAN, Sinan; **“Mavi Akım Projesi”**, (Erişim), <http://www.turkrus.com/content/view/21/112>, 15 Ocak 2010.

OGAN, Sinan; **“Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği”**, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a627.html>, 23 Ekim 2009.

OGAN, Sinan; “**MAVİ AKIM: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık**”, (Erişim) [http:// www.turksam.org/tr/a627.html](http://www.turksam.org/tr/a627.html), 24 Ekim 2009.

OGAN, Sinan; “**Mavi Akım Projesi: Bir Enerji Stratejisi ve Stratejisizliği Örneği**”, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a627.html>, 23 Ekim 2009.

OGAN, Sinan; “**Petrol ve Politika: BTC Örneği**”, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a372.html>, 24 Ekim 2009.

OGAN, Sinan; “**Yeni Global Oyun ve Hazar’ın Statüsü** ”, (Erişim) <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat1=2>, 16 Eylül 2008.

PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; “**Dünya Doğalgaz Rezervleri** ”, (Erişim) www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_dogal_gaz_gaz_rezervleri.xls, 09 Ocak 2010.

PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; “**Dünya Doğalgaz Üretimi**”, (Erişim) [http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_ uretimi.xls](http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_uretimi.xls), 14 Ocak 2010.

PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; “**Dünya’da Petrol**”, (Erişim) [http://www.pigm.gov.tr/dunyada _petrol. php](http://www.pigm.gov.tr/dunyada_petrol.php), 16 Eylül 2008.

PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; “**Dünya Ham Petrol Rezervleri**”, (Erişim) [www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_ham_pet rol_ uretimi.xls](http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_ham_petrol_uretimi.xls), 14 Ocak 2010.

PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ; “**Dünya Ham Petrol Üretimi**”, (Erişim) [http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_ham_petrol_ uretimi.xls](http://www.pigm.gov.tr/dunya_tablo/dunya_ham_petrol_uretimi.xls), 14 Ocak 2010.

RADİKAL GAZETESİ; “**Ahmet Çalık:Ceyhan, Rotterdam olacak**”, (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=190966>, 05 Mart 2010.

SABAH GAZETESİ; “**Bakü Ceyhan imzası Putin'i harekete geçirdi**”, Ekonomi Servisi, (Erişim) www.sabah.com.tr/2004/02/10/eko105.html, 02 Ağustos 2008.

SAĞLAM, Erdal; “**Türkiye İran ile İmza Attı Enerjide Kartlar Değişti**”, (Erişim) <http://haber.gen.tr/haberadres/haberadres.asp?535C212>, 11 Ocak 2010.

SATANOVSKI, Yevgeni; “**Bab-ı Ali'nin Dönüşü**”, İzvestia, (Erişim) <http://www.byegm.gov.tr/yayinicerik.aspx?Id=2&Tarih=20100122&Haftalik=0>, 21 Ocak 2010.

SMİTH, Jeff M.; “**Büyük Oyun: 3. Bölüm**”, (Erişim) <http://www.securityaffairs.org/issues/2009/17/smith.php>, The Journal of International Security Affairs, Sonbahar 2009, sayı 17, 02 Kasım 2009.

SOL PLATFORM; “**Enerji Kaynakları**”, (Erişim) <http://64.223.183.104/search?q=cache:KPz8dGmcyJ:solplatform.org>, 09 Ekim 2008.

SOYLU, Hakkı; “**Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi**”, (Erişim) <http://www.tsk.tr/SAREM/Dergiler/2007/sad10.pdf>, 24 Ekim 2009.

STAR GAZETESİ; “**Türkiye: Nabucco'da İran olsun ABD: Irak gazını görmek isteriz**”, (Erişim) <http://www.stargazete.com/ekonomi/turkiye-nabucco-da-iran-olsun-abd-irak-gazini-gormek-isteriz-haber-229179.html>, 09 Ocak 2010.

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTITÜSÜ; “**Türkiye İnan Enerji İşbirliği Ve Etkileri**”, (Erişim) http://www.turksae.com/sql_file/329.pdf., 09 Ocak 2010.

TAŞKIN, Yasemin; “**Samsun-Ceyhan petrol boru hattında tarihi imzalar atıldı**”, (Erişim) Sabah Gazetesi, http://www.sabah.com.tr/Ekonomi/2009/10/20/samsunceyhan_petrol_boru_hattinda_tarihi_imzalar_atildi, 25 Ekim 2009.

TEHRAN TİMES GAZETESİ; “**İnan Olmadan Nabucco Boru Hattı Projesi İmkânsız**”, (Erişim) http://www.tehrantimes.com/index_View.asp?code=160103, 09 Ocak 2010.

T.C. ASTANA BÜYÜKELÇİLİĞİ; “**Kazakistan Cumhuriyeti Özet Ülke Raporu - 2008**”, (Erişim) <http://www.misavirlikler.gov.tr/upload/KAZ/DTM%202008%20KC%20ULKE%20NOTU.doc>., s. 4, 14 Ocak 2010.

T.C. TÜRKMENİSTAN BÜYÜKELÇİLİĞİ; “**2008 Yılı Türkmenistan'in Genel Ekonomik Durumu Ve Türkiye İle Ticari Ve Ekonomik İlişkileri**”, (Erişim) <http://www.misavirlikler.gov.tr/upload/TUR/YILLIK%20RAPOR%202008.doc>, 14 Ocak 2010.

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI; “**Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı İlk Petrol Açılış Töreni**” (Erişim) http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/KONUSMALAR, 02 Ağustos 2008.

TÜRK DÜNYASI; “**Türkmenistan Cumhuriyeti**”, (Erişim) <http://www.turkdunyasi.org/sayfalar/kultursayfasi12>, 10 Ekim 2008.

TOBB; **“Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi 2007-2008 Türkiye Enerji Raporu”**, (Erişim) <http://www.tobb.org.tr/organizasyon/sanayi/kalite/cevre/mevzuat/sanayi/kalitecevre/mevzuat/enerji%20raporu.pdf>, 21 Ekim 2009.

UĞUZ, Serkan; **“Paylaşılamayan Bölge, Hazar”**, (Erişim) <http://www.tasam.org/Image/serk5.JPG&imgrefurl>, 16 Ekim 2008.

YAVUZ Celalettin; **“İran-ABD Nükleer Gerginliği’nde Türkiye”**, (Erişim) <http://www.turksam.net/tr/a1400.html>, 12 Ocak 2010.

YAVUZ Celalettin; **“2009 Yılıın Dünyada ve Türkiye’de Önemli Dış Politika Gelişmeleri”**, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a1885.html>, 09 Ocak 2010.

YAVUZ Celalettin; **“Türkiye ABD Gemilerini Karadeniz’den Çıkarabilir mi?”**, (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/a1468.html>, 29 Ağustos 2008.

YAVUZ Celalettin; **“Türkiye ve Asrın ‘Stratejik’ Enerji Hatlarında Geline Aşama!”**, (Erişim) <http://www.avsam.org/tr/a1707.html>, 14 Ocak 2010.

YÜCE, Çağrı Kürşat; **“Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinin Enerji Potansiyelleri ve Önemi”**, (Erişim) <http://www.usakgundem.com/uamakale.php?id=186> 30 Temmuz 2008.

EKLER

Ek-A : Dünya Birincil Enerji Tüketimi (Ülkelere Göre)

Ek-B : Dünya Ham Petrol Rezervleri (Ülkelere Göre)

Ek-C : Dünya Doğalgaz Rezervleri (Ülkelere Göre)

Ek-D : Dünya Doğalgaz Üretimi (Ülkelere Göre)

Ek-E : Dünya Ham Petrol Üretimi (Ülkelere Göre)

Ek-F : Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Güzergâhı

Ek-G : BTC Proje Aşamaları Kronolojisi

Ek-H : Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Projesi Güzergâhı

Ek-I : Mavi Akım Hattıyla Yıllara Göre Türkiye'ye Verilecek Gaz Miktarları

Ek-İ : Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi Güzergâhı

Ek-J : Nabucco DGBH ile Taşınacak Milyar Metreküp Gaz Miktarları

Ek-K : Dünya Enerji Tüketiminin Dağılımı (2000–2030 arası milyon tpe)

Ek-L : AB Enerji Tüketiminin Dağılımı (2000–2030 arası)